

Korsós István

Az interjút készítette: Németh László
2011. október-december, Dömös
Szerkesztette: Kádár Judit

Ha végignézek az életemen, ezzel a három szóval tudnám összefoglalni: az Isten tenyerén

Család

Apai nagyszüleim soltiak voltak. Nagypám gyógykovács volt; apám gyakran emlegette, hogy még a gróf úr is nagypámhoz küldte a lovait, hogyha megnyilalltak patkolás közben, hogy hozza rendbe. Nagyanyám, Koós Lídia is solti lány volt, és apám is ott nőtt fel. Én már csak a nagypám házát láttam, ami akkor már nem volt kovácsműhely. Tipikus parasztház volt, azóta lebontották, ma körforgalom van a helyén. A rokonságból már csak unokatestvérek éltek gyerekkoromban Solton, a két Vajda testvér, akikkel jó kapcsolata volt apámnak, különösképpen Sándorékkal; volt, amikor egy-két napot eltöltöttünk ott.

Apám köztisztviselő volt: díjbeszedő, közalkalmazott a Fővárosnál, aztán a Beszkártnál¹ a gazdasági osztály dolgozója. Végül az ostrom után alakult egy szövetkezet, amelyiknek ügyvezető igazgatója volt; ez, ha jól emlékszem, talán 1950-ig működött. Az Orczy téren volt ennek a szövetkezetnek a központja, ahol szintén egy Beszkárt remíz vagy villamos telephely volt.

A solti választókerületnek volt a képviselője Platthy György, ő volt a keresztapám is, mert apám volt a „hajakendje” a választás kapcsán, ő mozgott azon a vidéken. Akkor még Solt vármegye volt, és ott volt képviselő Platthy György², aki, ha jól emlékszem, '34-ben vagy '35-ben halt meg. Apám barátkozó típusú, kapcsolatépítő ember volt, ami azt jelentette például, hogy amikor Pesten sétáltunk '45 után, minden második

¹ A Budapest Székesfőváros Közlekedési Részvénytársaságot (BSZKRT, amit a köznyelvben leginkább „Beszkárt”-ként emlegettek) 1922-ben alapították, és 1949-ig működött.

² Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közigazgatási egység volt Magyarország középső részén 1876 és 1950 között. Az egykori vármegye helyén az 1950-es megyerendezés óta Pest megye, valamint Bács-Kiskun megye nagyobb része található. **Platthy György** (1865-1933): országgyűlési képviselő, miniszteri tanácsos, várospolitikus

ember ráköszönt – vagy apám köszönt neki –, és amikor kérdeztem, hogy kicsoda, akkor mindig elmondta, hogy ez valami miniszteriális főhajakend, ez meg valami altiszt... ilyen kapcsolatai voltak. Már nyugdíjba ment, de ha valamit nem tudtak elintézni, akkor Tóni bácsit – apámat – szedték elő mindig, és ő mindent elintézett. Például nem kaptak kokszot, de ő két órán belül elintézte: bevonult a városházára, és megkereste az illetékest. '45 után, amikor még nehéz helyzet volt Pesten, akkor apám még Vas Zoltánnal is alkudozott.³ A Beszkártnak volt bizonyos tartaléka – zsír meg ilyesmi, mert a vállalat hizlaltatott Bácskában, és azt még sikerült felhozni Pestre az ostrom előtt –, és apám barter üzletet kötött Vas Zoltánnal, így azért mindig volt valamiféle ellátás a Beszkártnál, amit a dolgozók is megkaphattak. Ebben ő hihetetlenül ügyes volt, és hihetetlenül élvezte ezt.

Amikor a szövetkezet megszűnt, és a bérszámfejtésbe tették be apámat, jellemző módon egy év alatt megrokkant – a dereka ment tönkre –, úgyhogy akkor rokkantnyugdíjat kapott, talán 350 Ft-ot, ha jól emlékszem. Ez valamikor az ötvenes évek elején volt. És aztán indult el a Gyermekélelmezési Vállalat, ahol ő – bejáró-kijáró emberként – végül újra talált munkát. Mindig szeretett nyüzsögni, élvezte, hogy mindenhol intézkedhet, ahol szükség volt rá, vagy éppen valamit elrendez, ami szükséges.

Anyám háztartásbeli volt 1943-ig, akkor alakult úgy a helyzet, hogy neki is el kellett menni dolgozni. Anyám édesanyja kifőzdét tartott fenn, különböző Beszkárt, vagy közlekedési vállalati konyhákat. Az édesapja kőműves mester volt, de anyám négyéves korában, 1911-ben öt három hét alatt elvitte a tüdővész. Nagyanyám akkor másodszor is férjhez ment egy beszkártos férfihez, akire én úgy emlékszem, hogy a szigetszentmiklósi házban, ahol nagyanyámékkal laktunk, ő az almafa alatt feküdt, ahol cseresznyepaprika ágyások voltak, és azokat tépkedte le és ette. Így emlékszem Fekete papára, meg a temetésére emlékszem. '38-ban volt, amikor meghalt – én éppen iskolába mentem azon az éven. Nagyanyám így ment férjhez harmadszor is, megint csak egy beszkártos emberhez, és az esküvőjük azon a

³ **Vas Zoltán** (1903–1983): kommunista politikus. 1945-ben az MKP Központi Vezetőség Központi Titkárságának vezetője, majd a főváros közellátási kormánybiztosa, később Budapest polgármestere lett. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

napon volt, amikor az első szovjet légitámadás volt⁴, és sztálingyertyák égtek Pest fölött. Mi meg Szigetszentmiklósról néztük, hogy milyen szépen ki van világítva. Akkor ez még ugye, szenzáció volt.

Édesanyám tulajdonképpen budapesti volt, és viszonylag korán férjhez ment. Apám akkor közalkalmazott volt a fővárosnál, és valahogy így találkoztak össze aztán a szüleim; először anyám tiltakozott, de aztán végül csak beadta a derekát. 1924-ben volt az esküvő, akkor volt 17 éves anyám, apám öt évvel volt nála öregebb. A bátyám 1925-ben született, hét évvel idősebb nálam. Hét év azért elég sok idő, mi annakidején viszonylag keveset voltunk együtt, később lett valamelyest olyan a viszonyunk, hogy tudtunk beszélgetni. Ő az orvosi egyetemre járt eredetileg, sebész szeretett volna lenni. A Rókus Kórházban gyakorolt Pommersheim⁵ mellett, aki nagyon megbecsülte, itt-ott már kisebb műtéteket is rábízott. Egyetlen baja volt csak a bátyámnak, hogy a kémiával nem tudott megbirkózni. Amikor ötödszörré sem sikerült, otthagya az egyetemet. A Csepel Autógyár akkor indult⁶, és ő oda került; végül raktár- meg szállítási osztályvezetőként ment nyugdíjba. '52-ben nősült meg, '53-ban született a fia.

Gyermekkor Szigetszentmiklóson

1932-ben születtem Budapesten. Akkor még apámék nagyanyámmal együtt az úgynevezett Búrtelepen⁷ laktak szolgálati lakásban; ez a Beszkárt-telep volt, az angyal földi remíz, ami ma is megvan a XIII. kerületben. Kétéves koromban, 1934-ben költöztünk ki Szigetszentmiklóásra, ahol akkor még a nagyanyám szülei, Takács papáék éltek. Öregapám próbált rendre tanítani, úgyhogy amikor én rosszkodtam,

⁴ 1942. szeptember 4-én.

⁵ **Czeyda-Pommersheim Ferenc** (1891-1974): sebész, egyetemi tanár. 1938-tól 1968-ig, nyugdíjazásáig a Szent Rókus Kórház I. sebészeti osztályának főorvosa volt. (Forrás: <http://www.kfki.hu/physics/historia/historia/egyen.php?namenev=czeydapommersheim&nev5=Czeyda-Pommersheim+Ferenc>)

⁶ A **Csepel Autógyár** 1949-ben kezdte meg működését a Nehézipari Központ keretén belül a volt Dunai repülőgépgyár szigetalmi telepén.

⁷ **Búrtelep**: „Van Újpestnek egy másik villamos-végállomása is, az még üzemel, itt bújnak meg a 12-es villamosok. A régi öregek csak Búrtelepnek hívják, már alig tudja valaki, hogy ez minek a rövidítése: Budapest-Újpest-Rákospalota (BÚR) Villamos Rt. Ez nem a Beszkárt.” (Majláth Mikes László: Hajrá, Újpest! Népszabadság, 2007. szeptember 17.)

akkor illendő módon igyekezett helyreigazítani: egyszer az eperfáról vízpuskával lövöldözött le, erre emlékszem például.

Én lényegében Szentmiklóson nőttem fel. Tornácos házunk volt, a tornácról lehetett lemenni a pincébe, és az udvarról lehetett felmenni a padlásra. A házban volt egy hálósoba-féle, és volt mellette egy féltetős lakrész, ahol először öregapámék laktak, a nagyanyámnak az édesapja meg az édesanyja. Ha jól emlékszem, '39-ben toldott hozzá apám ehhez az épülethez egy szobát, fürdőszobát, konyhát, kamrát. A másik épületből lebontottak egy részt, úgyhogy csak egy szoba maradt tulajdonképpen belőle, és az lett később a nyári konyha. Négyszáz négyszögöles kertünk volt. Disznót mindig tartottunk, csirke is volt. Liba, az kevésbé – kacsa inkább –, mert a liba azért elég gyalázatos jószág: a csirkeudvarban, ami fa volt, annak a kergét mind lerágta és megette, különösen a fiatal fákét, meg hát egyik-másik szemtelen is volt, és rátámadt még a gazdára is.

Apám is, és később, '43-tól anyám is HÉV-vel járt dolgozni. Reggel mentek, és délután vagy este jöttek haza. Annak idején még úgy volt, hogy „havi kétszáz pengő fixszel, az ember könnyen viccel”.⁸ Apámnak nagyjából annyi volt a fizetése, de ebből tellett arra, hogy cselédlányunk volt, és lényegében mi is mindannyian jól éltünk.

A harmincas években Szigetszentmiklós nagyközség volt, 3500 lakosa volt körülbelül. Elég tisztességes községházája volt, ami ma is megvan, ugyanúgy néz ki, mint akkor, de már városháza lett. Itt voltak általában a március 15-i ünnepélyek, amikor kivonult az iskola is, és az én szívem mindig fájt, mert nekem illendő módon sötét rövidnadrágban, fehér harisnyában és cipőben kellett lenni, az osztálytársaim meg klott gatyában és mezítláb voltak. Mikor hazaértem, anyám mindig panaszkodott: hogy néz ki kisfiam, a ruhád meg a harisnyád?

A régi református templomot '44-ben szétlőtték a németek, de a parókia, ami a negyvenes évek elején épült, az még most is megvan. Élveztük, amikor épült, mert

⁸ A *Havi 200 fix* a harmincas évek közkedvelt magyar kupléja volt. Zeneszerzője: Rozsnyai Sándor, szövegírója: Vadnay László.

kokszkályhák voltak bent, hogy szárítsák a falakat, és azt lestük. A kántor lakása is ott volt a templom mellett, meg a parókia is viszonylag közel volt, csak a másik oldalon, oda néha még be is settenkedtünk. A kántort rektor úrnak hívták, mert ő volt az iskola igazgatója is meg a gyülekezet kántora is, aki a temetéseken még búcsúztatót is mondott – későbbi elmondása szerint mindig igyekezett valamiféle etikai, megbecsülendő dolgot kiemelni és azt továbbplántálni. 30 hold földje volt a rektornak – a papnak 60 hold. A rektori földről még láthatók fényképek Szentmiklóson, a Csikesz étteremben, amelyik az Újtelepen van, nem olyan messze az új templomtól. Kiss Bandi ezekkel a régi képekkel dekorálta az éttermét; ott még apám is felismerhető egyik-másik képen, ahogy bográcsban főznek.

A kántor fia volt a legfőbb, állandó barátom. Ökrei is voltak az apjának, és mi, gyerekek az ökrökkel sok csintalanságot is elkövettünk. Az ökröket ugye, lehetett biztatni, és volt, amikor este elindultunk és megbiztattuk őket. Még jó, hogy letették a sorompót, mert a lakihegyi adó környéke, az akkor egy erdős rész volt, és ott bizony összetörhettük volna velük együtt magunkat is.

A családom vallásos volt, ahogyan ez általában illett akkor a nadrágos embereknek: illett templomba járni, és apám is, anyám is a megfelelő helyeken ültek, úri padban. Megvolt a helyük, én meg a karzaton voltam a rektor fiával; hol az orgona mögött rendetlenkedtünk, hol meg ültünk a padban. Sok emlékem nincsen róla, csak anyai, hogy hosszú volt, meg unatkoztam. Anyám még a Lorántffy-egyesületnek az elnöke is volt Szentmiklóson; egy asszonykör vagy asszonyegyesület volt ez, egy országos szervezet.⁹ Ők ilyenkor, karácsony táján gyűjtést is rendeztek, amiből aztán akiknek szüksége volt, annak igyekeztek segíteni.

Elég nagy különbség volt a pap meg a gyülekezet között. A papéknak volt lent egy nyaralójuk az alsó részen, és amikor ment a felesége meg a lánya – akikkel később,

⁹ **Lorántffy Zsuzsanna Egyesület:** református nőegylet. 1892-ben alakult, elnöke Szilassy Aladárné volt 35 éven keresztül. Az Egyesület elsősorban élelem-, ruha- és pénzadományokkal segítette a rászorulókat, de évente 10 árvagyerek neveltetési költségeit is vállalta, valamint vasárnapi iskolákat, varrótanfolyamokat és gyermekműsorokat is szervezett. 1899-ben folyóiratot adtak ki Olajág címmel. 1908-ban hozta létre az Egyesület a Diakonissza Nevelőintézetét, ahol internátusi felügyelőket, tanítókat és kórházi ápolóképzést folytattak. 1920-ban kezdett el működni a Diakonissza Kórház. Foglalkozott munkások elhelyezésével és aggok otthoni ápolásával is. Az Egyesületet 1949-ben megszüntették.

(Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/L%C3%B3r%C3%A1ntffy_Zsuzsanna_Egyes%C3%BClet)

amikor helyettesítettem Szentmiklóson, jó kapcsolatunk alakult ki –, akkor nem ott mentek el előttünk, az alsó úton, hanem a vasúton mentek. Kicsit rátartik voltak, nem is szerették igazán a papot a gyülekezetben. Arra is emlékszem – azért ez szokásban volt sajnos –, hogy a kántor meg a pap nem mindig volt jó viszonyban egymással; itt-ott azért ez meglátszott.

Abban az időben természetes volt, hogy az előljáróság ott van a templomban, ott ül az első sorban. És ahogy sok vidéki helyen természetes volt, hogy az előljáróságnak nagyobb része református, így volt ez Szentmiklóson is. A katolikus templom a harmincas évek végén épült, tehát lényegében a katolikusok – „jófajta” szóhasználattal élve – inkább „gyűttmentek” voltak a faluban. Egyébként érdekes, hogy ahol vegyes volt az összetétel, ott is nagyjából az előljáróságot a protestánsok töltötték meg, azok közül választottak, mert hát azok voltak – nem is tudom egész pontosan, milyen szót kellene használni erre – a megfontoltabbak és döntésképesebbek. Később Sárbogárdon is nyomon lehetett ezt kíséni, de Szentmiklóson is ott voltak a protestánsok az előljáróságban természetesen.

Apám mindig mindenhol jelen volt, ilyen értelemben a szigetszentmiklósi községben is részt vett. Mondjuk semmiféle tisztsége nem volt, de azért a nyaralókkal jó kapcsolatot tartott. Talán a horgászegyesületben volt valamiféle sarzsija apámnak, de nem emlékszem erre egészen pontosan. A bátyámmal jártak horgászni, mert a Kis-Dunának voltak úgynevezett hókonyos részei, ahol hínár is volt, nád is volt; ott lehetett jól horgászni, és oda jártak ladikkal.

Inkább a középosztály járt Szentmiklóstra nyaralni Pestről, amennyire én emlékszem. Volt mérnök, volt köztisztviselő is, meg hát nevesebb ember a nyaralók közül Somogyvári Gyula¹⁰ író volt, akinek ott volt a nyaralója, aztán később ott is laktak. Ez

¹⁰ **Vitéz Somogyváry Gyula**, írói nevén Gyula diák (1895-1953): író, újságíró, országgyűlési képviselő. 1920-ban a Magyar Távirati Iroda (MTI) vidéki osztályának osztályvezetője lett, 1928-tól a Magyar Telefonhíradó és Rádió Rt. irodalmi igazgatója. A hangjáték (a magyar elnevezés tőle származik) magyarországi meghonosítója. Gyula diák néven verseket, később történelmi és világháborús regényeket, színműveket írt, némi németellenes éllel. Részt vett a Gömbös-féle Fajvédő Párt, illetve az Ébredő Magyarok egyesülete megalapításában, alapító tagja volt a Fajvédő Szövetségnek is. 1935-ben (majd 1939-ben) a csornai körzet országgyűlési képviselőjévé választották a Nemzeti Egység Pártja (NEP), a későbbi Magyar Élet Pártja színeiben. Náciellenes megnyilvánulásai miatt két nappal Magyarország német megszállása után a németek letartóztatták és a mauthauseni koncentrációs táborba vitték. 1945-ben nyugdíját a Magyar Rádiónál megvonták, személyét teljesen elszigetelték, a rádió igazoló bizottsága eltiltotta minden publikációs lehetőségtől. 1950-ben

a réteg volt az, amelyik megtehetette, hogy nyáron kitelepült a faluba és volt egy pár olyan ház, ahol ezt természetesnek tartották. Minden évben ugyanazokat fogadták, meg volt, aki vett magának házat is nyaraló céljára. A Kisfaludy utcában is volt ilyen, ott lakott például a fővárosi tejüzemnek az igazgatója, de még egy nótaszerző is. A nyaraló társaságnak az ifjúságával együtt nyaranta volt a strandon valamiféle előadás, ahol mindig szerepeltünk mi is.

Sok játszótársam volt. Volt egy része Szentmiklósnak azon a környéken, ahova nyaralni jöttek ki a pestiek, és ezek között is volt sok ismerős meg barát, úgyhogy azokkal is találkoztunk meg játszottunk. A soroksári Duna-ág mellett laktunk, durván kétszáz méterre tőle, és annak volt egy kis szigetrésze, ahol elég sokat játszottunk. Persze én voltam a legkisebb, és nem mindig örültek, hogy én is ott vagyok, de hát azért ott voltam. Akkor még szokásban volt a nyilazás: Vágtuk a fát hozzá, abból madzaggal csináltunk íjat, nád meg volt a hókonyban [*holtágban – a szerk*] bent, azt lehetett szedni, és abból lett a nyílvevessző; bodzanehezék került az elejére, hogy lehessen irányítani.

Szigetszentmiklósról ez van emlékként, meg az iskola. Református iskola volt, ahol több tanítóm is volt – nagyjából ez volt az értelmiség akkor. Első osztályban egy férfi tanítóm volt, Gyimesi (Grósz) Józsi bácsi, a második osztályos tanítónő pedig az egyik orvosunknak volt a felesége. Érdemeltem vagy nem, mindig dicséretes meg kitűnő volt a bizonyítványomban. Még az osztályteremre is emlékszem: akkor még olyan padok voltak, hogy öten ültünk egymás mellett, és a tanulmányi eredmény rendjében ment hátrafelé a sor, úgyhogy a leggyengébb tanulók mindig hátul ültek. Vegyes osztályok voltak, kivéve az elsőt, és hat osztálya volt az iskolának. A mai templom helyén volt a rektorlakás, és ott volt a hatodik osztály, amit a rektor úr tanított.

Egy emlékem van még, a vasárnapi iskola. Én először ott tanultam meg a János 3,16-ot, hogy „Úgy szerette Isten a világot...”, és a vasárnapi iskolai tanítónő azt mondta, hogy a világ helyére mondjuk a magunk nevét. Akkor én még nem értettem,

az ÁVO Kistarcsára internálta. A kistarcsai táborból a fővárosba szállítás közben szívroham következtében hunyt el. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Somogyv%C3%A1ry_Gyula)

hogy ez mit jelent – később valóban sokat jelentett –, de akkor tanultam meg, hogy „Úgy szerette Isten Korsós Istvánt, hogy az ő egyszülött fiát adta érte”. Ez negyedikes koromból való emlékem.

Negyedikig jártam a szentmiklósi elemibe, és innen mentem '42-ben Pestre, a Lónyay utcai Református Gimnáziumba – még a régi épületbe –, ahol a bátyám akkor érettségizett, mikor én elsős voltam. A bátyám először Kunszentmiklóson járt gimnáziumba két évig, és utána jött fel a Lónyayba. Vonattal jártunk be. Negyven perc volt akkor a vonatút, különösen, amikor már villamosították a vonalat. Először még gőzös is járt, azok a kisebb MÁV-mozdonyok, amik szórták a kormot is meg a mocskot is; azokkal jártunk be a Közvágóhídra. Hat óra negyvenkor indult a vonat, avval nagyjából húsz körül értünk be, és aztán ott tolongtunk a villamosra várva, mert a 11-essel jártunk a Lónyayba.

A vonaton sokat olvastam. Bejáró diákként én egy év alatt olvastam végig a százkötetes Jókai díszkiadást – azt hiszem, hogy akkor tanultam meg magyarul. A rektoréknak volt meg ez a kiadás, tőlük hoztam mindig el, és becsületesen vissza is vittem, amit elolvastam.

A családi ünnepek közül a névnapokra emlékszem; az természetes volt a nadrágos emberek között, hogy volt egyfajta összejárás ebben. Akkor sokan jöttek hozzánk, és apám különösképpen igyekezett, hogy minden jól legyen, és megfelelő legyen a névnapokon. Születésnapokon nem igazán emlékszem családi ünnepre.

Anyám olyan szép volt, mint a csillagos éjszaka apám szerint. Van egy olajkép anyámról, ami fotóról készült, azt hiszem, a harmincas években. Akkor divatban volt, hogy nem úgy készítettek portrét, hogy modellt ült valaki, hanem fénykép után. A hajviselete bubifrizura volt, ha jól tudom, így hívták. Ez megint csak együtt járt bizonyos értelemben a nadrágossággal, hogy volt egyfajta rendje és egyfajta divatja is, amit azért illet meg tartani, és ezt a falusi helyzet még inkább hozta magával.

Az volt a szokás, hogy karácsony szenteste moziba mentünk a cselédlánnyal. És egyszer, amikor mentünk haza a moziból, nem vigyázott rám eléggé, és láttam, hogy az ebédlő ki van világítva – ami ugye, nem szokott –, odarohantam az ablakhoz, és

akkor láttam, hogy apám meg anyám díszíti a karácsonyfát. Mondjuk, a Jézuska-mítosz, az körülbelül itt ért véget. Plafonig érő karácsonyfa volt különféle díszekkel. Karácsony másnapján mindig bementünk az egyik barátunkhoz, ahol a fiúnak villanyvasútja volt. A Búcsú utcában laktak, és egy kiugró része volt a szobának, ott volt fölállítva a villanyvasút, és nekem nagy élmény volt, hogy lehetett játszani vele.

Később meg az volt a nagy élmény, hogy lehetett kapni a boltokban katonákat. Ahogy megyünk befelé a Kecskeméti utcán a Kálvin térről, jobb oldalt, a Magyar utca felőli oldalon volt ez a bolt, ahol német katonákat, papírmasé katonákat lehetett kapni. Nagyon élethűek voltak, a barátunknak, akihez mentünk még olyan is volt, amelyikbe lehetett patronnt rakni, meg lehetett pöccinteni, és akkor lőtt is a katona. Ágyúkat is lehetett kapni, amiket patronnal lehetett durrogatni, és volt olyan is, amin rugóval lehetett kilőni a lövedékeket. Csatákat próbáltunk játszani, én a bunker tetejére építettem a váramat a kertben, Gyuszinak meg fa barakkokban volt a tábora, amit fel lehetett gyújtani – úgyhogy ilyesfajta játékok voltak aztán később, ilyen katonásdi.

Világháború

Amikor a gépesített német csapatok Jugoszlávia felé vonultak a régi 5-ös úton, azt lehetett látni a HÉV-ből. Én is láttam, mert ott ment a HÉV vonala az út mellett. Ez az emlék egyik része, és a másik része az, hogy a vonat harsogott mindig a sváb szótól. Ott sváb faluk voltak – ugye Taksony, Soroksár... –, és akkoriban a német nacionalizmus felébredt, a Volksbundba is beléptek többen, voltak, akiket kényszerítettek, voltak, akik önként.¹¹ Aztán háború után kitelepítették a svábokat, és

¹¹ **Volksbund** (Volksbund der Deutschen in Ungarn, vagyis Magyarországi Németek Népi Szövetsége): a magyarországi német kisebbség szervezete, amely 1938-ban alakult a Német Népművelési Egyesület utódaként. A trianoni szerződés következtében 1920-ban a magyarországi nemzetiségek aránya 10,4%-ra csökkent, ezek között a német kisebbség volt szám szerint a legnagyobb, mely az összlakosság 7%-át tette ki, azonban nem rendelkezett semmilyen politikai, gazdasági vagy kulturális érdekképviselettel. Ugyanakkor mind a magyar kormányok asszimilációra törekvő nemzetiségpolitikája, mind a Német Népművelési Egyesület vezetésének konzervativizmusa kizárta az "össznémet politizálást", illetve a szomszédos országok német kisebbségeivel való együttműködést. Ez az ellentmondás volt a Volksbund 1939-es választások utáni gyors sikerének az oka. A svábok a Volksbundban vélték megtalálni érdekeik képviseletét, s Németország sikeres háborúja az utolsó vonakodókat is meggyőzte. A tudat, hogy a sikeres német néphez tartoznak, határtalan lelkesedéssel töltötte el őket. A Volksbundot a német népcsoport egységes szervezetévé azonban csak akkor lehetett kiépíteni, amikor Magyarország Észak-Erdély visszacsatolásának ellentételezéseként aláírta az ún. bécsi népcsoportegyezményt.

azt hiszem, bukovinaiak jöttek a helyükre¹², de nem igazán az a réteg, amelyik megbecsültnivaló, mert nagyjából, ami ott volt a házakban, azt felélték, és igazából nem művelték meg úgy a földet sem, ahogyan a svábok.

Aztán, amikor március 19-én '44-ben a németek megszálltak bennünket, az megint egy sokk volt, ami már engem is így ért; azért a megszállás egyértelművé tette, hogy nincs mese, utolsó csatlósként nincs kiszállás. Arra emlékszem, hogy októberben még az ablakba is kitettük a rádiót, hogy hadd harsogja a Horthy-féle proklamációt,¹³ és számolgattuk, hogy ha már Kecskeméten vannak az oroszok, akkor három-négy óra alatt felérhetnek Taksonyig – de hát jóval később értek oda, egy hónapba tellett lényegében.

A német birodalmi befolyás Bácska 1941-es visszacsatolása után felgyorsult. A területgyarapodással a magyarországi német kisebbség Délkelet-Európa legnagyobb német népcsoportja lett, és ez olyan potenciált jelentett a birodalmi német hadviselésnek, amelyet Berlin nem hagyhatott figyelmen kívül. A különböző birodalmi szervek, különösen az SS, egyre erősebben követelték a népcsoport felhasználását a hadigazdaság igényei szerint. A háború folyamán a Volksbund-vezetés egyre több áldozatvállalást követelt, ami fokozatosan elidegenítette a magyarországi németeket a Volksbundtól. Ide tartozott A Haza Háborús Gazdasági Szolgálat, a Téli Segélyszolgálat, a Gyerekek Vidékre Küldése, de legfőképp a Waffen-SS-sorozások, melyek közül a harmadik, ún. kényszersorozást 1944-ben bonyolította le a magyar és német katonaság a magyar csendőrség erőteljes bevetésével. A második világháború után a német kisebbséget - legkésőbb a kitelepítéskor - tudatosan a Volksbunddal azonosították, és kollektív alapon ítélték el. A magyarországi németeknek 1946 januárjában a Budapest környéki falvak német lakóinak kitelepítésével elkezdődött elűzése azt eredményezte, hogy összesen 180-200 ezer németet telepítettek ki Magyarországról. (Forrás: Spannenberger Norbert: A Volksbund. In: *Aetas*, 2000/4. sz. 50–63.)

¹² A **bukovinai székelyeket** a magyar kormány 1941-ben a Vajdaságba telepítette az 1920 után a szerbek által betelepített és Bácska magyar visszafoglalása után elmenekült dobrovoljácok (szerb telepesek) helyére. 1944 őszén Bácskába érkeztek Tito partizánjai, mögöttük a korábban elmenekült szerbek. A bukovinai székelyeknek megint menekülniük kellett. A háborús telet a Dunántúlon vészelték át. Innen 1945-ben 13 000 bukovinai székelyt Tolna és Baranya megyében helyeztek el, a kitelepített sváb családok házaiba és birtokaiba. 1945-1946 között Tolna megyében 28 településre összesen 2605, Baranya megyében 7 településre összesen 716, Bács-Kiskun megyében 3 településre összesen 490 Bukovinából áttelepített és 1944 őszén Bácskából elmenekült családot telepítettek le. (Forrás: A. Sajti Enikő: *Székely telepítés és nemzetiségi politika Bácskában*; Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984.)

¹³ **Horthy-proklamáció:** 1944 októberében a Horthy Miklós sikertelen kísérletet tett a háborúból való „kiugráásra”, és fegyverszünetet kért a Szovjetuniótól. Október 11-én Faragho altábornagy Moszkvában egyoldalúan parafálta az előzetes fegyverszüneti feltételeket, melyek gyakorlatilag a feltétel nélküli megadást jelentették Magyarország számára.. Október 15-én reggel a koronatanács ülésén a kormányzó bejelentette, hogy fegyverszünetet kér, és kimondta, hogy Magyarország elvesztette a háborút. 13.10-kor elhangzott Horthy proklamációja a rádióban a tűzszünetről. A kiáltványt követő hadparancs felszólította az összes kinevezett parancsnokot a kormányzóra tett esküjének megtartására. A kormányzó a koronatanács feloszlata után visszavonult a királyi palotába, kikapcsolva önmagát az események irányításából. Nem sokkal később a Honvéd Vezérkar hadművelési osztályának vezetője távmondatot adott le mindhárom hadsereg-parancsnokságnak, hogy a kormányzói proklamációt nem szabad fegyverszünetként értelmezni, majd a vezérkari főnök nevében 14.50-kor hadparancsot adtak le a csapatoknak a harc folytatásáról. Három óra körül a németek és nyilasok megkezdték a főváros stratégiai pontjainak megszállását. Négy óra után elfoglalták a Rádiót, ugyanekkor Szálasi átvitték a német követségre, megkezdődött a kormányalakítás. Este 21.40-kor a Rádióban beolvasták Szálasi proklamációját a hatalom átvételéről és a harc folytatásáról német oldalon. (Forrás: *Magyarország a XX. században* (főszerk. Kollega Tarsoly István), Babits Kiadó, Szekszárd, 1996-2000.)

Az igazi háborús idő, az április 4-én kezdődött '44-ben, amikor a Liberátorok lebombázták a repülőgépgyárat Szentmiklós határában.¹⁴ Akkor én voltam az egyetlen férfi otthon, és biztattam a többieket, hogy ó, csak lőnek a repülőkre – mert nagyon szépen lehetett látni a napfényben, ahogy jönnek a Liberátorok: v-alakban húztak, és úgy hozták a bombát. De akkortól mindenki menekült az óvóhelyekre, és komolyan vették a légiriadókat, a gyárban is.

Az a hatvan hold, ahol a Messerschmidt repülőgépgyára épült, eredetileg a református egyháznak volt a tulajdona. A gyár mellett román munkások laktak mészhomok téglából készült épületekben. Egy kicsit elcsúszott a szőnyegbombázás, és szinte agyonverte a lakótelepet. Az ott lakók és a gyári munkások addig nem vették komolyan az egészet, mindig kint játszottak a fák alatt a légiriadó alatt, és akkor nagyon sokan meghaltak. A halottasházba hoztak fel emberi testrészeket – egyszerűen darabokra szakadtak. Nagyon keserű és nagyon megrázó volt az élménye az első támadásnak. Pest szélét is lebombázták. Volt a Soroksári úton – a HÉV vonal és a Nagycsarnok között – egy olajfinomító, azt is lebombázták, és ezt látni lehetett a HÉV-ről, amikor mentünk befele.

A legnagyobb bombázás a gyárat július 6-án érte, amikor öt Liberátort le is lőttek ott körülöttünk. A határba estek le mind, és egyet mi is elballagtunk megnézni. Emlékezetem szerint ez volt az egyetlen légi csata, amelyikben a nyugatiak veszteséget szenvedtek, legalábbis ezen a környéken.

1944. november 19-én jöttünk el Szentmiklósról egy Beszkárt-busszal. A német hadnagy nagyon mérges volt, amikor bepöfögött a busz, mert viszonylag közel

¹⁴ A **B-24 Liberator** a második világháborúban alkalmazott amerikai hadászati nehézbombázó repülőgép volt, a Liberator nevet a brit légierőben kapta. 1944. április 3-ána 15. USAFF több mint 450 db B-17 és B-24 bombázója támadta magyarországi célpontjait. A Budapestet támadó köteléket 137 vadászgép oltalmazta. A bevetett alakulatok közül az 5. Wing 4 Bombergroupja (2., 97., 99. és 483. BG) a Csepel-Tököl (Szigetszentmiklós) repülőgépgyárat bombázta. A **Dunai Repülőgépgyár Rt.** Horthy-ligeti (szigetszentmiklói) üzemében – egy 1941-es német–magyar államközi egyezmény alapján – Messerschmitt Me 210 romboló (Zerstörer) és gyorsbombázó repülőgépet gyártottak, melyből 1944 áprilisáig 160 db került a Magyar Királyi Honvéd Légierő birtokába 110 pedig a Luftwaffe állományába.

(Forrás: Galambos Gábor: Zuhanás a tavaszba;

[http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:z6COGTXYPt8J:roncskutatas.hu/node/8664+rep%C3%BCl%C5%91g%C3%A9pgy%C3%A1r,+Szigetszentmikl%C3%B3s&cd=4&hl=hu&ct=clnk&gl=hu\)](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:z6COGTXYPt8J:roncskutatas.hu/node/8664+rep%C3%BCl%C5%91g%C3%A9pgy%C3%A1r,+Szigetszentmikl%C3%B3s&cd=4&hl=hu&ct=clnk&gl=hu)

voltunk a fronthoz, a vasúti töltés túlsó oldalán a Kis-Duna túlsó partján már ott voltak az oroszok, és mesterlövészek lövöldöztek át. Láttam, ahogy a diófánk gallyaiból néha hullott lefele, meg ahogy a cserép lukadt, és jól lehetett látni, ahogy a magyar gépágyúk lötték a taksonyi tornyot nyomjelző lövedékekkel. Novemberben egymásfél hónapig állt ott a front Szentmiklós és Csepel között. A Csepel-sziget egész védereje a kecskeméti huszárezred szétvert maradéka volt, meg száz, kórházból kiküldött SS-katona, akik talán három hétig védték a Csepel-szigetet. Az oroszok alulról jöttek, Ráckeve felől, és úgy foglalták el a környéket, először Szigetszentmiklósig, aztán utána még tovább is.

Anyámnak már '43-ban el kellett menni dolgozni. Ugyancsak a Beszkárthoz került, a budai konyháknak lett a vezetője, bár nem is tudom, egész pontosan az akkori sarzsiját. Amikor '44-ben beköltöztünk Pestre, akkor én is elkísértem a konyhalátogatásokra, nagyjából emlékszem is a konyhákra, leginkább a szépilonaira. '44 karácsonya előtt, tán huszadikán – az egyetemi zászlóalj akkor vonult kifelé az oroszok ellen –, akkor süttöttük meg a karácsonyi bejglit a szépilonai Beszkárt-konyhán. Hazaértünk tíz órakor, és éjfél körül szólt a telefon, hogy most lépett be az első orosz a konyhába, és meg is ették a bejglit. Úgyhogy mondjuk így, nekik süttöttük, de mi akkor már a Beszkárt székházban laktunk, apám irodájában.

Mi '44-ben Budapestre költöztünk, a Beszkárt székházba, mert lakásunk nem volt. Apám irodájában laktunk decemberig. A karácsonyfa már fel volt díszítve, mikor sürgetni kezdtem apámékat, hogy menjünk le a pincébe. Ott egy óvóhely jutott nekünk is, aztán, amikor reggel fölmentünk, láttuk, hogy egy akna telibe találta apám szobáját, és elvitte a karácsonyfát is, ami fel volt díszítve már. Így maradtunk meg.

A Beszkárt székház a gettónak a határa volt: kifelé esett a szabad rész, befelé már a gettó volt, és a kettő között volt egy átjáró a gettó felé.¹⁵ Amikor 18-án az oroszok

¹⁵ Az Akácfa utca 15-23. szám alatti neobarokk stílusú épület a Budapest Székesfőváros Közlekedési RT. (Beszkárt) székháza volt, ma a BKV székháza. Az 1926-ban átadott ötemeletes épületet a Beszkárt magasépítési osztálya tervezte, az utcai homlokzatot Wälder Gyula.
(Forrás: <http://www.erzsebetvaros.hu/erzsebetvaros/keruletunk-38/helytortenet-61/epuletek-111/akacfa-utca>)

1944. október 16. után a nyilas hatóságok több tízezer budapesti zsidót deportáltak. A Budapestben maradtakat két gettóba tömörítették, mindkettőt hagyományos zsidó városrészben állították fel. A külföldi diplomáciai testületek védelveivel nem rendelkezőket a Dohány utca és a Klauzál tér közötti tradicionális zsidónegyedbe zárták, a városrészt palánkkal kerítették körül. Az ún. védett zsidókat az Új-Lipótváros különálló háztömbjeibe

elfoglalták a székházat, akkor kinyitottuk az átjárót a pincében – mert az addig el volt falazva –, és ott ültek bent a gettólakók a pincében egy mécses körül. Tudom, hogy akkor két vödör paradicsomlevest átadtunk nekik – nem tudom, hogy maradt meg –, és emlékszem, hogy ragyogott a szemük, és kezdték osztogatni, hogy mindenkinek egyenlően jusson belőle, mert hát nem nagyon volt már abban az időben étel ezen a részen.

Talán január derekán jött be a bátyám Szentmiklósról, mert ő kint maradt, de aztán oroszok költöztek be a házba lovakkal meg minden egyébbel. Ő akkor jött be Pestre, és akkor már volt neki egy olyan igazolványa, amivel ő közlekedhetett és szabad járása volt. Érdekes módon semmi sem volt rajta, csak a neve, meg egy hivatalos pecsét. Az oroszok akkor szedték össze az embereket a pesti utcán. Egy helyen az egyik bolt lehúzott redőnye mögött a kirakatüveg kiment, és ott volt egy orosz katona. Mondta a bátyám, hogy na, kipróbálom, mit használ ez az igazolvány. Megmutatta az oroszoknak, és az tovább engedett bennünket, pedig mondom, a néven kívül tulajdonképpen semmi sem volt rajta, csak egy felsőbb sarzsinak az aláírása meg a pecsétje, de ez elég volt ahhoz, hogy ő szabadon közlekedhetett.

Aztán a nagybátyám jött be február közepe táján, és vele mentem én ki nagyanymékhoz Tökölre. Nagypámnak volt Tökölön egy háza, ami eredetileg nyaralónak készült, de akkor ők átköltöztek oda, és én ott voltam náluk egy ideig. Valamikor áprilisban kezdődött meg az iskola, akkor mentem vissza. Orosz telefonosok laktak ott, a nagyanym házában, és ették a kukoricakását, amit nagyanym főzött. Egy-két öregebb orosz a saját fiát látta bennem, úgyhogy még a térdére is vett. Úgy voltak ők ott, mint aki otthon van; egy szobában ők voltak, a másik szobában voltunk mi nagyanymékkal.

Néha felmentem Szentmiklóásra, még orosz lögyakorlat is volt közben. A vasúti síneken ballagtam fel a rektorékhoz, ott meg katonakórházat állítottak föl az iskolában. Lögyakorlat volt, úgyhogy akkor bizony gondolkodtam rajta, hogy vissza

zsúfolták. 1944-45 fordulóján a két gettóban összesen mintegy százezer zsidó raboskodott folyamatosan romló körülmények között. A budapesti zsidókat a várost elfoglaló szovjet csapatok szabadították fel: január 16-án az új-lipótvárosi gettó szabadult fel, két napra rá pedig az erzsébetvárosi.

(Forrás: http://www.magyarzsido.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=47&catid=5&Itemid=5)

kéne menni, de aztán csak vonultam, és már nem is emlékszem, hogy kerültem később vissza Tökölre. Ez a két hely volt, ahol februártól ápriliséig az időt töltöttem '45-ben. S amikor elkezdődött az iskola, a gimnázium, akkor mentem vissza Pestre. Apámék akkor már a Kecskeméti utcába költöztek. Nagyanyám unokatestvére lakott ott, de ők elköltöztek, és akkor mi azt a lakást kaptuk meg. Sajnos elég sok poloskával volt tele, mert ott megint csak oroszok voltak, és az udvar tele volt lóval meg szalmával.

Amikor az ostrom után nagyanyámék végül felköltöztek Tökölről a szentmiklósi házba, én is velük költöztem. Emlékszem, hogy nagyapám kertészkedett; tőle tanultam, amit tanultam, fametszést meg ilyen dolgokat annak idején. Nagyon ügyelt erre a kertre mindig, és nagyon örült, amikor megdicsérték, hogy milyen szép, egy szál gaz sincsen benne. Nagyapámnak nyula is volt – emlékszem, kellett mindig szedni nekik az akáclevelet –, az volt a húsellátás.

Nekünk már háború előtt is volt rádiónk, először egy kicsi, detektoros, aztán jöttek a jobb minőségű készülékek. Arra emlékszem, hogy nagyanyám '46 táján mindig a külföldi rádiót hallgatta, és nagyapám mondta neki: „Sutyorogsz, ugye?” Kilenc óra után nagyanyám mindig odavonult, bekapcsolta a londoni rádiót – azt lehetett jól fogni –, és akkor ő „sutyorgott”, abból szerezte a híreket.

„Isten fricskája”

1948 tavaszáig éltem a nagyanyámékkal Szentmiklóson, mert akkor derült ki, hogy a tüdőmmel gond van; szanatóriumba kerültem egy fél évre Budakeszire, és utána a szentgotthárdi iskolaszanatóriumban töltöttem még egy iskolaévet. Összesen másfél évet hiányoztam a Lónyayból, de egy évet elvégeztem az iskolaszanatóriumban, így tulajdonképpen csak egy tanévet vesztettem.

'48-ban téli táborba készültem éppen a cserkészekkel. Már minden össze volt készítve a szoba sarkában: síléc, a hátizsák is félig bepakolva... Március volt, és megfáztam, úgyhogy elég rosszul lettem, izzadtam is éjszaka, és az lett a vége, hogy elzavartak a tüdőgondozóba. Anyámnak egy ismerőse volt ott a főorvos, és ő azt

mondta, hogy szanatóriumba kell menni, úgyhogy a többiek mentek a téli táborba, én meg a szanatóriumba.

Apámmal akkor körbejártuk az összes röntgenes főnököt, mert az egyik fele azt állította, hogy nekem egy zöldalmányi kavernám van, a másik fele azt mondta, hogy az csak érrajzolat. De tény, hogy amikor augusztusban megint megnézték a röntgenleleteket, akkor azt mondták, hogy ez nem én vagyok, illetve ez nem az, ami volt. Ezt később úgy könyveltem el, hogy valóban, az Isten ezt használta fel, hogy odaforduljak hozzá. Ez volt a meggyőződésem, hogy amíg ebben rendben vagyunk – mondjam így, az Istennel –, addig nem lesz gondom a tüdőmmel. És a harminc év alatt Noszvajon a kötelező tüdőszűréseken túl talán kétszer vagy háromszor hívtak be a tüdőgondozóba, és mindig megkérdezték: volt magának valami baja a tüdejével? – ennyire nem volt, és azóta sincsen semmi bajom ezzel. Istennek megvannak az eszközei, és még ha az elején panaszos voltam is, azóta hálás vagyok érte, hogy ezt is felhasználta.

Apám kereste ki az iskolaszanatóriumot. A szentgotthárdi gimnáziumnak volt egy kihelyezett tagozata bent, a szanatóriumon belül; akkor ez volt az egyetlen hely az országban, ahol a tüdőbeteg fiatalok gimnáziumot végezhettek.¹⁶ Ott kerültem olyan állapotba, hogy hazaengedtek, mert korábban negyven fok fölötti lázam volt.

Ez a másfél év volt az, amikor az Isten mozdított és maga felé fordított. A szentgotthárdi lelkész járt be az iskolaszanatóriumba; ott volt gyülekezet, amelyiknek presbitériuma is volt. Lényegében ott kerültem én aztán valamelyest kapcsolatba az evangéliummal is, az egyházzal is. A lelkész is kedves volt, és jól szolgált, és alakult ott a szanatóriumon belül gyülekezet, aminek én a gondnoka lettem. Ez egy ifjúsági gyülekezet volt. Volt egyfajta igyekezet a lelkészben, hogy ez valami módon

¹⁶ A **Dr. Frühwald (Ettre) István** (1893-1978) kezdeményezésére a **Magyar Iskolaszanatórium Egyesület** a szentgotthárdi reálgimnázium szervezeti keretén belül 1930-ban iskolaszanatórium alapított a tüdőbeteg gyerekek számára, akik közül a gimnazisták a gimnáziumba beírt magántanulók lettek. „A szanatórium 130 tanuló befogadására képes; a nagy parkban fekvő modern épületeket a világháború után emelték. Felvétetnek elemi, polgári, közép- és középfokú iskolák mindkét nembeli tanulói, akiket külön-külön pavilonokban helyeznek el. A felvett tanulók tanulmányaikat a szanatóriumba beosztott tanárok és tanítók ellenőrzése mellett folytatják s év végén magánvizsgát tehetnek”. (Révai Lexikon)

szerveződjön, és törődjünk egymással, hívogassuk egymást az istentiszteletre. Bent volt az istentisztelet a szanatóriumban, hiszen nem mehettünk ki a templomba.

A szanatóriumban együtt voltam a későbbi osztálytársammal, Pungur Bélával és még egy debreceni fiúval, Faggyas Sanyival. Nagyon meglepett engem, amikor úrvacsoraosztás előtt Sanyi körbejárt a szobában és mindenkitől bocsánatot kért, hogyha megbántotta valamivel. Én akkor ránevettem és mondtam, hogy „Sanyi, hát mit hülyéskedsz, nem bántottál meg semmivel!” – „Hát tudod – azt mondja –, nálunk ez volt a szokás meg a rend mindig, hogy úrvacsoraosztás előtt a család minden tagja mindenkitől bocsánatot kér”. Ő Debrecen környékéről jött, ami a tradicionális vallásosságnak a mozdíthatatlan fő központja volt. Ezt hordozta Sanyi, és ez volt az a rész, ami engem akkor elindított és fordított, hogy kezdtem gondolkodni és kezdtem figyelni erre – hát még nem tudatosan, mondjuk bibliaolvasó akkor még nem lett belőlem. Persze imádkozni imádkoztam nyilván addig is, de arra emlékszem, hogy tíz vagy tizenegy éves koromban én kijelentettem, hogy pap nem leszek, és papnő nem lesz a feleségem – Isten fricskája, hogy mind a kettő meglett.

Az 1948/49-es tanévben voltam Szentgotthárdon, és az akkori időknek megfelelő ünnepeken persze nekünk is részt kellett vennünk. Azt hiszem, november 7-én volt, hogy a dohánygyár kultúrtermében volt az ünnepség, és az egyik oldalon azt ordították, hogy éljen Rákosi, a másikon oldalon meg, hogy éljen Sztálin, és ahogy ez összezsengett, az Szálasira jött ki – én nem tudom, hogyan, de ezt hallottam belőle. Úgyhogy ez az élményem maradt meg a „demokratikus időkből”, pedig én akkor még úttörővezető is voltam ott.

Lónyay Gimnázium

1949-ben kerültem vissza a Lónyayba. Bíró Sándor lett a vallástanárom. Korábban Szabó Géza¹⁷, őelőtte pedig Draskóczy Pista bácsi¹⁸ volt a vallástanár. Őróluk

¹⁷ **Dr. Szabó Géza** (1916-1993): egyháztörténész, filozófus, tanár. Budapesten és Halléban hallgatott teológiát. 1940-ben Halléban avatták a teológiai tudományok doktorává. 1943-ban a budapesti Pázmány Péter Egyetemen bölcsészdoktori oklevelet szerzett, majd 1948-ban a Budapesti Református Teológiai Akadémián magántanári vizsgát tett a rendszeres teológia tárgyköréből. 1945-1950 között a Lónyay utcai Református Gimnázium vallástanára. 1950-1958 között Budapest Külső-Kelenföldi, 1958-1966 a Budapest Belső-Csepeli egyházközség lelkipásztora. 1966-1981 között a budapesti Református Teológiai Akadémia Gyakorlati Teológia tanszékének tanszékvezető professzora.

igazán nem sok emlékem van, talán csak annyi, hogy negyedikes koromban Szabó Gézától rovót kaptam vallásból első negyedévben, mert akkor kellett kátézni, én meg annyira nem tanultam a Kátét.

Abban az évben confirmáltam a Kálvin téri templomban, a Kálvin-teremben. Szalánczi Károly presbiter olvasta a névsort – ő kémiatanár volt a Lónyayban –, de nem betűrendes sorban, hanem össze-vissza. Egy-egy kérdésre kellett megfelelni a Kátéból, mert elég sokan voltunk akkor, és nekem éppen a 24. kérdés jutott, a Szentháromság-tanról szóló. Ez 1946-ban, tizennégy éves koromban volt, amikor a rovót kaptam hittanból Szabó Gézától, mert nem tanultam becsülettel a Kátét. A confirmáción már tudtam.

A Lónyayban első évben a régi épületben, a Lónyay utca 4/c-ben voltunk;¹⁹ ott nem volt nagyterem, így a Kálvin téren voltak az istentiszteletek. A vidékieknek erre nem kellett bejárni, de igazolást kellett vinniük, hogy otthon voltak istentiszteleten. Volt egy kis füzetünk, amibe mindig be volt írva a dátum, ott volt a pecsét és a pap aláírása, amit hét elején az osztályfőnökök ellenőriztek. Én vidéki létemre kevesebbet voltam a Kálvin téri istentiszteleteken. Akkor még igazán nekem nem jelentett sokat egy-egy prédikáció – meg kellett hallgatni, és ennyi volt –, néha az volt a gond, hogy hosszú volt.

Bíró Sándorról²⁰ több emlékem van. Nyolcadikos korunkban tárgyaltuk meg a Testvéri Izenetet²¹ a lónyays bibliakörben, és ezt Sándor bácsi vezette. Ez '51

(Forrás: <http://www.kre.hu/hfk/index.php/gyakorlati-teologiai-tanszek.html>)

¹⁸ **Draskóczy István** (sz. 1906.): író, vallástanár. Középiszkolai tanulmányait a pécsi cisztercita rend gimnáziumában fejezte be. 1926-30 között a Budapesti Református Teológiai Akadémia hallgatója volt. 1933-ig az Egyesült Államokban tanult ösztöndíjasként. Hazatérése után, mint hitoktató szolgált, majd 1934-52 között a Lónyay utcai Református Gimnázium vallástanára, 1945-52 között az internátus vezetője lett. 1979-ben készítette el az iskola második félszázadának történetét. (Forrás: Szathmáry Sándor: Draskóczy István: A Budapesti Református Gimnázium második (csonka) félszázadának szellemi arculata; In: *Confessio*, 1993/3.)

¹⁹ A Budapesti Református Főgimnázium 1859-es alapításától 1943 októberéig működött a Lónyay utca 4/c-ben. Ekkor adták át az iskola új épületét (Kinizsi utca 1-7.), melyet a hívők adományaiból építettek fel.

²⁰ **Bíró Sándor** (1907-1975): pedagógus, történész. Középiszkolai tanulmányait Székelyudvarhelyen, a református teológiát Kolozsvárt és Párizsban végezte el. Francia-román-történelem szakos diplomát a kolozsvári egyetemen szerzett (1932). 1932-től a kolozsvári református kollégium tanára, 1937-ben teológiai magántanári képesítést szerzett. Történeti kutatásainak előterében az erdélyi történelem állt. 1944 előtt megjelent főbb munkái: *A bujdosó fejedelem* (Brassó, 1936); *Az ókor története* (Kolozsvár, 1937); *A Székelyföld egyházi és*

tavaszn jelent meg, és mi illendő módon elmondtuk róla a véleményünket, ami nem volt egyértelműen dicsérő, és nem volt egyértelműen egyetértő. A Testvéri Izenet mindent, ami addig volt, megpróbált visszaterelni az egyházi mederbe, de ez azt is jelentette, hogy próbálta megfojtani is. Akkor kezdődött el igazán az úgynevezett „einmannsystem”, amikor a pap volt a mindenes, akinek mindent kellett tudni, érteni, akinek mindent kellett csinálni – persze vagy csinálhatta, vagy nem. Tehát minden egyes egyesületet felszámoltak, és mindenért a lelkészt tették felelőssé – a más segítőköt meg a más munkásokat egyre inkább leszakítva –, mert hát a lelkészt még marokban lehetett tartani, a többieket nem nagyon. Ezt akkor mi a bibliakörben megbeszéltük.

Arra emlékszem még, hogy Sándor bácsi behozott egyszer egy könyvet, amelyikben 1200 nyelvre volt lefordítva a János 3,16. Ez valamikor '50-ben volt, ha jól emlékszem. A kelenföldi ifjúsági gyülekezet mellett – ahova egy osztálytársam

kulturális élete 1919 után (Debrecen, 1939); *Mátyás király* (Kolozsvár, 1940). A 2. világháború után Magyarországon Szilágyi Istvánnal szerkesztette *A magyar református egyház története* (Budapest, 1954) c. kötetet. Magyarországon különböző középiskolákban tanított, 1961-ben kandidátusi fokozatot szerzett neveléstörténetből, 1954-59-ig, majd újból 1964-től 1972-es nyugdíjazásáig lehetett az ELTE oktatója ill. főmunkatársa volt a Kelet-Európa Tanszéken.

(Forrás: [http://hu.wikipedia.org/wiki/B%C3%ADr%C3%B3_S%C3%A1ndor_\(t%C3%B6rt%C3%A9n%C3%A9sz\)](http://hu.wikipedia.org/wiki/B%C3%ADr%C3%B3_S%C3%A1ndor_(t%C3%B6rt%C3%A9n%C3%A9sz)))

²¹ **Testvéri Izenet:** „1950-ben lényegében befejeződött az egyházi, missziói, hitbuzgalmi és ifjúsági egyesületek felszámolása, önkéntes feloszlása. A Belügyminisztérium 1949. október 5-én jóváhagyta a Református Egyetemes Konvent Elnökségének előterjesztését a tizennégy legfontosabb egyesület feloszlásáról, illetve megszüntetéséről. December 12-én pedig az Egyetemes Konvent Elnökségi Tanácsa, a benne képviselt négy egyházkerület püspökei és főgondnokai a *Testvéri Izenet gyülekezeteink lelkipásztoraihoz és presbitériumaihoz, egyházmegyéink espereseihez és missziói bizottságaihoz, egyházunk minden szolgájához és tagjához* által igyekezett eleget tenni és végére járni annak a folyamatnak, amely az 1946. július 4-én kiadott belügyminiszteri rendelettel indult a társadalmi és egyházi egyesületek és mozgalmak felszámolására. Az egyházi, a kegyességi, az ébredési és evangélizációs mozgalmak, egyesületek, amelyek „az egyházon félig belül, félig kívül, önálló életet éltek külön egyesületi szervezetekben”, időközben jórészt már „önként” feladták önállóságukat. A *Testvéri Izenet* minden missziói tevékenységet az egyház irányítása és ellenőrzése alá rendelt, s habár ezzel megszüntette az egyesületek önálló missziói munkáit, ugyanakkor – egy rövid időre – átmentette e munka lehetőségeit. Eleinte minden missziói munkát az 1948. júliusi sárospataki konferencián Makkai Sándor vezetése alatt megalakult Országos Missziói Munkaközösség irányított, rövidesen azonban mindenfajta missziói tevékenység lehetetlenné vált, vagy legjobb esetben is igen szűk korlátok közé szorult. Ennek az egyházi életet zsugorító koncepciónak felelt meg az 1952. február 29-én hozott és március 1-jén hatályba lépett ún. Missziói Szabályrendelet, amely – 1989. augusztus 31-ig, hatályon kívül helyezéséig – szabályozta a református egyház missziói tevékenységét”. (*Magyarország a XX. században* (főszerk. Kollega Tarsoly István), Babits Kiadó, Szekszárd, 1996-2000.)

„1951-ben „a misszió (...) súlyos krízisbe került, méghozzá az által, akit vezérének tekintettünk, vagyis Bereczky Albert miatt. Először megírta a hírhedt *Testvéri Izenet*-et, ami tulajdonképpen az ébredés leállítását jelentette, majd egyre erőteljesebben kezdte hangsúlyozni a Kúriosz Krisztosz tanítását. E szerint minden, ami Magyarországon történik, a Krisztus uralma alatt megy végbe, tehát Isten országa valósul meg.” (Szabó Imre: Egy közép-európai életút; In: *Confessio*, 1995. 1.)

hívására hetedikben kezdtem járni – a Lónyay volt igazán meghatározó a hitbeli fejlődésemben, az utolsó két esztendő, amit hetedik-nyolcadikban ott töltöttem.

Az osztályfőnökünk Lengyel Lajos²² lett, aki a bátyámnak is osztályfőnöke volt annak idején. Lajos bácsi egészen kivételes pedagógus egyéniség volt. Én ugyan nem vettem részt ebben, de ő korábban nyári táborokba is vitte az osztályból azokat, akik akartak vele menni. Az egyik meghatározó élményem az volt, hogy nyolcadikban egy hónapig filozófiatörténetet hallgattunk magyar óra címszó alatt, és ő nagyon élvezetes előadó volt. Én ugyan nem szerettem a filozófiát, de mindenképpen maradt valamiféle benyomásom és élményem erről, és amit akkor elmondott, az később még a teológián is segítségemre volt. Amikor Bucsay Mihály filozófiatörténetet adott elő, valahonnan előkerültek a Lajos bácsi által mondottak: volt egy pár barátunk, akik különösen közel álltak Lajos bácsihoz, és ők összegyűjtötték, sőt le is gépelték a gimnáziumi előadásait.

A matematika nem volt nekem igazán erős oldalam. Sain Márton volt akkor a matematikatanár²³, aki, azt hiszem, Matematika ABC címmel írt könyvet is annak idején, amikor már a Matematikai Kutatóintézetben dolgozott. Sain Márton volt az, aki, megszerettette velem a matematikát. Emlékszem, volt egy szentgotthárdi barátom, és nála került a kezembe egy katonai reáliskolai matematikakönyv, amikor

²² **Lengyel Lajos** (1900-1968): tanár, szótárszerkesztő. A Debreceni Tudományegyetemen magyar-latin szakos középiskolai tanári, majd doktori oklevelet szerzett (1937). 1952-ig a Miskolci Református Reálgymnázium, a Debreceni Református Kollégium, végül a budapesti Református Gimnázium tanára. Közben dolgozott a Magyar Filozófiai Társaság gondozásában készülő Filozófiai Szótáron. Filozófiai tárgyú tanulmányokat írt az Athenaeum című folyóiratba, és filozófiatörténeti tárgyú előadásokat tartott a Rádióiskolában, ezenkívül latin nyelvet tanított az ELTÉ-n és az orvosi egyetemen. 1952-től az MTA Nyelvtudományi Intézetének Szótári Osztályán dolgozott.

(Forrás: Életrajzi Lexikon)

²³ **Sain Márton** (1915-1997): tanár. A hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Református Gimnáziumban érettségizett 1933-ban. A vásárhelyi évek alatt alakult ki alapvetően szeretet-központú vallásos világnézete, amelyet élete végéig megtartott és fejlesztett. Pályaválasztásakor az édesanyja ambíciója, hogy fiából nagy tekintélyű bíró legyen és saját ábrándja, hogy papként hirdesse Isten igéjét, azt a kompromisszumot eredményezte, hogy "drága jó édesapja" tanári hivatását válassza. Így középiskolai tanári oklevelet szerzett a Pázmány Péter Tudományegyetemen 1938-ban matematika és a fizika tárgyakból. Megbízhatósága és komolysága miatt már fiatal tanárként is a "Marci bácsi" megszólítást érdemelte ki, ahogy sok generáció is szólította őt később, hiszen nyugdíjba vonulásáig (1979), több mint 30 évig tanított. Még nyugdíjas korában is oktatott matematikatörténetet az ELTE Tanárképző Főiskoláján, ami egész életében szívügye volt, de teljes munkaidőben csak nyugdíjas éveiben állt módjában művelni. Ugyancsak nyugdíjasként fejezte be nagy sikerű könyveinek többségét: *Matematikatörténeti ABC* (1974, Tankönyvkiadó), *A fény birodalma* (Gondolat, 1980), *Nincs királyi út* (Gondolat, 1986).

(Forrás: <http://www.sulinet.hu/matek/tanar/sain/eletrajz.htm>)

ott tanultunk éppen ábrázoló geometriát, és abban valamit félig megnéztem, hogy hogyan kéne csinálni. Amikor a következő órán az következett, én jelentkeztem, de a végét nem tudtam, mert azt nem néztem meg. Erre kreáltam ott egy megoldást, amire azt mondta Sain Márton, hogy ez nem a megszokott megoldás, de jó. És ez volt az a lökés, amikor egyszerre kiderült, hogy kezdem szeretni a matematikát meg érteni is – és azután matematikából végig jeles voltam.

Ez a három tanárom volt, aki az utolsó két évben segített abban, hogy előbbre jussak a hitben is, egyfajta pallérozódásban is, meg itt-ott még a matematikában is.

Mindenképpen érdekes volt a gimnázium szellemisége, mert ez tulajdonképpen egy befogadó társaság volt, tehát itt mindenki lehetett. Az osztályunkban ott volt Almási Miklós²⁴, a későbbi esztétikaprofesszor, aki már akkor is erősen baloldali volt. Ott volt Sipos Tomi²⁵, aki a televíziónál volt, de aztán meghalt. Zsidók osztálytársaim is voltak. Voltak aztán a vallástól távol állók is, és ugyanakkor voltunk mi, akik elindultunk a hit útján. Volt ugye, a bibliakör, ahol megvolt a lehetőségünk arra, hogy azért együtt is lehessünk.

Az egyik érettségi találkozón szemben ült egymással két fiú: az egyikük, Jotischky László²⁶ a BBC magyar osztályának lett a vezetője, a másik fiú, Bajnok Zsolt meg a

²⁴ **Almási Miklós** (sz. 1932): esztéta, filozófus, esszéíró, egyetemi tanár. Az ELTE filozófia szakán szerzett diplomát 1954-ben. 1957-ig MTA-aspiráns volt Lukács Györgynél, majd 1957-ben korábbi egyetemének esztétika tanszékén lett adjunktus. 1958-ban politikai okokból távoznia kellett az egyetemről, középiskolai tanárként helyezkedett el a budapesti Petőfi Gimnáziumban. 1962-ben a Magyar Színháztörténeti Intézet munkatársa, 1976-ban igazgatója lett. 1967-ben a Kritika című folyóirat szerkesztője, később a Magyar Filozófiai Szemle szerkesztőbizottságának elnöke lett. 1978-ban az ELTE esztétika tanszékére kapott egyetemi tanári és tanszékvezetői kinevezést. 2002-ben ment nyugdíjba. Azóta is oktat, részt vesz az ELTE Művészetelméleti és Médiatudományi Intézet munkájában. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Alm%C3%A1si_Mikl%C3%B3s)

²⁵ **Sipos Tamás** (1931-2002): szerkesztő, riporter, író. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem történelem-újságírás szak elvégzése után a Magyar Rádió, riporter lett, később szerkesztő, vitaműsorok vezetője, hangjátékíró. A rádiózás mellett a Magyar Televízió Irodalmi - és Drámai Főosztályán volt dramaturg, főmunkatárs. A *Rakéta* c. regényújság főszerkesztője. (Forrás: <http://www.mtv.hu/arckepccsarnok/index.php?page=adatlap&id=89>)

²⁶ **Jotischky László** (sz. 1933): rádiós szerkesztő. Budapesten elvégezte az Idegen Nyelvek Főiskoláját. Az 56-os forradalom után Nyugatra menekült, Nagy-Britanniában telepedett le. 1957-ben a BBC magyar szerkesztőségére került. 1976–80-ban a magyar osztály vezetője, 1980-tól a Közép-Európai Osztály helyettes vezetője lett. (Forrás: mek.oszk.hu/04000/04038/html/j.htm)

Tájékoztatási Hivatalnak volt az elnöke.²⁷ Ahogy ők vitatták meg az akkori politikai helyzetet, az nagyon érdekes volt; részletekre nem emlékszem, csak erre az élményre, ahogy egymással pengét váltottak ebben az ügyben. Nyilván másképpen szemlélték a dolgokat, meg Zsoltnak igazodnia is kellett, bár azt hiszem, hogy ő ezt akkor szív szerint csinálta.

Aztán volt az osztálytársaim között, akiből egyetemi tanár lett, volt, akiből minisztériumi főosztályvezető. Huszár Laci²⁸ például, aki '56-ban disszidált, világhírű építész lett, bár ő Magyarországon alig ismerős, pedig a fél világon vannak épületei meg tervei. Ilyen értelemben ez megint egy sokfelé szóródott csapat. Különösen angol nyelvterületre kerültek sokan, mert hát Tarján Jenő volt az angoltanár, és ő úgy megtanította az osztályt, hogy nyugodtan disszidálhattak, mert ha nem is anyanyelvi szinten, de beszélték az angolt. Papp Elemér volt a némettanár, aki ugyanilyen szintre vitte el azt az osztályt. Sajnos én pont kimaradtam ebből az osztályból, úgyhogy csak másfél évig jártam Papp Elemér németóráira, de ebből éltem aztán később még a teológián is.

Andrássy Ferenc prédikációja

²⁷ **Bajnok Zsolt** (1934-1998): újságíró. Tanári diplomát szerzett, majd néhány éves tanári működés után 1954-től a Magyar Távirati Irodában dolgozott munkatársként, rovatvezetőként, 1977-től belpolitikai főszerkesztőként. 1979-1984 között a kormány Tájékoztatási Hivatalában volt helyettes, majd államtitkári rangban elnök. 1984-től a Magyar Hírlap főszerkesztőjeként, 1989-től 1990 elejéig a kormány megbízott szóvivőjeként tevékenykedett, majd a Ferenczy Europress belpolitikai szerkesztőségét vezette.

(Forrás: <http://www.ezenanapon.hu/09/12/>)

²⁸ **Huszár László** (1933-2007): építész. A Műszaki Egyetem építészmérnöki karán végzett 1956-ban. A forradalom idején a Forradalmi Diákbizottság tagja volt, 1956 novemberében előbb Bécsbe, majd Londonba emigrált, ahol pályakezdő építészként a Városházán kapott állást. A London School of Economics ösztöndíjasaként politológiát, közgazdaságtant és nemzetközi kapcsolatokat tanult. Prolongált diákévei alatt emigráns társaival újraélesztette a forradalmi diákbizottság szellemét: szolidaritási akciókat szervezett az '56-os elítéltekért, s állandó külpolitikai rovatot vállalt a mérvadó emigránslapokban: a Magyar Szóban, az Irodalmi Újságban és a londoni Népszavában.

1961-ben öt évre Ghánába szerződött, hogy szervezőtehetségét egy nagyszabású újratelepítési programban kamatoztassa. Három földrészen csaknem négy évtizeden át tucatnyi magaskultúrát segített túlélni és megújulni változatos léptékű településfejlesztő programok irányítójaként: Nyugat-Afrikában, a Közel-Keleten és főként Délkelet-Ázsiában. Az ENSZ által támogatott, példásan sikeres ghánai programmal már úgyszólván pályakezdőként a harmadik világ elismert fejlesztő szakemberévé vált. 1965-ben erről publikált könyve, a *The Towns of Ghana* ma is „tankönyvként” használatos. (Forrás: Nóvé Béla: Egy „lónyays” örökdiák Londonban; *Holmi*, 2008/9.)

Bíró Sándorról, aki a Lónyay Gimnáziumban nekem vallástanárként a hitben való élethez nagy segítség volt, van még egy történetem. Ő korábban katonalelkész volt, és később a Honvédelmi Minisztériumban is szolgált, hozzájutott a tábori lelkészek havi jelentéseihez.

Andrássy Ferenc, aki lelkészként a harmadik elődöm volt Noszvajon, több évig volt itt káplán az 1930-as években, aztán a megválasztása után három hónappal behívták katonának, és a doni áttörés előtt, 1941-ben halt meg. Egy Kolomea²⁹ nevű faluban volt a tábori kórház, ahol szolgált, és onnan tűnt el, a holttá nyilvánítása '48-ban történt meg.

Andrássy Ferenc is küldött havi jelentéseket a Honvédelmi Minisztériumba: a tábori kórházban halott regisztrálás is folyt, ez is benne volt a jelentéseiben, de érdekes módon egy-egy prédikációnak a gondolatmenete is benne volt. Sándor bácsi ezeket a jelentéseket kiszerezte a Honvédelmi Minisztérium irattárából, és elküldte nekem. Úgyhogy amikor a második világháborús emlékművet avattuk Noszvajon, akkor Andrássy Ferenc prédikált, mert ebből az anyagból raktam össze a prédikációt, és aztán én ezt el is mondtam, hogy ez az ő prédikációja.

Ő valóban az első helyen van a második világháborús elesettek tábláján. Érdekes módon az első ilyen tábla a szovjet hősi emlékmű alá került '56-ban. Volt egy szovjet hősi emlékmű a községháza melletti téren, és abba egy márványtáblán '56-ban behelyezték a második világháborúban elesettek névsorát – nyilvánvalóan a katonai sarzsi sorrendjében, úgyhogy Andrássy Ferenc főhadnagy volt az első. Aztán ezt elbontották, és amikor a kilencvenes években elkészült a második emlékmű, amelyik a kor szokása szerint kopjafa lett – egy erdélyi atyafi faragta ki –, oda került be ez is. És amikor ennek az avatása volt, és az egri honvédségi fúvószenekar volt kint, mondom, akkor Andrássy Ferenc prédikált.

Tehát Bíró Sándorral még egy ilyen kapcsolatom is volt. Az eredeti kéziratok, azok mind ott van a pataki levéltárban, a másolatok vannak Noszvajon.

²⁹ **Kolomyia**: 68 ezres lakosú kisváros Nyugat-Ukrajnában, a Prut folyó partján. Korábban Kolomea néven is emlegették. (<http://en.wikipedia.org/wiki/Kolomyia>)

A kelenföldi ifjúsági közösség

Hetedikes koromban az osztályban előttem ült egyik kedves testvérem és barátom, Nagy Béla, aki a kelenföldi közösségbe járt, és oda csábított engem is. Ott lettem aztán rendszeres bibliaolvasó, és ott kezdtem megérteni azt, hogy az Isten e felé a pálya felé terel. Ez még jó háromnegyed éves vitatkozás volt bennem: hogy én nem tudok beszélni, én nem tudok fogalmazni... ehhez hasonló kifogásaim voltak. De ez volt az, ami elindított afelé, hogy valóban keressem az alkalmat meg a lehetőséget arra, hogy ebben többre jussak

Egy évvel korábban alakult meg a kelenföldi ifjúsági közösség, '48-ban. Volt egy egyetemista, Bognár Józsi, aki minden hétköznap reggel ott volt a templomban, és az istentisztelet vége előtt mindig rohanva elindult, mert be kellett érnie az egyetemre. Egyszer azt veszi észre Bognár Józsi, hogy egy palást lebeg utána. Hatolkay Árpi³⁰ volt akkor a segédlelkész Kelenföldön, és Árpi is elindult és rohant, hogy elérje Józsit, és itt, kettőjük között kezdődött az első beszélgetés az ifjúsági közösség megalapításáról.

Így született meg a kelenföldi ifjúsági közösség; talán tizenketten voltak az első alkalmon. Én egy év múlva kapcsolódtam be a közösségbe, amelyik viszonylag gyorsan gyarapodott. Nagy Géza volt a vezetője, aki köztisztviselőféle volt, de egy nagyon aranyos, kedves, hívő fiú és jó vezető is. Nagyjából konfirmációtól lehetett csatlakozni a közösséghez. Józsi még az idősebbek közé tartozott, mert ő akkor már egyetemre járt, illetve tanított, mert '52-ben szűnt meg a Lónyay, és ő talán egy vagy két évig volt ott tanár a megszűnés előtt.³¹ Géza volt akkor 29 éves, Bognár Józsi is

³⁰ **Hatolkay Árpád** (1921–1981): református lelkész. A budapesti Református Theológiai Akadémiát 1939-1943 között végezte el. Az egyetem bölcsészettudományi karán 1945-től 1947-ig művészettörténetet és esztétikát hallgatott. 1943-tól több budapesti egyházközségben, egy esztendeig (1950-51) Fóton volt segédlelkész. 1960-tól haláláig Szalkszentmártonban volt lelkipásztor. (Magyar Életrajzi Lexikon)

³¹ **Bognár József**: tanár, iskolaigazgató. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen végzett biológia–földrajz szakos középiskolai tanárként, pedagógusi tevékenységét 1950-ben kezdte. Hosszú évtizedeken keresztül tanított biológiát a Szent László Gimnáziumban, újraszervezte és igazgatta a budapesti Lónyay utcai református gimnáziumot. Nyugdíjasként a Fasori Evangélikus Gimnáziumban adott órákat. 1972-től 1980-ig volt a Magyar Biológiai Társaság Pedagógus Csoportjának elnöke.

(Forrás: <http://www.ratztanarudij.hu/dijazottak.html?detail=33>)

valamivel öregebb volt nálunk, de lényegében mi érettségizők, illetve teológusok voltunk aztán az öregebbek.

A kelenföldi lelkész, Sebestyén Bandi bácsi teljes mértékben vállalta ennek a háttérét, úgyhogy természetes volt, hogy vasárnap délután miénk a tanácsterem. Akkor összegyűlt ez a csapat, nyilván volt, aki hozott igét, és a hat órakor kezdődő istentiszteletre természetesen az egész közösség átvonult. Voltak fiatalabbak, akiket a szülők hoztak el három órakor, és nagyjából ebben az időben eljöttek értük és hazavitték őket, mi meg az istentiszteletre mentünk.

Sebestyén János volt a segédlelkész, ő Sebestyén Andoréknak a nevelt fia volt. János is nagyon kedves és nagyon elfogadó volt. Néha ottmaradt velünk az istentisztelet után is, mert később volt egy időszak, amikor – miután nagyobb részt mi tettük ki a délutáni istentisztelet résztvevőit – a tanácsteremben volt a délutáni istentisztelet Kelenföldön, és utána még együtt maradtunk. Hétköznap esténként nyolc órakor imaközösségünk volt a tanácsteremben. Különböző számban, de mindig összejöttünk, és nem volt sohase olyan, hogy elmaradt volna az imaközösség. Az is egyfajta szabadság volt, hogy volt kulcsunk a tanácsteremhez is. Tehát Bandi bácsi is meg János is nagy szabadságot adott nekünk, ennek nyilván Géza, Józsi, és később talán mi idősebbek lettünk a garanciája, és így lehetett ott tényleg növekedni is.

Ott szólaltam meg először, és vittem igét. Előtte való éjszaka nagyon keveset aludtam, válogattam az igékben, hogy ez se jó, az se jó... végül nem is tudom pontosan, melyiknél állapotam meg, de az volt az első alkalom – még a teológuskorom előtt –, amikor szolgáltam igével a közösségben.

Az ifjúsági közösségnek aztán terjedt a híre meg a hívogatása, úgyhogy Kelenföldön elég sok lónyays volt. Én a Kálvin térhez tartoztam hivatalosan – mivel a Kecskeméti utcában laktam akkor –, de Kelenföldre jártam, noha a Kálvin téren is volt egy ifjúsági közösség. Az később virágzott ki, '53 körül, amikor már teológusok is elég sokan jártak a Kálvin téri közösségbe.

A kelenföldi közösségből volt egyetemi tanár is, volt minisztériumi osztályvezető is, aki például, amikor a miniszter közölte vele az előléptetését, kezdte mondani, hogy miniszter úr, presbiter vagyok, a fiam most konfirmált... – „Tudjuk elvtárs, mégis maga lesz a főosztályvezető”. Nyilván azért a munkájuk is megbecsülést kapott, és az sokszor keresztülhúzta a rossz pontot.

Volt a kelenföldi gyülekezetnek egy üdülője Tökösmezőn, ahol nagy betűkkel ez volt felírva az ajtó fölé: „Lássátok, mily nagy szeretet adott nekünk az Atya!”³² Ott még '55-ben is voltak konfirmandus táborok és ifjúsági táborok is, azt hiszem, talán az volt az utolsó év. Ott megint csak mi kaptunk tulajdonképpen szabad kezet ebben, hogy a programot is összeállítsuk, meg hogy vezessük is az alkalmakat. Volt egy kedves barátunk, Gyurka, aki később műegyetemi tanár lett, ő nagyon szépen tudott furulyázni, és ez sokszor segített az éneklésben is meg az ébresztésben is. Játék is volt, meg ige is volt, és volt egy mama, aki főzött, és az irodában ott volt Ürögi Erzsi, aki mindig kijött ilyenkor segíteni, a lányok is segítettek – és mindez a közösségnek a szervezésében, rendjében folyt.

Innen lejártunk Tahiba istentiszteletre. Ott akkor egy Sprecher László nevezetű kántor volt, aki oratóriumokat is írt, többek között az Onesimust, aminek az előadásában – miután nyáron volt – mi is részt vállaltunk, az énekkarban, és úgy adtuk elő a Tahí templomban. Ecsedy Aladár³³ bácsi, a lelkész is nagyon szívesen fogadott; volt, amikor a tanácsterembe hívott be bennünket és elmesélte a gyülekezet történetét. Így azért ez a közösség belenőtt az ottani gyülekezetbe is.

Az ébredés nem a negyvenes években kezdődött, de a második világháború után virágzott fel; a háború nyomorúsága meg kilátástalansága – meg egyáltalán az, hogy megmaradtunk, túléltek – nagyon sok embert mozdított a hit felé, nagyon sok embernek élő hite lett. Nyilván voltak, akiknek nem, katonák is jöttek úgy haza, hogy

³² 1Jn 3:1

³³ **Ecsedy Aladár** (1902-1990): református lelkész. 1925-ben végezte el a budapesti Teológiai Akadémiát. 1924-től 1929-ig – Biberauer Richárd igazgató hívására – a budapest Bethesda Kórház lelkésze volt, ahol a betegek körül végzett lelkészi munkán kívül a diakonissza és belmissziói munkát szervezte, vezette. Tildy Zoltán hívására és utódként került a tahitófalusi gyülekezetbe, amelynek 32 éven át lelkésze volt. Szolgálatát jelentős részét az ébredésnek, az evangélizációnak, az országos gyermekmisszióknak és sajtószolgálatnak szentelte. (Forrás: <http://www.tahitotfalu.hu/portal/index.php?oldal=falutortenet>)

megfogadták, hogyha megússzák a frontot, akkor ők mindig ott lesznek templomban. Hát ez tartott egy fél évig, aztán ennek körülbelül vége volt, de mégis nagyon sokan voltak, akik megmozdultak ebben az időben. Kelenföldön Bóka Bandiék voltak az utolsó – lecsengő – része ennek a társaságnak, ők voltak az utolsó konfirmandusok, akiken még az ébredés áldásai ott voltak, és a szolgálatukban is ott volt az áldása. Ez az ötvenes évek közepe, '55-'56. Bandiék '55-ben kezdtek a teológián, és azért ők még hozták ennek az áldásait meg a mozdító erejét is. Bandi baranyai esperesként végezte; újpetri lelkész volt, tíz gyereke lett. Ők nagyon komolyan elindultak, és valóban, Kelenföldön is és a teológián is ők voltak az utolsók az ébredésből. Nyilván utánuk is volt szórványosan ébredés, de az a fajta tömeges mozdulás, ami az ébredés virágkorát jelezte, az azért megszűnt.

A kelenföldi közösségről nagyon kedves emlékeim vannak. Mi, meglévők évente kétszer szoktunk még találkozni. Amikor legutóbb ott voltam, valaki elmesélte, hogy én mit mondtam neki 14 éves korában, amikor ő konfirmált – hát ő még erre emlékezett, és ez ajándék volt mindenképpen. Annakidején 120-an voltunk körülbelül. Többen meghaltak már, többen vannak, akik külföldön élnek, és csak levélben jelentkeznek, de 25-30-an voltunk együtt még a legutóbb is.

Teológiai Akadémia

A kelenföldi közösség – és a Lónyay utolsó évei – az életemnek egy meghatározó része volt, ahol eljutottam arra is, hogy az Istennek ez a terve és ez a rendje, hogy a teológiára kerüljek. Érdekes módon apám meg anyám attól félt, hogy elveszítik az állásukat. „Kisfiam mi lesz velünk, ha...?” Mondtam, „édesanyám, édesapám, ha az Isten ezt rendelte, akkor megőrzi kendteket is”. De semmi gond nem is volt ezzel. Nyilván igaz az, hogy amikor az Isten kijelöli valakinek az útját, abból kára másnak nem lesz. De ők féltek, ők nehezen szenvedték ezt el, bár később apám elmondta, hogy neki az volt a vágya, hogy az egyik fia orvos legyen, a másik fia pap legyen. A bátyám akkor már a Csepel Autóban volt osztályvezető, és nagy lelkesedéssel mondta nekem: „de jó, hogy teológus vagy, mert így nem kell belépnem a pártba”.

Aránylag sokat jártam haza teológuskoromban – mert azért közel laktak –, bár a szüleim dolgoztak, és nem mindig volt alkalmas, de azért egy héten egyszer biztosan

találkoztunk. Apámék elvárták a tájékoztatást is, és akkor már feloldódott bennük az a félsz, hogy mi lesz az állásukkal, ha a fiuk papnak készül. Apám és anyám még feljebb is jutott lényegében: anyám a Gyermekélelmezési Vállalatnál lett osztályvezető – mert megszűntek a Beszkárt konyhák, átvette őket a Gyermekélelmezés –, elég magas beosztása volt a vállalaton belül. Apám is a Gyermekélelmezési Vállalathoz került a nyugdíjból, és akkor kivirult újra, mert a nyugdíjazás annyira megviselte, hogy ágyba került derékpanaszokkal. Fűzője is volt, és néha hecceltük, hogy úgy néz ki, mint egy nyugalmazott huszárcapitány.

Érettségi után mindjárt felvettek. Ez '51-ben volt, és akkor már volt egy létszámstop, ami azt jelenti, hogy 15 volt a teológiára felvehető hallgatóknak a száma. Mi végül is tizenheten voltunk, mert két „outsider” is bekerült: az egyik görögkeleti volt – ha jól emlékszem, a pomázi görögkeleti lelkész fia –, a másik egy lány, de hogy ő milyen felekezethez tartozott, azt már nem tudom. A felvettek között volt két olyan is, akiknek már voltak főiskolai illetve egyetemi évei. Szőnyi Gyurinak két éve volt meg az egyetemen, amit beszámítottak, a komámat, Denke Gergelyt³⁴ pedig államvizsga előtt rúgták ki az egyetemről. Ő földrajz-történelem szakos tanár lett volna, de valamit nem írt be az életrajzába, ami később kiderült. És így került be a teológiára, mert Pap László dékán bizonyos értelemben még ezt a szerepet is vállalta, vagy ebben is próbált segíteni, hogy az innen-onnan kiesett emberek is megtalálják a helyüket. És tényleg, Gergő is megtalálta a helyét, Szőnyi Gyuri is. Gyuri egy darabig Csekey Sándornak a tanársegédje volt Pesten, aztán Patakon a gyakorlati teológia

³⁴ **Denke Gergely** (1921-2003): lelkész. Gimnáziumi tanulmányait a szegedi piaristáknál végezte. Már gyermek- és fiatalkorában aktívan bekapcsolódott az egyházi életbe, a belmissziós egyesületek munkájába előbb a vasárnapi iskola, később a KIE és az SDG keretein belül. Jelen volt és felszólalt az 1943-as szárszói Magyar Élet táborban. Két és fél évi katonáskodás, illetve nyugati hadifogság után térhetett haza. Ezután a Pázmány Péter Tudományegyetemen szabad bölcsészetet, majd történelmet és földrajzot tanult. 1951-ben - három héttel diplomája átvétele előtt - politikai okok (a Parasztszövetségben való részvétele, tisztsége) miatt kizárták az egyetemről. Ezután került a Budapesti Református Teológiai Akadémiára, ahol diplomát szerzett. Segédlelkészként szolgált négy városi gyülekezetben: Tatán, Hatvanban, Gyöngyösön és Egerben, majd 1962-től a Bükk és a Mátra közötti 50 település szórványainak gondozását végezte.

Évtizedeken át részt vett az egyházkerület egyháztörténeti munkaközösségében, valamint a Doktorok Kollégiuma Egyháztörténeti Szekciójában. Kutatási területe a 20. századi magyar egyháztörténelem, különösen a két világháború közötti belmissziós és diákmozgalmak története érdekelte. Megírta az SDG történetét. Az újraalakult SDG tanácsadója, ill. vezetője lett. Ezek mellett a magyar református kollégiumok - kiemelten is a sárospataki iskola - történetét is kutatta. A Lelkészegyesület című - a Kárpát-medencei magyar református lelképásztorok számára negyedévenként megjelenő - lap szerkesztője volt. 1996-ban a Sárospataki Református Teológiai Akadémia tiszteletbeli tanári címmel tüntette ki.

<http://www.srta.tirek.hu/lap/tiszteletbeli/cikk/mutat/denke-gergely-1921-domsod-2003-eger/>

professzora lett diósgyőri lelkészként. Az első évet még együtt végeztük a minősítő vizsgáig, de utána nekik lehetőségük volt arra, hogy egy félév alatt kettőt lépjenek, és így harmadéves korukban végeztek, úgy kerültek ki már lelkészi szolgálatba.

A felvételin a tanári kar megpróbált afelől is érdeklődni, hogy mit keresnénk ott. Elhívatas dolgában nekem az Ezékiel 2,3-7 és a 3,18-21 volt a döntő igém, ahol a prófétát biztatja, hogy eredj és mondd, még akkor is, ha nem hallják, mert ha nem teszed, akkor tőled kérem számon a vérüket, de ha megteszed, akkor ők a felelősek.³⁵ Ez volt az, ami végül engem oda vitt, hogy fejet hajtottam, hogy Uram, te akarod, hát akkor legyen. Ezt is elmondtam a felvételin.

A teológián be kellett költözni a kollégiumba, az kötelező volt minden Pesten lakónak is. Ugyan Papp Vili nem költözött be, ő bejáró volt, de általában ez kötelező is volt, meg egy lehetőség is volt, mert bizonyos értelemben ez azt a fajta szabadságot is jelentette, hogy nyugodtan mozdulhattunk.

Mindig volt alkalom arra, hogy a püspökkel is beszélgessünk, mindig összehívta a teológus társaságot Bereczky.³⁶ Érdekes módon minden tanárt kizavart – Bodonhelyi

³⁵ Ezékiel, 2,3-7, 3,18-21

Ha ezt mondom a hitetlennek: Halálnak halálával halsz meg, és te őt meg nem inted és nem szólasz, hogy visszatérítsd a hitelnt az ő gonosz útjáról, hogy éljen: az a gonosztevő az ő vétke miatt hal meg, de vérét a te kezedből kívánom meg.

De ha te megintted a hitelnt, és ő meg nem tért hitetlenségéből és gonosz útjáról: ő az ő vétke miatt meghal, de te megmentetted a te lelket.

És ha elfordul az igaz az ő igazságától, és cselekszik álnokságot, és én vetek eléje botránkozást: ő meg fog halni; ha meg nem intetted őt, vétke miatt hal meg és elfelejtetnek igazságai, a melyeket cselekedett; de vérét a te kezedből kívánom meg.

Ha pedig te megintted azt az igazat, hogy az igaz ne vétkezzék, és ő nem vétkezik többé: élvén él, mert engedted az intésnek, és te a te lelket megmentetted.

³⁶ **Bereczky Albert** (1893-1966): református püspök, országgyűlési képviselő. Budapesten, Pápán és Bázelen végezte teológiai tanulmányait. Hazatérve először vidéken volt lelkipásztor, majd 1930-tól fővárosi lelkész. 1938-tól megszervezte az üldözötteket mentő szolgálatot, prédikációiban is síkraszállt az elkövetett jogtalanságok orvoslása érdekében. Több református lapot szerkesztett hosszabb-rövidebb ideig, az 1920-as évek második felében Tildy Zoltánnal alapítottak egy közös könyvkiadót Sylvester néven. 1929-től a külső-lipót- és külső-terézvárosi gyülekezet lelkésze volt, az általa szervezett gyűjtésből épült fel a Pozsonyi úton a Hálaadás-templom 1940-ben. Magyarország német megszállása után aktívan bekapcsolódott az ellenállási mozgalomba és a zsidómentésbe. A nyilas uralom idején illegálisan működött, bujdosni kényszerült. A háború után belépett a Független Kisgazdapártba, aminek színeiben 1945-ben beválasztották a törvényhozásba; rövid ideig a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban volt államtitkár. 1947-1948 között az FKGP politikai bizottságának tagja volt. 1948 júliusában a Dunamelléki Református Egyházkerület püspökévé választották, 1949 és 1958 között a református konvent és zsinat vezetője volt. Tagja volt az Országos Béketanács és a Hazafias Népfront elnökségének is.

nagyon szeretett volna bent maradni, de neki sem engedte meg –, tehát az egész teológia hallgatósága ott lehetett, de a professzori kar nem. És tulajdonképpen akkor sok mindent el lehetett neki mondani, amit máskülönben nem viseltek volna el, és látszólag nem volt ennek következménye. Egy tipikus eset volt, hogy akkor prédikált Bereczky újra a Miatyánkról, és ez megjelent a *Református Egyházban*. Akkor Szabadi Sanyi felállt, és azt mondta: „Püspök úr, mi úgy vagyunk a püspök úr prédikációival, mint...” – és mondta egy holland festőművésznek a nevét, aki mindig, amikor megfestette a képet, az utolsó pillanatban egy Miki egeret rajzolt a sarkába. És a barátai mindig lesték a pillanatot, hogy még idejében elkapják a képet. „Hát – azt mondja Sanyi – mi is így vagyunk a püspök úr prédikációival, hogy néha olyan szívesen elkapnánk, hogy ne kerüljön rá a Miki egér” – mármint a békebetétek, amik ezekben mind ott voltak. Szabadi Sanyinak aztán annyi hátránya származott ebből, hogy kecskeméti tanyasi segédlelkész lett.

Pedig véleményem szerint az egyik legjobb Miatyánk magyarázat az volt, amit Bereczky Tutaj utcai papként mondott el még annakidején. A Pozsonyi úti gyülekezet ott kezdődött a Tutaj utcai kolóniában, és aztán épült fel a negyvenes években a

1948-ban a református egyház vezetőjét, Ravasz László püspököt, nyílt politikai nyomással félreállították. Ravasz formálisan önként vonult vissza abban bízva, hogy a Rákosi által kiszemelt utód, az ébredési mozgalom karizmatikus lelkésze, a második világháború alatti ellenálló és embermentő tevékenysége révén a baloldallal is jó kapcsolatokat ápoló Bereczky Albert tehetséges, szociálisan érzékeny lelkipásztor, s egyben az új hatalommal is tárgyalóképes ember, aki az állam és az egyház szétválasztásáról folyó tárgyalások során az egyházi érdekek hathatósabb védelmezőjeként tud majd fellépni. Ezzel szemben 1948-ban olyan megállapodás született, amely az egyházak állami függőségét konzerválta. Az egyházak bevételi forrásainak megszüntetése, az egyházfenntartó rétegek elszegényedése következtében a kommunizmus évtizedei alatt a protestáns egyházak a korábbinál jóval nagyobb fokú anyagi kiszolgáltatottságban éltek. Az egyházi iskolák államosításának kérdésében a mind súlyosabbá váló nyomás eredményeként 1948. június 15-én a református egyház zsinata elfogadta az egyházi iskolák államosításáról szóló törvénytervezetet. Kevesebb, mint egy évvel az egyezmény aláírása után, 1949. szeptember 5-én az Elnöki Tanács rendeletben törölte el a kötelező iskolai hitoktatást is.

1951-ben az egyházak teljes körű állami felügyeletére, ellenőrzésére létrehozták az Állami Egyházügyi Hivatalt. Jóllehet mindez sértette az egyezmény szellemét, az egyházvezetés nem emelte fel a szavát, sőt nemegyszer elébe is ment a hatalom követeléseinek. (pl. épületek átadása, oktatási, diakóniai intézmények felajánlása, egyházi egyesületek „önkéntes” feloszlatása). Az új egyházvezetés nemcsak statisztált az egyházi intézményrendszer felszámolásához, hanem a párt igyekezett a belső egyházi ellenállás megtörését is kényszernyugdíjazások, kényszeráthelyezések formájában az egyházvezetésre bízni. A református egyházban 1952-ben lépett életbe a Missziói Szabályrendelet, amely központosított és ellenőrzött keretek közé szorította és gyakorlatilag teljesen ellehetetlenítette a missziós munkát. A központi felügyelet alá helyezéssel az új egyházvezetés hatásköre alá vonta az ébredési mozgalmakat, szervezeteket is, s így rövidesen éppen az ébredésből érkezett egyházi vezetők indítottak támadást az ébredési mozgalmak ellen, és számolták fel intézményeiket. Bereczky püspök azon az állásponton volt, hogy az egyház a Horthy-korszakban eljátszotta a prófétai tiszt jogát. Kidolgozta a „hitben való engedelmesség” és a „keskeny út” teológiáját, amely szerint „oda kell mennünk, ahová visznek, mi eljátszottuk a jogunkat a prófétai kritikára, s nekünk nem lehet más feladatunk, mint hálás és abszolút engedelmesség a hatalomnak.” ((Forrás: Kiss Réka: Protestánsok lehetőségei Magyarországon – az „oszd meg és uralkodj” elve és gyakorlata; Budapest, 2006.)

templom, amit Bereczky prédikációi meg a szolgálata hozott össze. Erről emlékezik meg Zsindelyné Tüdös Klára is a *Csizma az asztalon* című könyvében.³⁷ Elmeséli, hogy az édesanyja úrvacsorát kért – ők ott laktak azon a környéken –, és Bereczkyt meghívták. Amikor búcsúztak, akkor jól nevelt úriasszonyként megkérdezte Klári néni tőle, hogy mikor tehetjük tiszteletünket nagytiszteletű úrnál, és akkor azt mondta, hogy minden vasárnap tíz órakor a Pozsonyi úton prédikálok. Tehát mondjuk ez volt azért Bereczky igazán.

Én azért becsültem csak, mert tulajdonképpen előttünk őszült meg. Az 1940-es évek elején Jeremiásról prédikált ő akkor; ez a fogság időszaka, mondta, és tudomásul

³⁷ Zsindelyné Tüdös Klára: *Csizma az asztalon*; első kiadás: Bern, harmadik kiadás Budapest, Harmat Kiadó, 1998.

Zsindelyné Tüdös Klára (1895-1980) divattervező, író, az Országos Református Nőszövetség egykori elnöke debreceni református patrícius családban született. Az Iparművészeti Főiskola textilszakán végzett, majd svájci és angliai tanulmányai után az iparművészet mellett a modern mozgásművészet, a korszak tánctechikáját forradalmasító Isadora Duncan módszereit szerette volna ismertté tenni Magyarországon. Ez elképzelhetetlen volt egy debreceni civis családban, így szülei 1919-ben hazarendelték a renitens lányt, aki csak édesapja halála után tépte el a vidéki, gazdálkodó élet és egy kényszerházasság kötelékeit.

A néprajzkutató Gyórfy István tanítványaként ismerte meg a magyar népi öltözködés, akkoriban még élő, organikus alakuló világát. A fővárosba költözése után azt a célt tűzte maga elé, hogy divattá teszi a polgári és az úri körökben a magyar népi kultúra mindaddig rejtett vagy éppen sutba dobott kincseit. Műtermet nyitott, majd az Operaház jelmeztetvezője lett. Komplex tehetsége számára azonban kevés volt csupán a színpadi ruhák látványtervével foglalkozni, így 1932-ben Bajor Gizi főszereplésével bemutatták Gyöngykalásis című darabját, melyet ő maga rendezett. A harmincas-negyvenes években több színházi-, opera-, balett előadásnak és filmnek volt szerzője és munkatársa. Mindeközben az önálló magyar divat megteremtéséért is fáradhatatlanul munkálkodott. 1938-ban jelent meg 55 darabos *Magyar ünneplő* című kollekciója, és ezzel exkluzív divatüzlete, a *Pántlika* a felső-, és középosztálybeli hölgyek mértékadó szalonja lett.

Második férje, Zsindely Ferenc (1891-1963) a második világháború előtt miniszterelnökségi, kultuszminisztériumi államtitkár, majd kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter volt. Teljes szívvel támogatta felesége kezdeményezéseit, a legveszélyesebb vállalkozásaiban is mellette állt, biztosítva a hátteret és sok esetben a menedéket is. Zsindelyné Tüdös Klára egyik nagy vállalkozása a Gyórfy Kollégium létrehozása volt. Zilahy Lajos, az ismert író és publicista így írt a Híd című lapban minderről. „Zsindelyné megragadja a valóságot a ködben: száz paraszti származású szegény egyetemi hallgatónak fedelet, tandíjat, de ami legfontosabb szeretet kell adni, hogy ne húzza le őket a mélybe a nyomor, hogy el ne kallódjanak”. Emellett 1943-tól az Országos Református Nőszövetség elnöke, az Új Magyar Asszony című lap alapítója volt.

A Zsindely házaspár a nyilas uralom ideje alatt Istenhegyi úti villáját belülről teljesen átalakította, nemzetközi kapcsolatait (többek között Raoul Wallenberggel) megmozgatta, hogy minél többeket tudjon megmenteni a biztos pusztulástól. A menedéket kérőknek nem nézték felekezetét és pártállást, csak azt, hogy segítségre van szükségük. Így történhetett, hogy a közel száz zsidó menekült mellett befogadást kapott Zsindelyéknél Apró Antal, aki a Kádár-korszakban a Minisztertanács elnökhelyettese, a Parlament elnöke volt. A háború után a zsidómentésben tevékenyebb Zsindelyné Tüdös Klárát Izrael állam kitüntette. Az Istenhegyi Otthon a háború utáni nehéz esztendőkből is menedékül szolgált azoknak, akiket a vörös diktatúra üldözött. 1951-ig, Zsindelyék kitelepítéséig az Istenhegyi Otthon, majd balatonlellei lakásuk adott lehetőséget a női, és lelkész konferenciák megtartására, a sokszor illegálisnak számító lelki összejövetelek lebonyolítására. Zsindelyéket a Horthy-rendszerben tanúsított szerepvállalásukért az 1950-es években megfosztották vagyonuktól és kitelepítették őket.

(Forrás: <http://www.antifasiszta.hu/hirek/735>)

kell venni, hogy ez lesz.³⁸ Volt olyan rádiós prédikációja, amit prédikáció közben kikapcsoltak. Ő egy bizonyos értelemben elindult azon az úton, aztán az ostrom után államtitkár lett, de megmaradt azért Pozsonyi úti lelkésznek, és ebből következett aztán az is, hogy Ravasz László³⁹ lemondása után őt kellett megválasztani püspöknek. '53-ban ment el Ravasz László nyugdíjba mint lekipásztor, és akkor költözött át Bereczky a Pozsonyi útról a Kálvin térre, akkor lett a Kálvin téren lelkész.

Ravasz akkor még egy-két évig a homiletikai gyakorlatot vállalta. '53-ig a homiletikai gyakorlat a templom mögött, a Kálvin-terem alatti kisteremben volt, ott lehetett Ravasz atyának a instrukcióit meg a véleményét is hallani egy-egy elhangzó prédikációról. Nagyon érdekes, hogy a véleménye soha nem volt bántó, még akkor sem, amikor nem volt igazán elismerő. Mindig élmény volt, ahogy azt próbálta meg elénk adni, hogy hogyan is lehet az ige üzenetét kibontani és megragadhatóvá tenni. De én aztán Darányi Lajostól⁴⁰ tanultam meg igazán a homiletikát, hogy valamiféle csontváza legyen mindig a prédikációnak. Darányi Lajos nem kifejezetten ragaszkodott ahhoz, ami Ravasznál természetes volt, hogy hármass tételezéssel a fő tételt bontsa még háromfelé; ennek volt utána nagy mestere Boross Géza.⁴¹ Géza

³⁸ „Bolyki János, tisztelt professzorunk mondta el, hogy Bereczky Albert – budapesti teológus diákokkal együtt – a kommunizmus idejét Jeremiás igehirdetéséhez kapcsolódva babiloni igának fogta fel, s érvényesnek tartotta a próféta felhívását: Nyakunkat Babilon igájába kell hajtsuk, s nem szabad ellenkezünk; csak így maradhatunk életben”. (Karasszon István: Európa öröksége: a zsidó-keresztény történelemszemlélet; http://www.or-zse.hu/karasszoneload_kgre2009.htm)

³⁹ **Ravasz László** (1882–1975): református püspök. A teológiát 1904-ben Kolozsváron végezte, s már 1903-tól püspöki titkár volt. 1905-ben a berlini egyetemen töltött egy évet. Visszatérte után 1906 őszétől káplán volt Bánffyhunyadon, s miután 1907 májusában Sárospatakon teológiai magántanári, júniusban Kolozsvárt bölcsészettudományi képesítést szerzett, ez év őszén a gyakorlati teológia tanára lett Kolozsváron. 1917-ben zsinati póttaggá, 1918-ban főjegyzővé választotta az erdélyi egyházkerület, 1921-ben püspökké a dunamelléki, s ettől fogva Budapesten élt, a Kálvin téri gyülekezet lelkésze volt. 1948-ban lemondott a püspökségről, 1951-ben a lelkészségről is, és nyugalomba vonult. (Forrás: <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=2342>)

⁴⁰ **Darányi Lajos** (1906-1971): vallásoktató, lelkész, püspök. 1917-től 1928-ig a Sárospataki Református Gimnázium, majd a Teológiai Akadémia hallgatója. 1929/30-ban Halléban, majd Bonnban tanult. A hallei és bonni év kivételével állandóan Patakon tartózkodott. Senior, vallásoktató, majd 1933-tól a sárospataki gyülekezet lekipásztorja volt harminc esztendőn át, 1964-ig. 1948. szeptember 23-án iktatta be Dr. Enyedy Andor püspök a Főiskola ügyvezető lelkész gondnoki tisztébe. 1957-től a Tiszáninneri Egyházkerület püspöke volt. (Forrás: Benkő Károlyné Darányi Ilona: Száz éve született Darányi Lajos püspök; <http://www.tirek.hu/srl/cikk/235/>)

⁴¹ **Dr. Boross Géza** (1929-2010): református lelkész, teológiai tanár. 1955-1957 között a budapesti Teológiai Akadémián tanársegéd, majd Cecén, illetve a fővárosban a kelenföldi és a Kálvin téri gyülekezet lekipásztorja volt. 1963-1984-ig a Budapest, Törököri Református Egyházkerület lelkésze. 1984-től húsz éven át a Budapesti Református Teológiai Akadémia (később Károli Gáspár Református Egyetem) Gyakorlati Teológiai Tanszékének vezető tanára, majd 2003-tól emeritus professzora. 2010 augusztusában a Magyarországi

mindig olvasott, jegyzetelt, és sok minden onnan került sztoriként is a prédikációkba, de hát ez azért a nagy igehirdetőknek egyfajta jellemzője, hogy volt egy példatáruk, amit olvasás közben feljegyeztek, és amit alkalmanként elő lehetett venni, és valóban segítség volt. De hát nyilván ez azért egyfajta Ravasz-hatás is volt.

Ravasz László abban az időben azért igazán más volt, mint régen. A *Magamról* című önéletrírásában⁴² vall róla – abban van egy ilyen mondata, ami nagyon megmaradt bennem –, hogy bizony bánja, hogy régebben esztétikai élményt jelentett egy-egy Ravasz-prédikáció, és a negyvenes években ébredt ő is rá, hogy bizony másról van szó. A megjelent bibliamagyarázata is erről beszél, hogy sokkal inkább most már igeközpontú, mint esztétikai élményt adó prédikációkra van szükség. Megmondom őszintén, hogy én néha valóban túl szépnek tartottam Ravasz László prédikációit.

Tanárok

Debrecen, Patak és Pápa volt az ősi kollégium, ahhoz képest a pesti nagyon fiatal. A Teológia 1855-ben került Pestre, Török Pál alapította. A százéves centenárium 1955-ben ott volt a Kálvin téri templomban – érdekes módon még a filmhíradó is kivonult. Nagy balhé volt, mert Visser't Hooft⁴³ az Egyházak Világtanácsának főtitkára eltűnt – három vagy négy órán keresztül egyedül csellengett –, és úgy indult el az ünnepség, hogy Visser't Hooft nem volt ott. Ő Pap László dékának volt a komája, egy holland ember. Pap László Hollandiában írta a doktori disszertációját, és jelentős szerepe

Református Egyház legfőbb tudományos testületétől, a Doktorok Kollégiumától Pápán megkapta az aranygyűrűs teológiai doktor címet.

„Kidolgozta az un. „Komplex építkezés” módszerét, mely szerint, ha tételes igehirdetésről szólunk, amit ő az úrnapi délelőtti istentisztelet esetében a legfontosabb homiletikai műfajnak tartott, akkor igehirdetésünket az alábbiak szerint tagolhatjuk: a bevezetés és befejezés között háromféleképpen járhatjuk körül a textust az üzenet érdekében: először történjék meg a textus magyarázata, az akkor és ott kifejtése (explikálás), amelyre ráhangol a bevezetés. Ezután következik a megértett Ige szemléltetése, itt helyezzük el a szemléltető anyag „dandárját”. Majd a harmadik lépés a megértett és szemléltetett Ige alkalmazása (applikálás)”. (Forrás: Steinbach József: Megemlékezés Boross Géza professzorról; <http://refdunantul.hu/hir/mutat/3503/>)

⁴² Ravasz László: *Magamról* (Debreceni Református Theologusok Munkaközössége, 1944.)

⁴³ **Willem Adolph Visser 't Hooft** (1900-1985): holland teológus, az Egyházak Világtanácsának első főtitkára (1948-1966). Már diákkorában aktívan részt vett a holland keresztyén diákmozgalmakban, 1925-ben az Egyesült Államokban felkereste John Mott-ot, akinek eszméi nagy hatással voltak rá. Doktori disszertációját a Leideni Egyetemen védte meg. 1939-től a World Student Christian Federation folyóiratát, a Student World-öt szerkesztette. Visser 't Hooft aktív tagja volt a náciizmus elleni ellenállásnak; genfi lakásában 1944 márciusától rendszeresen találkoztak az ellenállók Európa számos országából.

volt magyar részről az Egyházak Világtanácsában is; a megalakulásánál is – úgy emlékszem, '48-ban – az egyik magyar küldött volt Pap László. Akkor választották meg Visser't Hooftot főtitkárnak. A százéves centenáriumon – amikor egy csomó díszdoktori címet adományozott a Teológia, többek között neki is – az ÁEH⁴⁴-ban is nagy gondot jelentett, hogy nem figyeltek rá, és eltűnt. De aztán előkerült, szóval nem vészett el, csak a saját szemével is meg óhajtott győződni a dolgokról, hogy mi hogy áll, és úgy tűnt, hogy ez a három-négy óra neki azért segítség volt abban, hogy tájékozódjon, bár nyilván Pap László is tájékoztatta, meg akikkel találkozott a másik oldalról, azok is.

Pap László⁴⁵ nagyon kedves, nagyon figyelmes ember volt, és hihetetlenül jól érzékelte a teológián történeteket anélkül, hogy ő nagyon sokat csellengett volna közöttünk. Amikor például az exhortáción prédikált, akkor mindig tudta, hogy mi az a fontos dolog, amiről most beszélni kell, ami bennünket is foglalkoztat, ami megoszt vagy gondot jelent. Ilyen értelemben ő nem véletlenül volt, ha jól emlékszem, kilenc évig dékánja a teológiának. Ismerte az ifjúságot, figyelt is rá, és persze ugyanakkor jól érzékelte a politikai dolgokat is. Megvolt a kapcsolatrendszere, de megvolt a tartása is, és lényegében nem hódolt be. '56 után megkérdeztük tőle, hogy miért vállalt szerepet '56-ban, és miért vállalta, ami ezzel együtt járt. Akkor azt mondta: „Tudjátok elegendem volt a hazudozásból, a kétszínűségből”.

⁴⁴ **Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH):** 1951 májusában (I/1951. tc.) létrehozott országos hatáskörű szerv, amelynek célja a magyarországi egyházak önállóságának minél teljesebb korlátozása, az egyház és a szocialista állam közötti (kényszer)megállapodás (1950. VIII. 30.) betartásának ellenőrzése volt. Hivatalosan a Minisztertanács felügyelete alatt állt, de kapcsolatban volt az MDP KB agitációs-propaganda osztályával, illetve a BM Titkosszolgálatának III/III-1. sz. Vallási Osztályával. Az ÁEH az egyházi hivatalokba „békepapokat” ültetett, az egyházmegyei hivatalokhoz megbízottakat, ún. bajszos püspököket küldött. Az ÁEH döntött minden az egyházakat és az államot egyaránt érintő ügyben: pénzügyi támogatásról, kinevezésekről, áthelyezésekről, előkészítette az egyházi vonatkozású jogalkotást, felügyelte az egyházi intézményeket, tárgyalt a Vatikánnal stb. 1989-ig működött, véglegesen 1990-ben szűnt meg, amikor utolsó utódszervét, a Minisztertanács Egyházpolitikai Titkárságát is felszámolták. (Forrás: <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/kislex/kislexis.htm>)

⁴⁵ **Pap László** (1908–1983): 1947-1957 között a Budapesti Református Teológiai Akadémia tanára, dékánja, 1957-ig dunamelléki püspök-helyettes. Egyik vezéralakja volt az 1956 nyarától kibontakozó református egyházi megújulási mozgalomnak. A forradalom leverése után, a megerősödő államhatalom – a lényegében helyreállított korábbi (1948–1949 utáni) egyházi felső vezetéssel – a tanári kar és teológus ifjúság tiltakozása ellenére – eltávolította tanári állásából és dékáni tisztéből, majd valamennyi közegyházi tisztségétől megfosztották. 1958-tól 1963-ig a Tolna megyei Murga kis egyházközségébe helyezték segédlelkésznek, majd nyugdíjazták. Az utrechti egyetem meghívta tanáranak, de kiutazási engedélyt nem kapott. (Forrás: Ladányi Sándor: Református teológiai hallgatók a forradalomban. A Budapesti Református Teológiai Akadémia teológus ifjúsága az 1955–1956-os esztendőben; <http://www.szszbmo.hu/szemle/dokumentumtar>)

A Teológián Pap László hihetetlen védelmet jelentett. Ő megpróbálta kizárni mindazokat a külső hatásokat, amik valami módon befolyásolhatták volna a tanulásunkat és a munkánkat. Ilyen értelemben ő volt a védőbástya, hogy semmi ilyesmi ne kerüljön be, de nyilván arra is törekedett, hogy senki se kapcsolódjon be olyan dolgokba, ami nem ehhez való. A reális helyzetfelmérést viszont mindig a tudomásunkra hozta, és elmondta az ezzel kapcsolatos véleményét, tehát ő egy nagyon jó vezető volt, aki tényleg kézben tartotta a dolgokat, de úgy, hogy szinte észre se lehetett venni – és mégis mindenki elismerte.

Egy apró adalék róla: az '53-as évben a debreceni egyetemi tanárok követelték maguknak a főtitizteletű címet. Ezt Pap László illendő módon kifigurázta, és mi is jókat vigyorogtunk rajta – úgyhogy, ha valakit éppen bántani akartunk, akkor főtitizteletűztük. Pap Lászlónak a szavajárása volt a „ne marhászkodj”. Nekem egyszer mondta, amikor udvarolni mentem Debrecenbe, hogy minek még, mondom udvarolni. – „Marha vagy, mehetsz”.

Negyedéven vagy ötödéven történt – most nem emlékszem pontosan –, hogy egy alkalommal egyszerűen egy régi kurzust olvasott ószövetségi exegézis címén. Erősen fel voltunk háborodva, hogy hát olvasni mi is tudunk, és akkor elkezdtünk beszélgetni. Na, azt mondja, húzzátok le a cipőtöket! – és elkezdte sorolni a sarzsijait. Ha jól emlékszem, tizennyolc testület volt, amiben ő benne volt. Hát – azt mondja – mondjátok meg, mikor lenne időm valamit is csinálni. De ezután egy holland kommentárt vezetett elő szabadon nekünk, tehát abbahagyta a kurzusolvasást. Tehát ilyen volt. Ugyanakkor egyszer kaptam jelest tőle, mindig jót kaptam héberből, mert „öregem, én tőled többet várok”. Én sajnos elég utilitárius fiú vagyok, és amennyi muszáj volt, annyit csináltam. De mondjuk ez természetes volt, hogy én például szeptemberben nekiálltam kipreparálni a kiadott szakaszt, igyekeztem megtanulni a szavakat, és volt olyan, amikor én súgtam a vizsgázóknak.

Pap László 1956-ban Ravasz László mellett a kerületnek a megújítását vállalta el. '55-ben volt Galyatetőn az Egyházak Világtanácsának gyűlése, és ott a plénum elé

került egy kiáltvány vagy memorandum, amit teológusok is fogalmaztak.⁴⁶ '56-ban a főjegyző Pap László hozzájárulásával lett Ravasz László újra püspök, és Kardos János⁴⁷ is újra főgondnok, akit korábban Kiss Roland érdekében mondattak le, illetve buktattak meg a választáson. Kardos János ügyvéd volt, apámék jól ismerték őt,

⁴⁶ **Hitvalló Nyilatkozat:** 1955 tavaszán kilenc frissen végzett református lelkész egy Budapest környéki parókián kiadott egy Hitvalló Nyilatkozatot, mely a bibliai tanítás alapján szembeszállt az akkori, a kommunista rendszert kiszolgáló egyházvezetés megalkuvó nézeteivel. Ez a Nyilatkozat 1955 őszén a Budapesti Református Teológiai Akadémia centenáriuma lett ismert a világkeresztyénség ott lévő képviselői előtt. 1956 nyarán az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottsága galyatetői tanácskozásán hozták nyilvánosságra a külföldi egyházak képviselői, s ennek nyomán akkor bejárta a világsajtót.

(Forrás: http://tar.infotars.hu/ppl513/private/toronyor/II_evf_4/molnarmiklos.htm)

A Hitvalló Nyilatkozat szellemi elődje a német Hitvalló Egyház által kiadott *Barmeni Nyilatkozat*. Hitvalló Egyháznak nevezték szervezkedésüket Németországban Hitler uralomra jutása után azok a keresztyének, akik nem akartak szabad folyást engedni a nemzetiszocialista eszmék térhódításának az egyházban. 1934. május 29-31. között Wuppertal város Barmen nevű kerületének református templomában hitvalló zsinatra gyűltek össze egész Németország 18 tartományi egyházából 138-an, akik úgy érezték, hogy az egyház egyes vezetői a hitvallásokat nem védik, hanem megszegik. Itt megtárgyalták, és egyhangúlag elfogadták a Barmeni Teológiai Nyilatkozatot. Martin Niemöller (a német Hitvalló Egyház egyik alapítója és tisztségviselője) 1953-ban Magyarországra látogatott, és a budapesti Református Teológiai Akadémián Bereczky püspök jelenlétében a Barmeni Nyilatkozatról beszélt a hallgatóságnak. Két évvel később Niemöllert ugyanitt díszdoktorrá avatták, s az ünnepség alatt ellenzéki magyar teológusok eljuttatták neki és más külföldi vendégeknek Hitvalló Nyilatkozatot, amely – Niemöller korábbi látogatásának hatására – a Barmeni Nyilatkozat mintájára készült. (Forrás: <http://www.evangelikus.hu/teologia>, *Evangelikus Élet*, 2005. október)

Részlet a Hitvalló Nyilatkozatból: „Valljuk, hogy az egyház azért van, hogy a világot evangélizálja. Az egyház a missziói szolgálatról soha, semmi körülmények között nem mondhat le. Amennyiben lemond, létének értelmét adja fel. E küldetés tartalmilag Isten élő Igéjének hirdetését jelenti, amelynek középpontjában Jézus Krisztus kereszthalálának és feltámadásának ténye áll. Ezt a szolgálatot be kell töltenie az egyháznak, akár igényli a világ, akár nem. E feladatát be kell töltenie akkor is, ha esetleg a világ, illetve az államhatalom akadályozná, vagy egyenesen megtiltaná. Ebben az esetben kerülhet az egyház illegalitásba, s léphet akaratlanul is a mártír egyház, a szenvedő egyház útjára. A Szentírásnak és történelemnek egybehangzó tanítása az, hogy amikor az egyház komolyan vette missziói küldetését, mindig üldözésben és szenvedésben volt része. A Krisztus szenvedéseiben való részesülés az egyház kiváltsága, s ennek elkerülése legtöbbször csak júdási úton, a Krisztus elárulása útján volt lehetséges.” A Hitvalló Nyilatkozat aláírói: Bárczay Gyula, Debreczeni István, Dizsery Sándor, Hegedűs Loránt, Molnár Miklós, Németh Géza, Pánczél Tivadar, Pásztor János, Szabó Zoltán. (Forrás: <http://www.parokia.hu/publikacio/cikk/161/>)

⁴⁷ **Kardos János** (1894-1959): ügyvéd. „Miután 1948-ban a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnokává választották, csupán botrányos körülmények között, az egyházi törvények súlyos megsértésével sikerült lemondásra kényszeríteni, és vele szemben Kiss Rolandot, a kommunista párt bizalmasát az egyházkerület világi vezetőjévé megválasztani. A neves püspök, Ravasz László nyílt politikai nyomással történt félreállítását és Kardos János megválasztásának megakadályozását a kommunista egyházpolitika első látványos sikereként könyvelhette el, s nyitánya lett a későbbi egyre leplezetlenebb egyházüldözésnek. Kardos János azonban amellet, hogy sorsfordító pillanatban lépett az egyházi közélet színpadára, kevésbé közismert jogász munkásságával is tekintélyes hagyatékot hagyott ránk. A második világháborút követően számos jelentős közérdeklődéssel kísért koncepciós perben vállalt védői feladatokat. Amíg tehetett, szinte minden jelentősebb politikai perben közreműködött védőként. A kivételes pályáiv kezdetén ő látta el Szombathelyi Ferenc volt vezérkari főnök védelmét, 1947-ben a Magyar Közösség perben a védelem vezetője volt, Dálnoki Veress Lajost és András Sándort védte. A Mindszenty-perben Esterházy Pál herceg védője volt. 1948-ban védte Turóczy László és Ordass Lajos evangélikus püspököket, Papp Simont a MAORT- ügyben. Az 1956-os forradalom és szabadságharc bukását követő megtorló perek során Kardos látta el többek között Rác Sándornak, a Nagy-Budapesti Központi Munkástanács elnökének, illetve Tóth Ilona szigorló orvostanhallgatónak a védelmét is”.

(Forrás: Kiss Réka: Egy védőügyvéd portréja a XX. századból (Kardos János); *Valóság*, 2008. december LI. évfolyam, 12. szám)

később a Kecskeméti utcában szinte szemben laktunk egymással. Jó kiállítású ember volt, a fia, Kardos Pista velünk volt teológus, aztán Angliába került ki, és ott volt lelkész.

Pap Lászlón '57-ben csattantak ezek a dolgok, akkor kellett a teológiai dékánáságról meg főjegyzőségről, mindenről leköszönnie, és akkor helyezték ki Murgára segédlelkésznek. Amikor murgai segédlelkész lett, a vonaton a melósok mindig várták és kiabáltak neki, hogy jöjjön professzor úr, itt van a helye! És fenntartottak neki mindig egy helyet, úgyhogy le tudott ülni. És ugye, ő szombaton ment le, bakancsban, sárban kiballagott Murgára, megtartotta az istentiszteletet. Ha jól emlékszem ott svábok is voltak, tehát ő németül is tartott istentiszteletet, ő ezt is vállalta minden további nélkül. Igen nagy megbecsülése volt neki odalent.

Még dékán korában az volt a szokása, hogy minden éven egyszer több csoportban az összes teológust meghívta magához Így volt kapcsolatunk a gyerekeivel, a két fiúval is meg a lánnyal is. Ők öt-hat évvel voltak fiatalabbak, mint mi. Laci⁴⁸, aki már meghalt, pomázi lelkész volt; végigjárta a szenvedélyek útját, és a szabadság útját is. Gabi⁴⁹ művelődéstörténész, a különféle templomképekről meg freskókról elég sok

⁴⁸ **ifj. Pap László** (1937-1999): lelkész. 1962-ben végzett a budapesti Református Teológiai Akadémián. 1963-1965 között Perócsényben, 1965-1969 között Szentmártonkátán segédlelkészként szolgált, majd 1969-től előbb beosztott, majd rendes lelkészként szolgált Örkényben 1987-ig. „Erre az időre esik az a döntő fordulat életében, amit rádióinterjújában így fogalmazott: «Negyvenéves koromban kaptam új életet. Teológiai szakkifejezéseket használok, megpróbálok megmagyarázni: a megtérésről, az újjászületésről van itt szó. Akkor én ezt az Igét kaptam, mintegy útravalóul: »Eredj haza a tiedhez, és jelentsd meg nekik, mely nagy dolgot cselekedett veled az Úr, és mint könyörült rajtad.« Áldott eszköze lett az Úrnak, egyik napról a másikra elhagyhatta a cigarettát, az italt, és hiteles és eredményes szolgálatot végezhetett az iszákosmentés területén és lelkigondozóként is az egész országban. 1988. január 12-től 1999. február 1-jéig, nyugdíjazásáig Pomázon szolgált”. (Ladányi Sándor: Tíz esztendeje távozott el Pap László; *Reformátusok Lapja*, LIII. évf. 9. 2009. 03. 01.)

⁴⁹ **Pap Gábor** (sz. 1939.): művészettörténész. Az ELTE Bölcsészettudományi Karának magyar-művészettörténet szakán végzett. 1962-1963 között a Képzőművészeti Alapnál lebonyolítási előadó, majd 1963-1973 között az MTV képzőművészeti rovatvezetője, szerkesztő, riporter, forgatókönyvíró, filmrendező, műsorvezető, dramaturg. 1973-1979 között a Művészet főszerkesztő-helyettese, 1979-1981-ben a Postánál hírlapkihordó. 1982-1984 között a Kiskunhalasi Városi-Járasi Könyvtár igazgatója, majd a városi tanács művelődési osztályának munkatársa, 1984-1987 között külső munkatársa, 1984-1985-ben a budapesti Széchenyi Művelődési Központ kiadói részlegvezetője, 1987-1988-ban a gödöllői Helytörténeti Gyűjtemény igazgató-helyettese. 1989-től a kecskeméti Nemzetközi Zománcművészeti Alkotóműhely művészettörténeti főmunkatársa. 1984-től a Budapesti Műszaki Egyetem Rózsa Ferenc Kollégiumában, a Bercsényi Klubban. 1994-1995 a Képzőművészeti Főiskolán, 1994-től a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen, 1995-től a Miskolci Bölcsész Egyesület Nagy Lajos Magánegyetemén meghívott és közkedvelt előadó. 1993-tól a Csuvas Nemzeti Akadémia tagja.

(Forrás: [http://hu.wikipedia.org/wiki/Pap_G%C3%A1bor_\(m%C5%B1v%C3%A9szett%C3%B6rt%C3%A9n%C3%A9sz\)](http://hu.wikipedia.org/wiki/Pap_G%C3%A1bor_(m%C5%B1v%C3%A9szett%C3%B6rt%C3%A9n%C3%A9sz)))

előadást is tartott, nagyon jó ízű, és nagyon hallgatható előadásokat. Éva pedig több könyvborítót is tervezett a Kálvin Kiadónak annak idején.

Úgyhogy ez is hozzátartozik a Pap László képhez, hogy így voltunk nála mindig. Bucsay Mihály⁵⁰ volt még ilyen – ő filozófiatörténetet adott elő –, aki a szeminaristáit hívta meg mindig. Ő akkor a Hold utcában a német gyülekezetnek volt a lelkésze. Hozzá is jártunk teázni.

Budai Gergely⁵¹ volt még, akitől nagyon sok bölcsességet tanultunk, csak akkor még nem vettük észre. Mi úgy gondoltuk, hogy ő azt szereti, ha röhögünk a viccein, pedig kiderült, hogy minden vicce helyén volt, és azért mondta, hogy jobban megragadjon ami kell. Tényleg sok mindent elmondott ő, gyakorlati dolgokat is. Például olyat is, hogy kérem, úgy legyen az iroda ablaka, hogy ha jön valaki, akkor lássa, hogy kicsoda, és amikor beér odáig, addigra tudjon róla mindent, ami szükséges. De a görög nyelvtant azt ő A/3-as méretben saját kezűleg írta stencilre – a Rádayban még biztos van belőle –, mert bosszantotta, hogy a hehezeteket mindig elrontják, pedig a

⁵⁰ **Bucsay Mihály** (1912-1988): lelkész, teológiai tanár. A sárospataki és debreceni teológiák mellett a hallei egyetem hallgatója volt. Nem pusztán csak lelkészi oklevelét szerezte Debrecenben, hanem a debreceni egyetemen lélektanból, görög és latin nyelv- és irodalomból abszolvált és bölcsészdoktorátust is szerzett, amelyet 1944-ben teológiai doktorátus követett. 1938-1940-ben Bucsay indítványára alakították ki Halleban a Magyar és Délkelet-Európai Egyházi Kutató Állomást, amelynek a vezetője is ő lett, míg az egyetem teológiai karán a magyar reformáció történetének az előadója volt. Hazatérte után a Theológiai Akadémia óraadója (1945-46), majd helyettes tanárként (1948-1956) munkálkodott. Az 1956-57-ben megosztott egyháztörténeti tanszéken ő az egyetemes, míg Esze Tamás a magyar egyháztörténetet adta elő. Bucsay Mihály fő kutatási területe a magyarországi reformáció története volt. E téren született kiemelkedő jelentőségű munkája a három szerzőtársával – Bíró Sándorral, Tóth Endrével és Varga Zoltánnal – együtt megjelentetett *A magyar református egyház története* (Budapest, 1949; reprint Sárospatak, 1995). A magyar reformáció történetének külföldi népszerűsítését látták el *Geschichte des Protestantismus in Ungarn* (Stuttgart, 1959), illetve *Der Protestantismus in Ungarn 1521-1978* (ed. Peter F. Barton, Wien-Köln-Graz: Böhlau Verlag, 1977-1979) című művei, amely utóbbinak részleges magyar fordítása is megjelent *A protestantizmus története Magyarországon 1521-1945* (Budapest, 1985) címmel. Bucsay nyugdíjazása után még négy évig (1980-1984) töltötte be a Ráday Kollégium főigazgatói tisztét. (Forrás: <http://www.kre.hu/htk/index.php/egyhaztoertenet-tanszek>)

⁵¹ **Dr. Budai Gergely** (1887-1974): lelkész, teológiai tanár, dékán. A pesti teológia elvégzése után két évig Szolnokon volt segédlelkész, majd 1911-től a Szilágyi Dezső téri egyházközségben. 1917-től vallás tanár, 1918-1935 között a budapesti református vallásoktató testület igazgatója volt. 1924-ben teológiai magántanári vizsgát tett gyakorlati teológiából és egyházjogból, majd 1929-ben bölcsészdoktorságot szerzett a budapesti Tudományegyetemen. 1934-től 1954-ig tanított a budapesti Theológiai Akadémián ótestamentumi, vallástudományi és filozófiai tárgyakat is. A Református Egyházi Könyvtár számos kötetét segített létrehozni és sajtó alá rendezte azokat. 1938-tól 1944-ig a Theológiai Akadémia igazgatója volt. 1954-ben nyugdíjba ment. Nyugdíjas éveiben fordította le az Újtestamentumot oly módon, hogy minden vers fordítását gondos exegézis előzte meg. Az Újszövetségnek ez a fordítása 1967-ben jelent meg. (Forrás: Bucsay Mihály: Dr. Budai Gergely emlékezete; <http://palheidfogel.gportal.hu/gindex.php?pg=27907169>)

görögben egy ilyen írásjel sok mindenben meghatározza a betű értelmét. És ezt ő nem tűrte.

Victor Jánosnál⁵² a teológia szépségét, tisztaságát lehetett megtanulni. Én nagyon örültem, hogy három évet Jani bácsival tölthettem, és két évet seminaristájaként is. És ott volt Nagy Barna⁵³, akinél az igényességet lehetett megtanulni, hogy ami a kezünkben kikerül, amit csinálunk, az legyen rendben. Ennek egy apró adaléka, hogy a Barth⁵⁴ emlékkötetbe – Barth hetvenéves születésnapjára – Barna bácsi írt az imádságról egy cikket felkérésre. Bárczay Gyuszi, a tanársegédje olvasta, és mondta, hogy nagyon jó, és Barna bácsi, mielőtt elküldte volna, összetépte, beledobta a papírkosárba, hogy ez nem méltó Barthhoz.

⁵² **Victor János** (1888-1954): református lelkész, teológiai tanár, szerkesztő. Budapesten tanult, a teológiát 1910-ben végezte el. Két évig bölcsészhallgató is volt, majd egy évet Princetonban töltött, ahol teológiából baccalaureatusi fokozatot szerzett. 1906-ban a Keresztény Ifjúsági Egyesület (KIE), majd az 1910-ben alakult Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség (MEKDSZ) utazótitkára. 1909-től a Diákvilág szerkesztője. 1913-tól Budapesten vallás tanár, 1924-ben bölcsészdoktori és teológiai magántanári címet szerzett. 1925-től teológiai tanár a budapesti Theológiai Akadémián, 1932-1949 között lelképásztora a budapesti Szabadság téri egyházközségnek. 1949-től haláláig ismét teológiai tanár. A Dunamelléki Református Egyházkerületnek 1929-től tanácsbírája, 1945-től lelkészi főjegyzője, a Református Egyház c. hivatalos lapnak alapításától, 1949-től főszerkesztője volt. Több cikluson át a református zsinat, a Zsinati Tanács és az Egyetemes konvent tagja. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

⁵³ **Nagy Barna** (1909-1969): teológiai tanár, kutató. Gimnáziumi tanulmányait 1927-ben végezte a sárospataki Kollégiumban. 1929-30-ban Montpellierben tanult, ahol Bergson filozófiájával és Kálvin teológiájával foglalkozott, majd Zürichben (1930-1933) és Bonnban (1933-34) járt egyetemre. 1936-ban Debrecenben avatták teológiai doktornak. 1937-től 1951-ig teológiai tanár a sárospataki Teológiai Akadémián, 1947-től a teológia dékánja, majd a Kollégium rektora lett. 1952-ben, a pataki Teológiai Akadémia megszüntetése után az Egyetemes Konventbe került tudományos beosztásban, majd a budapesti Teológiai Akadémia tanára lett. Az 1956-os forradalom után rövid időre börtönbe került, és 1957 őszén megfosztották pesti katedrájától. Az Egyetemes Konvent visszaminősítette „kutató professzorrá”. Élete utolsó 12 évében teljesen a Kálvin-kutatásnak szentelte magát. (Forrás: Dr. Hörcsik Richárd: Dr. Nagy Barna Kálvin-kutató munkássága; Debreceni Református Kollégiumi Könyvtár, Elektronikus Könyvtár, <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=7&p=3>)

⁵⁴ **Karl Barth** (1886-1968): protestáns filozófus, teológiai tanár. Az 1920-as évektől kezdve Friedrich Gogartennel, Rudolf Bultmann-nel, Emil Brunnerrel és más teológusokkal együtt, kifejlesztette a dialektikus teológiát, amelyben Isten és ember, idő és örökkévalóság álltak a középpontban. Többek között Bonnban, Göttingenben, és Münsterben tanított, és munkássága során radikálisan szakított azzal a teológiai irányvonallal, amely Isten és ember között közvetíteni próbált, vagy amelyik az Isten és ember közötti távolságot csökkenteni próbálta. „Isten az Isten” – mondta. Isten valami „egészen Más”. Végso konzekvenciájában az emberek által kitalált vallások a hitetlenséghez vezetnek. Barth azonban biztos volt abban, hogy a Bibliára való pontos odafigyelés során az ember meghallhatja Isten szavát. „Alapvetően egész teológiám, egy lelkésznek számára készített teológia” – magyarázta. A protestantizmus általa végrehajtott új interpretációja a katolikus világban és az ökumenikus viszonyokban is visszhangra lelt. Teológiája mellett a Barmeni Teológiai Nyilatkozat szellemi atyjaként vonult be az egyháztörténelembe. A történészek az 1934-ben kiadott téziseket alapokiratként és morális legitimációként értékelik, amely hozzájárult ahhoz, hogy a német protestantizmus a második világháború után újra felépülhessen. (Forrás: <http://www.evangelikus.hu/teologia/xx.-szazadi-egyehazatyak-barth>)

Nagy Barnánál külön ajándék volt, hogy én négy szemeszteren keresztül Kálvinnal foglalkozhattam. Az utolsó félév, Kálvin eszkatológiája, az elég gyengén sikerült, és mikor Barna beírta a jelest, azt mondta, hogy ugye te is tudod, hogy ezt nem érdemled. Hát, mondom, Barna bácsi, igyekszem megcsinálni majd. És tényleg megcsináltam, megírtam, és a *Református Egyház* le is közölte azt a dolgot. Egyébként, amikor írtam valamit a *Református Egyházba*, Bottyán János⁵⁵ nagyon kedvesen visszaírt, hogy tudod, én a helyedben még ezt meg ezt átigazítanám vagy másként írnám. Tehát nem ő nyúlt bele a dolgozatba, és nem ő igazított bele, hanem ennyire megbecsülte a szerzőket, hogy még egy teológussal is így bánt annakidején. Ez később a Reflapnál [*Reformátusok Lapja – a szerk.*] nem volt ilyen természetes, úgyhogy aztán én ott meg is szüntettem, hogy valamit is írjak, mert szó nélkül belejavítottak, és néha olyan marhaságok születtek belőle, amiket én nem írtam.

Az is nagy ajándék volt, hogy Pilder Mária⁵⁶ néni adta elő az ökumenét. Ő egy erdélyi vénkisasszony volt, aki tizenöt éves korában tifuszt kapott, elveszítette a haját, aztán a szeme is kancsal volt... szóval egy borzasztó csúnya vénkisasszony volt parókéval. De amikor elkezdett beszélni az egyháztörténeletről, mondjuk Söderblomról⁵⁷ – ő volt a kedvence, ez a svéd püspök –, amikor őrá beszélt, vagy

⁵⁵ **Bottyán János** (1911-1984): református lelkész, egyházi író, szerkesztő. Teológiai tanulmányait Debrecenben végezte, majd a Bielefeld melletti Bethlen Intézetben nyolc hónapon át diakóniai munkát végzett. Hazatérve segédlelkész volt Sáp, Körösnagyharsány, Sarkad, Sarkadkeresztúr, Magyarhomoród, Okány és Baktalórántháza gyülekezeteiben. 1940-től a Reformátuslövő című lapnál volt missziói titkár, majd 1941-től helyettes szerkesztő. 1944-1947 között az Új Magyar Asszony, 1947-1948-ban az Élet és Jövő, 1947-ben a Zsinati Tudósító, 1949-től a Református Egyház, 1950-52-ben a Református Híradó, 1977-től a Confessio szerkesztője volt. A budapesti Teológiai Akadémia 1979-ben doktorrá avatta. Termékeny publicista volt, emellett számos kiállítást rendezett, albumot szerkesztett. (Forrás: <http://netlexikon.hu/yrk/Ryrgenwm/2175>)

⁵⁶ **Pilder Mária** (1888–1966): tanítónő, református diakonissza intézeti tanár. 1909-ben Budapesten felső nép- és polgári iskolai tanítónői oklevelet szerzett magyar-német nyelv és történettudomány oktatására, amivel párhuzamosan megszerezte a tornatanítónői oklevelet is. 1911-től 1919-ig fővárosi polgári iskolai tanító, 1913-tól vallásoktatást is végzett. 1920-tól a kolozsvári leányközépiskola, 1923-tól a nagyenyedi református tanítóképző tanára, majd igazgatója és az internátus vezetője. Ugyanakkor az erdélyi református egyházkerület női belmissziói munkáinak felügyelője, utazótitkára, 1933-tól a diakonissza intézetének tanára, majd 1935-től igazgatója, tanára. 1929-től négy éven át Maksay Alberttel szerkesztette a *Református Család* című havilapot. 1944-től az Országos Református Nőszövetség titkára, 1950-től református konventi missziói munkás, 1952-től a Ráday Könyvtár munkatársa, 1953-1957 között a budapesti Teológiai Akadémián az ökumenika tanszék tanára. 1956-ban az Egyházak Ökumenikus Tanácsa Hit és Egyházszervezet albizottsága tagjai közé választotta. Több egyházi mű fordítója és összeállítója. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

⁵⁷ **Lars Olof Jonathan Söderblom** (1866-1931): svéd evangélikus lelkész, teológus, vallástörténész. 1893-ban szentelték pappá Uppsalában, majd 1894-től a párizsi svéd kolónia lelkésze volt. 1912-től az uppsalai és a lipcsei egyetemen a vallástudományok professzora, 1914-től haláláig uppsalai érsek, a svéd evangélikus egyház

ha prédikált, akkor mindig megszépült. Barth Károly mondta róla, hogy a magyar református egyház nem tudja, milyen nagy ajándéka neki Pilder Mária. Barth Károly neki küldte el először a megjelenő köteteit mindig Magyarországra. Schweitzer-otthonban halt meg Mária néni, és egy – megint csak Klári néni kifejezésével – „buta diakonissza” a parancsa szerint eltűzelte az összes feljegyzését.

Tüdős Klári néni nagyon jó kapcsolatban volt annak idején az asszonyunkában Pilder Máriával. Mária néni az evangéliumi és a bibliai résznek, Klári néni meg a gyakorlati résznek volt az előadója vagy tanítója; fönt az Istenhegyi úton volt Klári néniék villája, ott folyt ez a munka, és Mária néni is ott dolgozott vele együtt.

Farkas Jóska az egyházunk mai életét adta elő. Józsvival tényleg mindent meg lehetett beszélni, és a magunk véleményét is nyugodtan el lehetett mondani anélkül, hogy bármiféle retorzió lett volna. Tehát mi nyugodtan ellenzékieskedhettünk, nyugodtan szembemehettünk vele, ő hajlandó volt vitapartnerként elfogadni minket, és hajlandó volt beszélgetni a dolgokról. Az nem biztos, hogy meggyőztük, de alapjában véve tudomásul vette, és ugyanakkor azért mondta a magáét. Ugyanakkor azért Kádár Imrével⁵⁸ volt Szabad Nép-félóra⁵⁹ is, amikor a Szabad Nép cikkeit kellett

vezetője volt. Sokrétű vallástörténeti és teológiai munkássága mellett Söderblom a protestáns egyházak közti ökumenizmus egyik úttörője volt. Az első világháború alatt a béke és az igazságosság támogatására szólította fel a világ keresztény vezetőit, és elérte, hogy a semleges államok egyházi lépéseket tegyenek a béke érdekében a háborús felek egyházainál. Ez vezetett el az 1919-ben Wassenauerben megrendezett ökumenikus konferenciához, és 1920-ban az ökumenikus keresztény egységmozgalom (Life and Work) megalakulásához, melynek egyik alapítója és vezetője volt. Söderblom szervezésében és elnöklésével ült össze 1925-ben a Life and Work első konferenciája Stockholmban. 1930-ban Nobel békedíjat kapott. (Források: Katolikus Lexikon, http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1930/soderblom-bio.html)

⁵⁸ **Kádár Imre** (1894-1972): költő, író, szerkesztő, színiigazgató, református teológiai tanár. Budapesten joghallgató volt (1911), majd a Keleti Akadémián tanult. Részt vett a Galilei Kör munkájában. 1919 őszén Kolozsvárra telepedett le. 1920-tól a *Keleti Újság* című napilap főmunkatársa, közben a *Napkelet* (1920–22), *A kulissza* (1922–23) című romániai magyar irodalmi és színházi lap szerkesztője, 1927-ben a *Mai Világ* című hétfői lap, 1928-ban az egy évet megélt *Erdélyi Hétfői Hírlap* főszerkesztője. 1924-ben az *Erdélyi Szépművészeti Céh* kiadóvállalat egyik megalapítója volt, 1933–1940 között a kolozsvár-nagyvárad Magyar Színház igazgató-rendezőjeként működött. Több román drámát fordított magyarra. 1940 után református teológiai kérdésekkel foglalkozott. 1944-ben áttelepedett Magyarországra. 1948-ig a Magyar Rádió munkatársa, a román–magyar kapcsolatokkal foglalkozott. 1950-től a református egyház egyetemes konventjében a külügyi és a sajtószervező munkát végezte, majd a budapesti Theológiai Akadémián tanár (1952); 1958-tól az új folyamban megindult *Theológiai Szemle* szerkesztője. Utolsó éveiben a Felekezettudományi Intézetet vezette. 1958-tól fővárosi tanácstag volt. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

„1950-től az Egyetemes Konvent főtanácsosa lett és teológiai tanár. 1956. október 31-én lemondott, de a Kádár János-féle „ellenforradalmi” rendszer megszilárdulása után – mintegy kompenzálva a korábbi „megingását” – megírta az *Egyház az idők viharaiban. A magyarországi református egyház a két világháború, a forradalmak és ellenforradalmak idején* című visszataszító pamfletjét. 1956 előtt „Kolozsvári” fedőnéven ügynöki munkára

ismertetni valakinek. Ilyen is volt annak idején, és ebben az értelemben is nagyon sokszínű idő volt, amiben felnőttünk. Ugyanakkor igen nagy dolog volt az, legalábbis a magam részéről, hogy volt egy olyan hitbeli alapja az életemnek, amelyiket nem tudott megingatni az ilyenfajta hülyeség – tudomásul vettem, aztán készen volt, ennyi. Nem álltunk le vitatkozni vele. Volt egy-két fiú, akit nem bírt közölni, de én még Septuagintát is kaptam tőle annak idején húsz forintért, meg még a görög Konkordanciát is, ami megint csak rejtett kincs volt, és tőle kellett ezeket kérni, mert ő volt a sajtóosztály főnöke, úgy volt teológiai előadó is.

A Ráday Kollégium⁶⁰

Alapjában véve én elég furcsa természet vagyok, úgyhogy a teológus társakhoz igazán szoros kötődésem nem nagyon volt, mert kelenföldi voltam ott is. Nyilván a bibliaóra azért lehetőséget kínált arra, hogy megismerjük egymást, meg gondoljuk egymásra, de ott is inkább a szobaközösség volt a meghatározó.

A Ráday Kollégiumban abban az évben építették át az első emeletet, amikor én odakerültem. Itt már parkettás szobák voltak – és kétágyas szoba is volt –, míg a

használták”. (Vincze Gábor: A Bakó László-ügy. Egy szegedi református esperes üldöztetése az ötvenes években; *Tiszatáj*, 2008. február, 72. old.)

⁵⁹ A **Szabad Nép-félóra** az 1950-es évek első felének mindennaposan használt kifejezése volt. A munkahelyeken tartott kötelező politikai „vitákat” jelölte. A nevére a rendszeres rendezvény arról kapta, hogy az irányított beszélgetésben az állampárt, a Magyar Dolgozók Pártja hivatalos lapja, a Szabad Nép legfontosabb híreit és vezércikkeit kellett egyetértően kommentálni. Szabad Nép baráti körök a munkahelyeken az országban tömegével alakultak. Az ilyen vitákon a dolgozóknak kötelező volt megjelenniük. (Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Szabad_N%C3%A9p-f%C3%A9l%C3%B3ra)

⁶⁰ **Ráday kollégium:** „Pest, később Budapest a 19. század közepétől, Török Pál munkálkodása nyomán folyamatosan vált szélesebb értelemben a dunamelléki egyházkerület szellemi és hivatali központjává. Először az egyházkerület székhelye állandósul itt, majd 1855-ben Pesten alakult meg a lelkészeket képző teológiai főiskola, amely 1865-ig az evangélikusokkal közösen működött. Idekerült a Ráday családtól megvásárolt könyvtár, nem sokkal később középiskola jött létre, melyet fél évszázad után újabb gimnázium, a Baár-Madas alapítása követett. A püspöki hivatal, a teológiai akadémia - mai nevén a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara - és a Ráday könyvtár e század első évtizedében közös épületbe költözött a Ráday utca 28.sz. alatt. A több évtizedes együttélés és együttműködés során, hosszú folyamat eredményeként és egyik állomásaként alakult ki a Ráday Kollégium mai formája. Ez a név valójában 1979-ben lett az itt működő valamennyi intézmény gyűjtőnévévé, közös szervezeti szabályzattal. (Korábban magát az internátust nevezték így, az elterjedt magyar szóhasználatnak megfelelően a bentlakás intézményét értve rajta.) A kollégiummá válás ezzel nem ért véget, inkább ma is tartó folyamatnak tekinthető, amelyben reménység szerint fontos szerepet töltenek be az egyetem mellett és annak tudományos háttereként a Ráday Gyűjtemény intézményei: a Ráday Könyvtár, a Ráday Levéltár, a Biblia Múzeum. A Ráday Gyűjteményhez tartozik a Ráday Múzeum is, amely Kecskeméten található”. (Forrás: <http://church.lutheran.hu/reformatio/paroirad.htm>)

második emeleten még négyágyas, olajozott hajópadlós szobák voltak. Egy előszobából két szoba nyílt, és így voltak nyolcan tulajdonképpen egy előszobán. Aztán később azt is átépítették, és akkor az lett a modernebb, és az első emelet maradt a rosszabb.

Cótus rendszer volt.⁶¹ Magunk takarítottunk, magunk tartottunk rendet. Budai Gergely volt az internátusi felügyelő, és ő néha feleségével, Bella nénival jött körülnézni. Megegett, hogy nem voltunk ott, és egy papír várt az asztalon azzal, hogy mi az, amit ő nem igazán lát jónak. Bella néni meg Gergely bácsi annyira összetartoztak, hogy ha nem láttuk, hogy ki írta az üzenetet, akkor nem tudtuk megkülönböztetni. Bella néni is ugyanolyan betűkkel írt, mint Gergely bácsi – ennyire hasonlítani egymáshoz nem láttam még házaspárt, mint ahogyan ők voltak. Igazán csendben, rendben éltek; egy lányuk volt, úgy tudom, hogy ő valahol külföldön élt aztán.

Én nagyjából végig az első emeleten tanyáztam, előbb az egyes szobában, utána költöztem az ötösbe meg a hármasba, de az utcafronton én egyszer sem voltam, csak az udvari fronton. Négyes szobában laktunk – Szabó Sanyival és Meszlényi Zolival –, és mindig volt egy üres ágyunk, amit elvileg Denke Gergely bitorolt. Ő bejáró volt, Pesten kint lakott, és soha nem aludt bent, de azért ott tanyázott. Amikor jöttek szállást kereső vendégek, akkor ott aludtak az ő ágyán. A szolnoki papra emlékszem, Szokodi Gyula bácsira⁶², meg Sarkadi Palira, aki többször szállt meg nálunk. Pali 8-10 évvel volt öregebb tőlünk, és volt, amikor több napot is eltöltött az üres ágyunkon. Akkor ő még sarkadi pap volt, és nagy előadásokat tartott a finn lányokról, akik igazán jó papnék, és nekünk ajánlgatta, hogy finn lányt érdemes feleségül venni. Megvolt neki Barth összes kötete, ami addig

⁶¹ A **cótus** a református kollégiumok diákönkormányzatának szervezeti kerete. Élén évről-évre választott tisztségviselők álltak – első helyen a nagydiákok között erkölcsileg-szellemileg legkülönbözetlenebbnek elismert *széniorral*, akit munkájában helyettese, a *kontraskriba* segített. (Forrás: Barcza József: Református kollégiumok; <http://www.tankonyvtar.hu/historia-1990-056/historia-1990-056-081013-13>)

⁶² **Szokodi Gyula** (1909–1983): református lelkész. Teológiát Budapesten (1928-1932) és a Bielefeld melletti Bethel Intézetben (1936-1937) tanult. 1947-ben Pécsen államtudományi doktorátust szerzett. Segédlelkész volt Tiszaderzsén (1932-1933), Kunhegyesen (1933-1934), Dévaványán (1934-1935), lelkész Tiszainokán (1935-1945), Szolnokon (1945-1963), Dabason (1963- 1980). 1980. Több helytörténeti és egyháztörténeti jellegű dolgozata kéziratban maradt. (Magyar Életrajzi Lexikon)

megjelent, és ő azt olvasta is, úgyhogy kedves emlékeim vannak arról az időről, amit együtt eltöltöttünk.

Az az igazság, hogy elég nehéz időszak volt az a koszt dolgában is; volt, amikor négyen nem tudtunk összerakni egy forint nyolcvan fillért, hogy egy fél kiló kenyeret vegyünk. Ilyenkor az volt a segítség, hogy én közel laktam, és mindig hazamentem valamit beszerezni a szobának. A szüleim nem is annyira pénzzel segítettek, hanem be lehetett menni a spejzba, és lekvárt vinni, esetleg kenyeret is, mert sokszor tényleg úgy meg voltunk szorulva, hogy még arra sem jutott. Meszlényi Zoli volt a kontraskriba. Később ő is járt Alsónémedibe, és néha megesett, hogy kaptunk onnan egy-egy disznótoros kosarat – azt feltettük az asztal közepére és körbetáncoltuk. Victor Jani bácsiék laktak mellettünk, és Erzi néni jött, kopogott az ajtón: „Ne marhuljatok, Jani bácsi alszik!”

Viktor János mindig pihent délutánonként, és úgy hívott be, például vizsgázní. Ő feküdt – nyilván a kora meg a betegsége miatt is –, én ültem mellette a széken, és úgy vizsgáztatott. Beszélgettünk háromnegyed órát, és utána azt mondta, hogy add ide az indexedet. És beírta a jegyet, tökéletesen azt, amit érdemeltem. Ilyen emlékem is van János bácsiról.

Meszlényi Zolival, aki két évvel volt öregebb három évig laktunk egy szobában, és aztán a lányunknak is ők lettek a keresztszűlei. Szikszai Jancsi – illetve akkor még Szaniszló János volt – lakott még mellettünk, aki végűl Tahiból ment nyugdíjba. Negyedéven két gólya is volt velűnk, Czanik Peti⁶³ meg Kovács Emil.⁶⁴ Az utolsó

⁶³ **Czanik Péter** (sz. 1936): lelkész. Budapesten tanult teológiát, majd több rövidebb részletben összesen egy tanévnyi időt töltött Hollandiában tanulmányokkal. 1983-ban jelent meg "Ézsaiás próféta könyve 1-12 fejezetének magyarázata című munkája. Munkatársa volt a Jubileumi Kommentárnak (Példabeszédek könyve) és a Keresztyén Bibliai Lexikonnak (másfél száz oldalnyi szócikk). Az ószövetségi tudományokkal lekipásztori munkája mellett foglalkozott. A Budapest-Törökőri Református Egyházközségnek 1984-től 2007-ig, nyugdíjba vonulásáig volt lekipásztora.

(Forrás: <http://www.parokia.hu/lap/bp-torokor/cikk/mutat/czanik-peter-nyugalmazott-lekipasztor/>)

⁶⁴ **Kovács Emil** (1936-2008): lelkész. A Budapesti Református Teológiai Akadémián 1959-ben végzett. Teológus éveit alatt a Budapest-Kűlső-Kelenföldi Egyházközségben organista-kántori szolgálatot végzett, valamint sokat segített a zeneileg kevésbé képzett társainak is. 1961-ben szentelték lelkésszé. Segédlelkészként szolgált Peröcsényben és Szentmártonkátán, majd lekipásztor volt Piskó-Luzsok-Kemse Egyházközségben (1961–1970), Magyarbolyban (1970–1991), Békésen (1991–1994) és Budapest Kűlső-Józsefvárosban (1994–1995). (Forrás: Ladányi Sándor: Kovács Emil: 1936-2008; Reformátusok Lapja, 2008. 08. 17.)

évben laktunk együtt a két Apostollal. Peti, az lapátos katona volt, és a szeme megromlott a mecseki szénbányákban. Ő művészeti iskolát végzett, és ő volt a Teológia fűtője akkor, a bátyja pedig teológus volt. Pali beteges volt, de még most is hál' Istennek él – mondjuk már eléggé rozogán, mert hallani alig hall, de szolgálgatni azért szolgál még. Aranka néni a másik testvére, aki itt van a misszióban, ő 86 éves. Peti is megvan még.

Teológustársak

Érdekes módon három csoportra oszlott a teológustársaság. Ez volt az az időszak, amikor megszűnt a pápai meg a pataki teológia. A pápai teológia nagyrészt Pestre olvadt be, a patakiból egy kicsiny rész olvadt be Pestre, és nyilván így felduzzadt a hallgatói létszám úgy kétszáz körülire. A pápaiak meg a pestiek között is voltak úgynevezett bethánisták.⁶⁵ Mondjuk a pápaiak elég merevek voltak. Bányai Laci volt az egyetlen, aki nyitott szívű volt, a többiek elég keményen és mereven elzárkóztak. Másrészt volt egy olyan bibliakör, amibe a nem bethánista hívők tartoztak; Molnár Miklós⁶⁶ volt akkor a szenior, és ő volt a vezetője ennek az első éven. És volt egy

⁶⁵ **Bethánia:** A CE Szövetséget Francis E. Clark, portlandi presbiteriánus lelkész indította el gyülekezetének 58 fiataljával, akik 1881.febr.2-án nyilatkozat aláírásával arra kötelezték el magukat, hogy Megváltójukat, Jézus Krisztust akarják életükkel szolgálni, és ebből a célból egy keresztyén közösségben, ifjúsági szövetségben együtt kívánnak munkálkodni. A CE jelentése Christian Endeavour, azaz Krisztusi Törekvés. A CE rövidítésnek országoként más és más a jelentése – magyar nyelvterületen a Pro Christo et Ecclesia kifejezésből kiindulva Krisztusért és Egyházáért. A mozgalom első célkitűzése az ifjúsági misszió, azon belül pedig azzal az elhatározással indul, hogy megtartsa a hitre jutott fiatalokat a gyülekezetben és a hitben. A CE Szövetség gyorsan elterjedt először Amerikában, majd az egész világon. Magyarországon 1900-ban Szabó Aladárné először egy gyermekszövetséget alapított. Szabó Aladár, dr. Kecskeméthy István teológiai tanárok és mások 1903-ban alapították meg a Bethánia Egyletet, és kérték annak felvételét a CE Világszövetségbe. A Bethánia Egylet, bár megalakulásában az említett lelkészek döntő szerepet játszottak, alapvetően mindig laikus mozgalom volt. Igyekezett a CE mozgalomra jellemző módszereket (evangelizációk, konferenciák, csendesnapok, bibliaórák, vasárnapi iskolai munka, személyes lelkigondozás stb.) nálunk is meghonosítani. Az Egylet célja: a keresztyén környező szeretet gyakorlása és az igazi keresztyén élet felvirágoztatása. A Bethánia Egylet csoportjai (Szabolcs, Borsod, Dél-Magyarország, Budapest és környéke) ébredési góccokká váltak. A lelki ébredés a 40-es évek végén bontakozott ki a legerőteljesebben; ennek hatása volt, hogy a protestáns egyházak a diktatúra éveiben sem sorvadtak el, sőt a fiatalabb generációból is sokan hitre jutottak. 1950-ben politikai nyomással a Bethánia Egyletet feloszlatták. 1990.márc.31-i dátummal Bethánia CE Szövetség néven – mint a Bethánia Egylet jogutódját – társadalmi szervezetként újra bejegyezték, és még abban az évben újra felvételt nyert a CE Világszövetségbe.

(Forrás: <http://www.parokia.hu/lap/bethania-ce-szovetseg/cikk/mutat/bemutatkozas/>)

⁶⁶ **Molnár Miklós:** lelkész. 1952-ben végzett a budapesti Református Teológiai Akadémián. 1956-ig Sásd, Külső-Kelenföld, Fásor, Józsefváros gyülekezeteiben volt segédlelkész, majd Zürichben végzett egy szemesztert, illetve a budapesti Teológiai Akadémián a teológusok lelkigondozója volt. 1955 tavaszán részt vett a Hitvalló Nyilatkozat megszövegezésében. 1957-1976 között Putnokon volt lelkész, majd 1980-ig Cegléden, és nyugdíjba vonulásáig a Budapest, Kálvin téri gyülekezetben szolgált.

(Forrás: http://tar.infotars.hu/pp1513/private/toronyor/II_evf_4/molnarmiklos.htm)

harmadik csoport, amelyik sehova nem tartozott. Ebben voltak nagyon jól tanuló fiúk, akik tisztességgel csinálták a dolgukat, és voltak linkebbek – érdekes módon sokan közülük sokra vitték aztán. Voltak, akik külföldre kerültek, mint Dezse Gabi⁶⁷ vagy Mészáros Sanyi.

Amikor mi bekerültünk, az első évben már ez a fajta polarizálódás lejátszódott – bár nyilván megvolt már előtte is –, és aztán így éltük mi a kegyességi életünket: nem veszekedtünk, nem volt semmiféle súrlódás a bethánisták meg a nem bethánisták között, tudomásul vettük az ő merevségüket és elzárkózásukat. Az volt az érdekes, hogy a Bethánia akkor már lényegében megszűnt – ugye, '51-ben feloszlatták –, de ők azért nyilván ezt hozták magukkal. Már a régi bethánista közösségekben is volt egy úgynevezett zárt kör – az a közösségi óra volt –, és volt egy nyitott evangélizációs óra, amikor lehetett szolgálni úgy, hogy Jézushoz hívogassanak.

Balla Tibi⁶⁸ bethánista volt, de nem zárkózott el másoktól. Érdekes adalék, hogy ő Csoóri Sándorral járt együtt, és úgy alkudtak meg, hogy Csoóri felolvas neki egy verset, ő pedig felolvas neki egy bibliai történetet. Ez volt az alkujuk, és így egymás mellett ment a kettő. Ugyanakkor a pápai csapat azért Pápán is eléggé mereven

⁶⁷ **Dezse Gábor** (sz. 1931): lelkész. A Pápai Református Gimnáziumban érettségizett, majd 1950-ben a Pápai Református Teológiai Akadémián kezdte meg teológiai tanulmányait. A Teológiai Akadémia bezáratása után (1951) tanulmányait a Budapesti Református Teológiai Akadémián folytatta és itt szerzett lelkészi diplomát 1955-ben. 1957-ben Kanadába emigrált, ahol 1959-től, 21 éven át az Edmontoni Magyar Református Egyházban végzett lelkipásztori szolgálatot. E szolgálata mellett sokszínű tevékenységet fejtett ki (magyar nyelvet tanított, tornatanár volt) és baccalaureátusi fokozatot szerzett 1975-ben az Edmonton-i Alberta Egyetemen. (Forrás: <http://www.prta.hu/prta/nyitolap/alapitvanyok>)

⁶⁸ **Balla Tibor** (1928-2008): mérnök, presbiter. 1945-49-ig a Székesfehérvári Széchenyi István Gépipari Középiskolába járt, itt érettségizett. A Pápai Református Teológiára jelentkezett; ekkor már tagja volt a Bethánia CE Szövetségnek. A Pápai Teológia 1951-es megszüntetése után a Budapesti Teológiai Akadémiára került; de egy év után abba kellett hagynia tanulmányait, és munkahelyet kellett keresnie. 1952-ben Budapesten, a Hőtechnikai Tervező Irodánál tudott elhelyezkedni, ahol szerkesztő-tervező technikusként dolgozott, majd a Kandó Kálmán Műszaki Főiskolán szerzett üzemmérnöki oklevelet. 1965-ben a Budapesti Postaigazgatóságra hívta meg az akkori igazgató, ahol nyugdíjba meneteléig, 1988 végéig előbb a Beruházási majd a Fejlesztési, végül az Üzemtechnikai Osztály vezetőjeként dolgozott.

A Budapest Szabadság téri egyházközségben 1960-ban választották meg presbiternek. A gyülekezetben volt először általános gondnok, majd főgondnok. A rendszerváltás után felálló új ciklikus rendben volt Budapest Északi Egyházmegye gondnoka, zsinati póttag, majd egy cikluson át zsinati rendes tag. Alkotó tagja volt az Egyházkerület Közgyűlésnek, melynek a jelen ciklusban világi tanácsosa is volt. A Magyar Református Presbiteri Szövetség újraalakulásakor annak szervező-alapító tagja, majd titkára, főtítkára, ügyvezető elnöke, elnöke, utóbb tiszteletbeli elnöke volt. Betöltötte a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata Presbiteri Bizottságának elnöki tisztségét is.

elzárkózott a többiek elől, és itt bizonyos értelemben a pesti bethánista teológusok is – csatlakozván hozzájuk – egy zártabb közösséget alkottak. Hozzájuk tartozott Victor Isti⁶⁹ például, aki Patakról jött, aztán Hős Géza⁷⁰, Tóth Józsi, Czövek Olivér⁷¹... hirtelenjében ők jutnak eszembe. Érdekes dolog, hogy melyikük milyen pályát futott be. Czövek Olivér például nagyon sok mindenben benne volt, és ez is azt jelzi, hogy mennyire átalakult a kezdeti zártságuk is, és mennyire az evangélium lett valójában fontos nekik is – abban találkoztunk.

Papp Vili⁷² nagyon tudatos ember volt már akkor is, ő például a szünetekben már elsőévesen sem kapcsolódott be a beszélgetésekben, hanem – miután bibliaismeret volt az első évnek az anyaga – szisztematikusan is végigolvasta, jegyzetelte az egész Bibliát. Kicsit kívülállóként volt köztünk – aztán ez nyilván később oldódott –, mert ez a céltudatosság Vilit sokszor elválasztotta a másik társaságtól, amelyik nem

⁶⁹ **Victor István** (sz. 1932): lelkész, vallásanár. A budapesti Lónyay utcai Református Gimnáziumban és a sárospataki Református Gimnáziumban töltött középiskolai évek után 1955-ben végzett a budapesti Református Theológiai Akadémián, majd segédlelkész lett, előbb a Budapest Szabadság téri gyülekezetben, majd 1957-től Szabadszálláson. 1959-től Uzdon, 1962-1989 között Hejácén volt lelkész. 1989-2004 között a Sárospataki Református Gimnázium vallásanára volt. A Bethánia Szövetségnek 1948-tól annak 1951-es megszűntetéséig aktív tagja volt. (Forrás: Hosszú Gyula életútinterjúja Victor Istvánnal, 2011).

⁷⁰ **Dr. Hős Géza** (1924-?): lelkész. 1953-ban végzett a budapesti Református Theológiai Akadémián, majd 1954-től 1971-ig Peröcsényben, 1971-től 1978-ig Vámosmikolán teljesített lelkészi szolgálatot.

⁷¹ **Czövek Olivér** (1931-2009): lelkész. 1949-1954 között végezte el a budapesti református Theológia Akadémiát. 1954-ben a Budapest Böszörményi úti egyházközséghez került segédlelkészként, emellett szolgált a Budapest Svábhegyi Missziói Egyházközségben is. 1957-től nyugdíjba vonulásáig Vecsésen volt lelképásztor. 1990-ben a Magyarországi Református Egyház Zsinatának tanácsosa, majd pedig a Magyar Református Egyetemes Zsinat titkára lett. Igazán szívügye a gyermekek közötti munka volt (feleségével együtt ők maguk is 10 gyermeket neveltek fel), haláláig betöltötte a Vasárnapi Iskolai Szövetség elnöki tisztét. Emellett fontos szolgálatot végzett a Biblia Szövetség, a Reformátusok a Közéletben Alapítvány és más szervezetek munkájában. Nyugdíjazása után is Vecsésen élt, feleségével együtt részt vállalt a gyülekezet missziós munkájából. 2002-ben Czövek Olivér kezdeményezésére, óriási gyülekezeti összefogással, a magyar kormány és a holland református egyház támogatásával református óvoda épült. A Vecsési Református Egyházközség presbitériuma 2009-ben döntött arról, hogy az óvoda vegye fel Czövek Olivér nevét. (Forrás: <http://www.www.parokia.hu/hir/mutat/90/>)

⁷² **Papp Vilmos**: lelkész. A budapesti Református Theológiai Akadémiát 1955-ben végezte el. Huszonhat évig volt Bajánsenyén lelkész. Előtte előadó volt a teológián Pap László dékán tanársegédjeként. Miután a dékánt felfüggesztették állásából, ő 1957. január elején bojkottot szervezett, hogy minden teológus tagadja meg a tanévkezdést. 1957 decemberében aláírásgyűjtést szervezett a palástjától megfosztott Kiss Lajos segédlelkész mellett, aminek következtében Balatonfüredre, Zalaegerszegre, majd Bajánsenyére helyezték. Lelkészként a Drávaszögbe, Szlovéniába, sőt Felsőőrbe is ájtárt. 1984-től nyugdíjba vonulásáig a Budapest kőbányai gyülekezet lelkészeként szolgált. Szolgálatra idején a hívek adakozása alapján újították fel a kőbányai református templomot. Legismertebb munkája a *Negyvenegy prédikátor* című könyv (2008. Budapest, a szerző kiadása), melyben a 1945 után meghurcolt lelkészek életét írta meg. (Forrás: T. Németh László: Gályarabok a huszadik századból; *Reformátusok Lapja*, 2009. 02. 22.)

ennyire céltudatosan, de hitből vállalta a teológiai tanulmányokat, és készült a lelkeszi szolgálatra.

Vili későbbi munkájában is látszik, hogy ő mennyire céltudatos volt. Tudatosan azokat a gyülekezeteket kereste meg, ahol volt egy bizonyos ébredés. Amikor nálunk, Noszvajon jártak, akkor ezt már januárban meghirdette: kitette a jelentkezési íveket, megírta a költségeket, és úgy kellett jelentkezni az útra, ami, ha jól emlékszem, augusztusban volt. Noszvajra úgy jöttek, hogy először Ceglédre mentek, aztán Debrecen következett, és szombaton értek Noszvajra. Családoknál aludtak, de nem kértek ebédet, hanem az egri Park Szállóban ebédeltek vasárnap, hogy hadd tanulják meg azt is, hogyan kell ilyen helyen viselkedni. És ugyanakkor este a cirkuszban fejezték be a kirándulást.

Vili volt az, aki például Gyenge Imréekkel⁷³ felvette a kapcsolatot; a focicsapatok fociztak együtt, a bajánsenyei focicsapat a felsőőrivel. Ő a bajánsenyei gyülekezettel Bécsben is járt például, mert mondom, nagyon tudatosan csinált ő mindent, és ez neki természetes volt. Annak idején püspöki engedély kellett az útlevelhez, és Vili nyilván nem kapta meg. Akkor behívatta a szombathelyi rendőr-főkapitány, és odaadta neki, hogy itt van az útlevele tiszteletes úr. „Püspök nem írta alá”- mondta Vili. – „Hát mit törődik vele, én odaadom magának”.

Érdekes módon nekem végzés után lett szorosabb kapcsolatom a volt évfolyamtársaimmal, amikor az évenkénti évfolyam találkozók kialakultak; ezek meghatározók voltak nekem. A teológuscsoportból a Pungur-Csizmadia-Deák trió volt, akik összejártak még végzés után is, és aztán bővült velünk is ez a kör. '71-től kezdve minden évben találkoztunk valamelyik parókián. Ez azt jelentette, hogy három nap volt: az első nap érkeztünk, délutánra mindenki odaért, és a harmadik

⁷³ **Gyenge Imre** (1926-2001): A győri bencés gimnáziumban érettségizett, még diákkorában részt vett a Soli Deo Gloria református ifjúsági szövetség munkájában. 1944-1948 között a Pápai Református Teológiai Akadémián tanult. 1948-1953 között Szentgálon szolgált, előbb segédlelkésze majd lelkesze volt a gyülekezetnek. 1953-tól negyven éven át a burgenlandi felsőőr lelkesze volt. 1968-ban megválasztották az Ausztriai Református Egyház püspökének, ezt a hivatalt három cikluson keresztül, 1986-ig töltötte be. Utódja a felsőőri gyülekezet élén 1992-től Gúthy László. (Forrás: Hernádi Gyula: Az Ausztriai Református Egyház püspöke. Riport Gyenge Imrével; http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarag/2010/a/burgenlandi_magyarok_kozt/pages/008_az_ausztriai_reformatus.htm)

napon az áhítat meg még egy rövid beszélgetés után indult mindenki haza. '71-ben Noszvajon lett volna a találkozó, de akkor éppen egy nagyobb ifjúsági konferencia is lett volna nálunk, és jött a füles, hogy Füzesabonyban várják a rendőrök azokat, akik ide jönnének, úgyhogy akkor lefújtuk és áttettük a találkozót Bükkzsércre. Szécsényi Gyuri⁷⁴ volt ott, évfolyamtársunk volt ő is. A következő év kimaradt, és '73-ban aztán, ha jól emlékszem, Németh Gézának⁷⁵ a Barkács utcai lakásán volt a következő találkozó.

A teológusévek vége

A teológia utolsó két évében rendszeresen jártam Alsónémedibe. Eredetileg Meszlényi Zoli járt ki oda minden hónapban egyszer, aztán ezt én örököltem tőle, és akkor lényegében havonta egy vasárnap minden a szolgálat az enyém volt, a délelőtti és a délutáni istentisztelet is. Legációba is oda mentem jórészt. Jakus

⁷⁴ **Szécsényi György** (1932-2009): lelkész. Már középiskolás diákként tevékenykedett az akkori lelki megújulás idején gyülekezetében az ifjúsági munkában. A budapesti teológián végezte tanulmányait, 1956-ban szerzett lelkészi oklevelet. Először Egerben volt segédlelkész, majd a megüresedett bükkzsérci gyülekezetbe nevezték ki helyettes, majd rendes lelkésznek. Szécsényi György egész lelkipásztori munkáját egy helyen, egy gyülekezetben végezte; 2002-ben ment nyugdíjba, tehát 45 évig pásztorolta a bükkzsérci gyülekezetet. 1990 után két cikluson át tagja volt a helyi képviselőtestületnek is. Az egyházmegyében tanácsbíró, ökumenikus és békeügyi, majd énekügyi előadó, 1982-től 2000-ig az egyházmegye esperese volt. Több cikluson át zsinati tag, és 1990-től nyugdíjazásáig a Zsinati Számvizsgáló Bizottságnak elnöke is volt. (Forrás: <http://www.tirek.hu/srl/cikk/924/>)

⁷⁵ **Németh Géza** (1933-1995): lelkész. A székesfehérvári cisztercita gimnáziumban érettségizett, majd 1951-1956 között elvégezte a budapesti Teológiai Akadémiát. 1955-ben a hivatalos egyházi vezetéssel szembenálló Hitvalló Nyilatkozat egyik szerzője volt. 1956-ban a Református Megújulási Mozgalomban tevékenykedett, ezért Tökölre internálták. Kiszabadulása után Mórton, majd Ócsán volt lelkipásztor, 1963-tól Érd lelkésze lett, ahol 1968-tól a parkvárosi gyülekezet lelkipásztora is volt. A Gépész utcai engedély nélküli és félig kész templom Ralph Dávid Abernathy amerikai baptista lelkésszel - Martin Luther King munkatársával - való megáldatása miatt 1971-ben lelkészi hivatalából elbocsátották. 1989-ig, rehabilitálásáig műkereskedésből élt. Jelentős munkát végzett a keresztény magyar képzőművészeti alkotások gyűjtése és megismertetése terén. Magyar Karika néven református közösségi mozgalmat szervezett. Elsőként foglalkozott Magyarországon kábítószeres fiatalok lelki gondozásával, börtönmisszióval, menekült magyarok felkarolásával, ifjúsági vezetők képzésével. Az egyházi rendszerváltozást zászlajára tűző Református Egyházi Megújulási Mozgalom egyik szervező volt. Nagy érdeme 1990-ben az Erdélyi Gyülekezet és a Reménység Szigete Kulturális és Karitatív Központ létrehozása és működtetése. A Ceausescu-diktatúra utolsó szakaszában erdélyi magyarok tízezrei, tiltott határátlépéssel életüket is kockáztatva, menekültek Magyarországra. Az otthontalanná vált tízezreknek lelki vigasztalásra, bátorításra is szükségük volt. Németh Géza, aki hosszú ideig maga is üldözött volt az anyaországban, úgy érezte, hogy össze kell fognia a nagyvárosi kavargásban kéveként szétomló menekülteket. Önálló közösséget alapított 1990-ben, előbb egy budai pinchehelyiségben, majd Rákosszentmihály református templomában. Ide hívta és várta nemcsak a protestáns, hanem a római katolikus erdélyi menekülteket is. 1992-ben az Erdélyi Gyülekezetnek elnevezett közösség karitatív, kulturális és oktatási központot hozott létre, mégpedig a Honvédelmi Minisztériumtól ajándékba kapott, használaton kívüli laktanyában. Hamarosan igazi lelki otthon alakult ki itt, Kőbánya szélén, egy erdőség szomszédságában: a Reménység Szigete. (Források: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Erd/pages/023_eletrajzi_kislexikon.htm; <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2002.04.28/0902.html>)

Lajos⁷⁶ volt ott a lelkész – a felesége, Herda néni holland volt –, akinek mindig volt teológus segítője, én is így voltam ott.

Ez egy nagy és jó gyülekezet volt. Volt egy hívő magja is a gyülekezetnek – különösképpen az asszonyok Gerda néni körül –, és azokkal nagyon jó kapcsolatunk volt. Nagyon szorgalmas, jó kertészek voltak az ottaniak, már februárban az ágyak alatt ládában csírázott a krumpli, amit, amikor lehetett, elvetettek mindjárt, és az első újborgonya, az jórészt Némediből került, és így volt miből az eklézsiát is segíteni. Meg hát néha kipótolták a zsebpénzt, egy-egy száz forintot kaptam, ami azért ötvennégy-ötvenötben elég komoly pénz volt és sokat segített, néha még az utazásba is besegített.

'56-ban földrengés volt, és voltak utóregések is. Alsónémedin voltam, éppen prédikáltam, és egyszer csak azt hallom, hogy mintha tankok mennének az 5-ös úton végig, olyan morajlás van, a gyülekezet meg fejvesztetten igyekszik az ajtó felé. Kiderült, hogy ez egy utóregés, és én igyekeztem a szószékről hidegvérűen igazítani őket, hogy ha nem tolakszanak, akkor könnyebben kijutnak. Ha jól emlékszem, egyetlen bejárata volt a némedi templomnak, éppen a szószékkel szemben. Az udvarban épült még a II. józsefi időkben, a kalapos király alatt – csak akkor még tornya nem volt –, aztán körbeépült iskolával meg kántorlakással, amit 1948 után elvettek, csak egy gyülekezeti házféle maradt meg.

Akkoriban az egyháznak a pártállam csak az öregeket, meg az fogyatékosokat hagyta meg, tehát szeretetotthonaink voltak: öregotthonok meg fogyatékos gyerekotthonok. Orosz Feri⁷⁷ volt a szervezője jórészt, hogy a Bethesdában az alsó

⁷⁶ **Jakus Lajos** (1894-1989): református lelkész. Teológiai tanulmányait Budapesten (1914-1918) és Amsterdamban (1924-1925) végezte, 1942-ben Debrecenben teológiai doktorátust szerzett. Apostagon 1922-25 között és Alsónémedin 1925-1957 között lekipásztor, ez utóbbi helyen jelentős külső és belső egyházépítő munkát végzett. 1957-ben Hollandiába települt át, s a magyarok között folytatott lelkigondozói tevékenységet. Számos cikke jelent meg hazai és külföldi folyóiratokban. (Forrás: Ladányi Sándor: In memoriam Jakus Lajos; *Reformátusok Lapja*, 1989. 44. sz.)

⁷⁷ **Orosz Ferenc** (1924-2011): lelkész. Jogi tanulmányait követően a háború utáni lelki ébredés hatására választotta a lelkézi hivatást. 1950-1955 között végezte el a budapesti Teológiai Akadémiát. Teológus évei arra az időszakra estek, amikor az állam a diakonissza anyaházakat felszámolta, így a szeretetintézmények válságos helyzetbe kerültek. Orosz Ferenc – néhány teológustársával – aktív diakóniai munkát végzett a megfogyatkozott számú diakonisszák segítségére idősök, betegek, fogyatékosok között. 1956-tól Hatvanban, majd 1974-1994 között Pécelen volt lelkész. Nyugdíjba vonulása évében, 1994-ben választották Pécel díszpolgárává. Nyugdíjas éveiben a rákoscsabai református nyugdíjasház kirendelt lelkészeként, valamint a hajléktalanokkal és

szint megmaradt öregotthonnak, s hogy mi, teológusok menjünk alkalmanként – ha jól emlékszem, szombatoként – segíteni a fürdetésben, mozgásban az öregekhez.

De a veszem a fogyatékos otthon lett, mert Dunaalmásra szegődtem el egy hónapra, és akkor ott volt éppen Irénke is. Cserediák volt az előtte való tavaszon Pesten, előttem ült a padban, megállapítottam, hogy szépen tud kötni, meg váltottunk talán három szót. Aztán Dunaalmáson találkoztunk. A vezetőnő kérte a teológusokat az áhítat tartására, és engem is megkért. Mi az alsó házban laktunk, és ahogy mentünk hazafelé, Irénke megcsipkedte a prédikációm. Akkor jöttem rá, hogy ez egy értelmes lány, érdemes lesz kezdeni vele valamit. És olyan gyorsan kezdtünk, hogy lényegében, amikor a végére ért az egy hónap, akkor már úgy indultunk el, hogy összetartozunk. Ez az ige volt, ami aztán megerősített bennünket, hogy „Dávid jó szerencsés volt, mert vele volt az Isten” (1Sám 18,14). És mi ezt úgy fordítottuk le a magunk számára, hogy mi is addig, amíg az Isten velünk lesz, jó szerencsések leszünk. Most már 54 éve, hogy összekötöttük az életünket.

Még két év volt előtte, amelyikben mi aztán leveleztünk, és a Magyar Posta gazdagodott rajtam, mert 60 fillér volt egy levél, és legalább három levélváltás volt egy héten, amibe aztán sok minden belekerült. Így ismertük meg egymást egyre jobban a levelek útján – ez is ajándéka volt az életnek. Nyilván találkoztunk is. Az alsóvadászi gyülekezet kiírt egy pályamunkát a sárospataki és a pesti teológia kapcsolatáról, és végül, miután senki nem vállalta, Pap László dékán mondta nekem, hogy csináljam már meg. A gyülekezet hat kutatónapot biztosított Patakon napidíjjal, és Koncz Sándor alsóvadász lelkész⁷⁸ még gonoszkodott is velem, hogy „te most napidíjért udvarolsz”. Mert hát Irénke sárospataki volt, bár akkor inkább már csak a szünetben volt otthon meg vizsgára készülve. Eredetileg Patakra iratkozott be, de azon a nyáron megszüntették a pataki Teológiát, és ő Debrecenbe került, ott is

iszákosokkal foglalkozó Tiszta Forrás Alapítvány munkatársaként folytatta szolgálatát. (Forrás: Hamvasné, Nagy Mária: Az építő lelkész – interjú Orosz Ferencsel; *ESE Híradó*, 2005. október)

⁷⁸ **Dr. Koncz Sándor** (1913–1983): lelkész, teológiai tanár, levéltáros. 1947–1952 között Sárospatakon volt teológiai tanár. A Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiájának megszüntetésével és Gimnáziumának államosításával hátrátételt szenvedett. Alsóvadász fogadta be, ahol 1965-ig református lelkész volt. Ezt követően a Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Levéltárában dolgozott Sárospatakon, és helyettesítő lelkészi szolgálatot végzett számos településen és alkalommal. (Forrás: http://www.napkut.hu/naput_2009/2009_09/066.htm)

végzett – azt szoktam rossznyelvűen mondani, hogy megszökött előle a pataki Teológia. Úgyhogy én aztán megírtam ezt a pályamunkát, amit elfogadott a vadászi gyülekezet is meg Esze Tamás⁷⁹ is a pesti teológián, és közben volt a mi intermezzónk, ami aztán egy hosszú, tényleg örömteli életté vált.

Abban egyeztünk meg, hogy a papi vizsga után házasodunk össze, addig marad a levelező kapcsolat. De hát kísértetiesen megmaradt a 250-260 kilométer távolság köztünk, mert Debrecen-Pest is annyi, Debrecen-Patak ugyanannyi, s amikor Irénke Miskolcra került káplánnak, és én Sárbogárdra kerültem, az is körülbelül ugyanannyi volt, mint a Patak-Miskolc távolság. A forradalom alatt – amikor a posta nem működött – úgy küldtük a leveleket, hogy az egyik lakó Patakon mozdonyvezető volt, és ő hozta Irénke levelét, én meg neki adtam oda a magam regényét, amit ez alatt az idő alatt írtam.

Pályakezdés – segédlelkészként három gyülekezetben

Sárbogárd

A teológia után, az első évben én négy helyen voltam káplán: Sárbogárdon kezdtem, aztán jött Tapolca, Hejőcsaba, és még belefért szűken Sárospatak, az már novemberben kezdődött. Úgyhogy én így szoktam összefoglalni: kivándoroltam magam az első éven, és aztán ülepedtem le.

1956 őszén kerültem Sárbogárdra segédlelkésznek. Hat hónapot töltöttem csak ott, de az egy nagyon kedves időszak volt, mert Szabó Imréné⁸⁰ tényleg testvérként

⁷⁹ **Esze Tamás** (1903-1993): történész, irodalomtörténész, teológus. Tanulmányait a budapesti Református Teológiai Akadémián, valamint a budapesti és a debreceni egyetemen folytatta, ahol bölcsészdoktori oklevelet szerzett. 1951-1980 között a református konvent levéltári és helytörténeti előadója, valamint a magyarországi református egyház tudományos gyűjteményének főigazgatója. A Református Teológiai Akadémián 1955-től magyar egyháztörténetet, alkotmánytant és latin nyelvet oktatott. 1958-tól 1989-ig a Dunamelléki Református Egyházkerület főgondnoka volt. Több évig szerkesztette az Egyháztörténet című folyóiratot. Kutatási területe a protestantizmus 16-17. századi története, valamint a Rákóczi-kor társadalom-, egyház-, irodalom- és pénztörténete volt.

(Források: http://www.wmmm.hu/kiallitasok1/esze_tamas_emlekszoba, <http://www.kre.hu/htk/index.php/egyhaztoertenei-tanszek.html>)

⁸⁰ **Szabó Imre** (1919-2011): református lelkész. A Budapesti Református Teológiai Akadémiát 1946-ban végezte el. 1950. november 20-án, Budapesten szentelték lelképásztorrá. Szolgált Kiskunhalason, Budapesten a Kálvin téri gyülekezetben, Kelenföldön, a Klauzál téren, majd 1952-től 1986-ig Sárbogárdon. *Sírjanak a papok.*

kezeltek, nem beosztottként. Mi korábban Kelenföldön is találkoztunk már. Éva⁸¹ akkor a lánymunkában dolgozott, Imre meg missziói titkár volt, és Tüdős Klára néni Istenhegyi Otthonában is szolgált főnt a konferenciákon. Ők '53-ban kerültek Bogárdra, tehát lényegében két-három évvel az előtt, mint ahogy én odakerültem.

Imréék egyedül azt nem vállalták el, hogy kosztoljanak, bár én így is jól jártam, mert a járási tanács konyhájára jártam kosztolni, ahol református lányok voltak a kiszolgálók; mindig megegyeztünk, hogy két óra után menjek, és akkor nagyobb adagokat kapok. Ez volt szombatig, aztán vasárnap Imrééknél kosztoltam. A vasárnapi ebéd gulyásleves volt meg valamiféle puding, amit Éva csinált, mert ugye, akkor már három gyerek volt, és a negyedikkel volt éppen áldott állapotban.

Az '56-os forradalom is Sárbogárdon ért. Egy éjszaka a pártházat megtámadták és elfoglalták, abból ott lövöldözés támadt, de haláleset nem történt. Volt egy szovjet temetőfele – egy hősi emlékmű és egy pár sír volt ott –, ami ötágú csillagokkal is fel volt szerelve. Azokat itt-ott a fádba vágta bele. Volt aztán gyűlés is, amit az akkori tanácstitkár vezetett, aztán őt emiatt el is mozdították a faluból, talán még a közigazgatási pályáról is.

Nem tudom, hadosztály, vagy mekkora orosz egység volt Sárbogárdon, de tény, hogy ők nagyon összebarátkoztak a faluval. A boltokban lehetett találkozni a katonákkal – nagyobb részt inkább tisztekkel –, de teljesen konszolidált volt a viszony, tehát semmi olyasmi nem volt, hogy ők visszaéltek volna esetleg a hatalmukkal, vagy hát a lehetőségeikkel. '56-ban őket vezényelték volna Pestre a tankokkal együtt. Lehet, hogy a fehérvári csoportnak volt ez egy kihelyezett része – ebben megint nem vagyok biztos –, de tény, hogy ők nem voltak hajlandók elindulni. Akkor hoztak helyettük másokat, és őket vitték haza átnevelő táborba, a cuccaikat pedig összerakták a laktanyaudvaron, és az ott égett három napig. De amikor megjött az új

Mozaikok egy falusi lelkész életéből című önéletrajzi műve 1995-ben jelent meg a Parakletos Kiadó gondozásában. (Forrás: <http://www.parokia.hu/hir/mutat/2219/>)

⁸¹ **Szabó Imréné, Szabó Éva** (1924-2011): református lelkész. Édesapja Szabó Imre budapesti esperes, édesanyja kolozsvári születésű iparművész volt. Férjével, Szabó Imrével a budapesti teológián ismerkedett meg, 1949-ben kötöttek házasságot, majd harminchárom évig (1952–1986) szolgáltak Sárbogárdon. Munkájáért 2010-ben a Református Nőszövetség Zsindelyné Tüdős Klára díjban részesítette. (Forrás: <http://www.parokia.hu/hir/mutat/2860/>)

egység, akkor az orosz katonák lövöldöztek egymásra, a falu fölött mentek a gránátok. Hogy aztán eltaláltak-e valakit vagy nem, azt nem tudom, de a nyomjelzős lövedékekre emlékszem, együtt nézegettük Imrével a parókia ablakán keresztül.

Pisti valamivel '56 karácsonya előtt született. Akkor azért a szovjet járőrök még megvoltak, így Évának elég nehéz volt lejutni a bogárdi szülőotthonba, de azért baj nélkül bejutott. Akkor nyilván több jutott nekem a szolgálatból, mert Éva persze nem csinálhatta.

Bogárdhoz tartozott Töbörzsök és Sáregres is, ahol nyolcosztályos általános iskola működött, és ahol '57 januárjában megyei ifjúsági konferenciát szerveztünk. Ebben az volt a dolgom, hogy gyűjtsem össze a fiatalokat, és akkor biciklivel jártam a töbörzsöki határba ahol tanyák is voltak – kuvaszokkal. Én a biciklivel próbáltam ottan terelgetni őket, a gazda meg az egyik helyen kint állt az ajtóban és röhögött rajtam. Mondtam neki, hogy én vagyok a pap, és akkor bocsánatot kért és visszaparancsolta a kutyákat, és aztán eljött tényleg az ő fia is a konferenciára. Úgyhogy viszonylag sokan voltunk ezen a konferencián. Akkor Radics Józsi bácsi, a cecei pap volt az esperes⁸², és ő elég nagy szabadságot adott ezekben a dolgokban.

Sárbogárdon viszonylag sok fiatal volt a gyülekezetben, mert Éva lánymunkás is volt, így különösképpen a lányok közül voltak sokan, akik Éva szolgálata nyomán jutottak hitre, és ilyen módon volt egy fiatalabb mag is a gyülekezetben. Egy-két kedves kapcsolat is kialakult, például Tatai Béláékkal, aki Tatai Pistának, a hatvani lelkipásztornak⁸³ az édesapja. Rétszilason helyettesítettem karácsonykor, és Béla kísért el, pedig jeges út volt, és biciklivel mentünk – még ilyesmire is kész volt. Ők

⁸² **Radics József** (1904–1980): református lelkész, esperes. Teológiát tanult Budapesten 1925-1930-ban, közben Erlangenben és Zürichben töltötte az 1928-1929. tanévet. Segédlelkész volt Kiskunlacházán 1926-27-ben, Pesterzsébeten 1927-28-ban, Cecén 1929-30-ban, majd 1930-1973-ig, nyugalomba vonulásáig lelkipásztor Cecén. 1955-től 1973-ig volt a Vértesaljai egyházmegye esperese. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

⁸³ **Dr. Tatai István** (sz. 1957): lelkész. A Budapesti Református Theológiai Akadémián végzett, 1981-82-ben az NSZK-beli Bielefeld „Kirchliche Hochschule Bethel” főiskolán folytatott ösztöndíjas tanulmányokat. Hazatérése után főleg karizmatikus teológiával és sakramentológiával foglalkozott. 1990 óta rendszeresen részt vesz a Jeruzsálemben kétévente megtartott „All Nations Convocation in Jerusalem” nemzetközi tanító- és imakonferenciákon. Itt ismerkedett meg közelebbről a meglévő messiási gyülekezetek helyzetével és vezetőivel, valamint teológiai gondolkodásuk alapvonalával. 1990 óta tagja a „European Charismatic Consultation” (ECC) ökumenikus szervezetnek, amely 2-3 évenként tartja találkozóit. 1984 óta a hatvani református gyülekezetben szolgál. 2009-ben az „Év igehirdetése” díj kitüntetésre. (Forrás: <http://eloviz.epk.hu/node/458>)

Sárszentmiklós és Bogárd határán laktak, ott volt kocsmája az édesapjának, aztán Béla egy bogárdi lányt vett feleségül.

Volt januárban három hét, amikor Imre se volt otthon – azt hiszem, Jugoszláviában volt otthon, mert ő odavaló –, és Éva is csak a kántori szolgálatot végezte. Akkor minden az én nyakamba szakadt, a hittanóráktól kezdve minden szolgálat az enyém volt – volt olyan osztályom, amelyikben negyvennél több gyerek ült. December elsejétől január végéig nekem 36 hittanóra volt egy héten. Amikor Imre nem volt otthon akkor 39 volt, mert a gimnáziumi három óra is nekem maradt.

Volt akkor a „Sárga Biblia” – az ifjúsági Bibliák közül ez a holland-verzió, amit Bécsben adtak ki, és egy részét Joó Sándor fordította –, annak a gépelt fejezetei voltak a kezemben, és annak alapján Mózes-történeteket mondtam. A légyzümmögést meg lehetett hallani a gyerekek között, annyira figyeltek. Persze valóban nagyon jó volt az anyag, ami nagy segítséget jelentett, de tényleg megéltem, hogy azért milyen nagy ajándék, amikor lehet tovább adni, hogy figyelnek. Ha zaj volt, akkor azt mondtam, hogy abba hagyom, abban a pillanatban megint csönd lett, és elég volt ez fegyelmező eszköznek.

Később Noszvajon aztán eljött az az idő, amikor ez már nem segített, mert a televízió meg a videó sok mindent kivert ebből, meg sok mindent lehetetlenné is tett, mert hát a „mese” az kevés volt, amikor látni lehetett dolgokat. Nyilván ezért is indult el az a része ennek a munkának, hogy sok mindent próbálnak modernizálni, vagy hát elfogadhatóvá és meghallhatóvá tenni a gyerekek számára.

Imréék később a karizmatikus mozgalommal⁸⁴ is kapcsolatba kerültek. Azért az egy nagy ajándék volt, azt hiszem, és Tóth Karcsinak⁸⁵ is a bölcsességét dicséri, hogy

⁸⁴ **karizmatikus mozgalom:** minden olyan Szentháromságot valló keresztény közösség, melynek dogmáiban a Szentlélek és adományai (karizmái) nagyobb hangsúlyt kapnak. Mint vallásfenomenológiai terminus a mai kereszténységben: az Újszövetségben szereplő szellemi (pneumatikus) ajándékok (például gyógyítás, glosszolália, prófétálás stb.) kontinuitását valló közösségek tagjai. A karizmatikus (karizmával rendelkező) mozgalom vallási aktivistái maguk is úgy vélik, ma is lehetséges a karizmák gyakorlása, mi több, ezek jelenléte jele a kereszténység megújulásának. A mozgalom pánkeresztény jellegzetességeket mutat, egyben túlmutat az ökumenikus mozgalom kritériológiáján, tagságuk zöme a felekezeti kereteken túl, a hitben újra egyesülő kereszténységet vizionál. A karizmatikus mozgalmaknak sok változata van, általában nincs alapítójuk. Legrégebbi változatuk (első hullámuk) az 1901-ben újtára indult pünkösdi-karizmatikus mozgalom. Jelenleg világszerte 500-650 millió főre tehető a pünkösdi-karizmatikus mozgalom követőinek létszáma, melynek

nem kizártuk őket, hanem megpróbáltuk valami módon az egyházon belül megtartani és megőrizni a karizmatikusokat. Nyilván sok probléma volt és van néha velük, de mindenképpen az a jó és természetes, hogy nekik is helyük van köztünk.

'58-ban jártunk Imrééknél, amikor már Gábor fiuk szaggatta a kiságyat. Az volt az utolsó sárbogárdi találkozásunk, bár később a gyerekeink együtt jártak gimnáziumba, úgyhogy Debrecenben többször találkoztunk Imrével, amikor ő is jött a gyerekeihez, meg én is mentem. Akkor mesélt Imre Horváth Zoliról, aki ennek a kegyességi irányzatnak a főnöke volt Matild néni mellett. Zolit akkor már a papi állásából felfüggesztették, a MÁV-nál dolgozott, és egy párszor Bogárdon szolgált. Imre azt mondta neki, semmi akadálya, hogy szolgáljon, de egy feltétellel: a maga kegyességét – a nyelveken szólást meg a prófétaí részt – gyakorolja bárhol, de a gyülekezeti szolgálatban ennek nincs helye. És a szakadás valóban akkor következett be, akkor nem engedte tovább Zolit szolgálni Imre, amikor ezt a határt átlépte. Azt, hogy hogyan alakult később az ő viszonyuk, illetve ez a mozgalom, a *Sírjanak a papokban* Imre nagyrészt megírta. Mindenesetre voltak csendesnapok, amik karizmatikus csendesnapokká lettek Bogárdon. Úgy emlékszem, hogy '57 első felében – az alatt a három hónap alatt, amíg én még ott voltam –, akkor is voltak már csendesnapok.

Amennyire én tudom, az első karizmatikus, aki nyelveken szólt Matild néni volt Szabolcsban, Jánkmajtison. A fáma szerint a testvére a bolondok házába akarta bevitetni – mert ugye összevissza beszélt –, és Matild néni azt mondta neki, mielőtt vitték volna, hogy hadd imádkozzak – és olaszul imádkozott. A testvére az első

gyülekezetei Magyarországon 1924 óta működnek. A karizmatikus mozgalmak második hulláma az 1950-es években Hollandiában, az USA-ban és Angliában kezdődött protestáns, részben pünkösdista csoportokban. A legtöbb karizmatikus továbbra is az addigi egyházában folytatja hitéletét.

(Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Karizmatikus_mozgalom)

⁸⁵ **Tóth Károly** (szül. 1931): református lelkész, püspök. 1955-1968 között az MRE Zsinati Irodája külügyi osztályának segédlelkésze, majd vezetője; 1968-1977 között a külügyi és sajtóosztály vezetője; 1977-1991 között a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke. 1977-1987 és 1989-1991 között az MRE Zsinatának lelkészi alelnöke; 1987-1989 között a Zsinat lelkészi elnöke; 1980-1991 között a MEÖT elnöke. 1958-1971 között a Prágai Keresztény Békekonferencia nemzetközi titkára, 1971-1978 között főtitkára, 1978-tól elnöke, 1968-tól az EVT nemzetközi ügyekkel foglalkozó bizottságának tagja, 1983-1991 között az EVT Központi Bizottságának és Végrehajtó Bizottságának tagja; 1977-1989 között a Református Világszövetség alelnöke. 1988-tól 1990-ig országgyűlési képviselő, az országgyűlés külügyi bizottságának tagja. (Forrás: "Elmenvén, tegyetek tanítványokká minden népeket...": Dr. Tóth Károly püspök 75. születésnapjára; Kálvin János Kiadó, 2006.)

háborúban az olasz fronton volt, és akkor azt mondta: Matild, nem is vagy te bolond. Így maradt otthon. Én Debrecenben találkoztam vele. Egy alkalommal, mikor ott voltam, valaki az imádságában azt kérte, hogy kapjon olyan Szentlelket, mint Matild néni. És abban a pillanatban megszólalt: „kéritek, de nem kapjátok, mert saját gerjedelmeitekre költitek”. (Jak 4,3) Én akkor zártam le ezt az ügyet azzal, hogy tulajdonképpen ez egy sajátos igehirdetés, amely tényleg annak és akkor szól, aki és ahol meghallja. Persze aztán ez túlhajlottá is vált egy kicsit, mert sok mindent aztán levélben kérdeztek meg Matild nénitől – hogy mit szabad, mit nem –, és amikor már sztárolnak valakit, akkor mindig megvan a kísértés arra, hogy elhajlik, és talán ez volt az, ami őt is egy nem megfelelő irányba vitte el.

Imre a *Sírjanak a papokban* egy bogárdi asszonyról is beszél, aki a Szentlélek ajándékával rendelkezett, és amikor találkoztak, akkor ő – ha jól emlékszem, így írja – attól kapta a Szentlelket. Én ezt annakidején Imrééknél még nem éreztem – ugye, akkor még nem volt –, és később már nem nagyon tudtunk találkozni. De ő már akkor gondolkodott rajta, hogy kellene írni egy teológiát Szentlélek aspektusból, tehát ezt a részét is végig kéne gondolni, amikor én Bogárdon voltam. '57 januárjában, amikor hazajött, mi beszélgettünk erről, és akkor mondta, hogy neki van egy ilyen terve. Akkor még magában a karizmatikus mozgalomban semmiféle érintettsége – ilyen irányú kitérése – nem volt, de ő már akkor gondolt arra, hogy ebben nagy igazság van. Talán de Quervain⁸⁶ volt az, aki a nyugatiak közül ezzel foglalkozott, és egy bizonyos értelemben ezt az aspektust is próbálta végiggondolni: a Szentléleknek a munkáját, aminek tényleg van helye a teológiában, de nagyon szegényesen van kidolgozva. Talán Kereskényi Sanyi írja, hogy amikor erről beszélnek, akkor mindenki felkapja a fejét, és mindenki valamiféle problémát lát, pedig mennyire helye van a Lélek munkájának és a Lélek vezetésének az egyházban is. Tehát ez igencsak szükséges és lényeges volt.

A karizmatikus lelkiesség egy időben, az elején különösen – én így szoktam mondani – „emeletes keresztyéniséget” jelentett: úgy gondolták, hogy ez valami több, és e nélkül

⁸⁶ **Alfred de Quervain** (1896-1968): svájci református teológus. Teológiát és filozófiát tanult a berni, baseli, marburgi és berlini egyetemen, majd Stuttgartban, később Elberfeldben volt lelkész. Doktorátusának megszerzése után 1944-től a berni egyetemen tanított etikát, szociológiát, gyakorlati teológiát és exegézist. (Forrás: [http://de.wikipedia.org/wiki/Alfred_de_Quervain_\(Theologe\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Alfred_de_Quervain_(Theologe)))

nincs keresztyén élet. Hát Szentlélek nélkül nincs, az egyértelmű, de ehhez nem tartozik hozzá a nyelveken szólás. A '70-es években volt erről egy elég komoly vita. Annakidején Pákozdi László írt a Teológiai Szemlébe erről, hogy a nyelveken szólás, az a keresztyénség múzeumába való.⁸⁷ Mi aztán az Egervölgyi Egyházmegyében megpróbáltuk ezt megvitatni, és megállapítottuk, hogy nyilván vannak ilyenek is, de akik nem tudunk nyelveken szólni, van más ajándékunk, és nem vagyunk kevesebbek ennél. Nyilván őket sem zárjuk ki, és őket sem nézzük le, de ugyanakkor komolyan vesszük, hogy az Isten ajándékai azért pontosan ugyanúgy adatnak másoknak is, nem feltétlenül a nyelveken szólás a mértéke ennek.

Persze aztán ebben is voltak vadhajtások. Annakidején Gerjenben voltam legátus, és később újra találkoztam az ottani lelkésszel, Bocsor Lajos bácsival. Ő mondta, hogy ott is vannak pünkösdisták, de kiderült, hogy a vezetőjük egy katolikus ministráns volt, aki a miseszövegeket mondogatta nyelveken szólás címszóval. Tehát nyilván ez a kísértés meg bizonyos értelemben a lejáratása ennek, amikor valaki mindenképpen akar valamire jutni vagy valamit produkálni – még ha nem adja az Isten, akkor is. És ez az, ahol valóban igaz, hogy „Mindent megvizsgáljatok, és ami jó, azt tartsátok meg!”⁸⁸

⁸⁷ „Az egyházi, missziói gondolkodás először [a '60-as években] szembesült igazán egy új jelenséggel: a karizmatikus mozgalommal. A Bethánia és más missziós egyesületek feloszlata után ezeknek tagjai beépültek a gyülekezetekbe. Megtermékenyítő hatásuk volt, és a nyomorúság idején az áldozatkész gyülekezeti mag gerincét képezték. A karizmatikus mozgalom sokak számára a megújulás új lehetőségét hozta, de hozta egyben a szélsőségeket is. A megítélés egyértelműen negatív volt. A volt Bethánia egy része is csatlakozott a mozgalomhoz. A szélsőséges vonal egy bizonyos Matild néni személyéhez kapcsolódott. Sajnálatos botrányok fűződtek a nevéhez. Az egyházi mederben megmaradni akaró vonal vezetője Szabó Imre lett. Később újabb ágak váltak ki, pl. Bereczki Sándorék. Ennek a csoportnak hatása volt a Teológiai Akadémiára is. (...)

[A karizmatikus mozgalomtól való] elhatárolódás a személyes kapcsolatok szétszakadását is jelentette. Amikor ennek a generációnak fiai teológiai tanulmányaikat folytatva barátságba kerültek egymással, az egész háború csendben okafozottá vált. Az utódok már másfelől közelítették meg a kérdést. A nyolcvanas években a karizmatikus kérdés a Teológiai Akadémián forrósodott fel ismét. Ekkor indult egy kezdeményezés: legyen párbeszéd a két tábor érdemi emberei között. A történelmi egyházak, ha megkésve is, teológiailag nem feldolgozottan, de mégis integrálták a karizmatikus mozgalmat. Mi volt a mozgalom alap gondolata? Nyilván sokféleképpen fogalmazódott meg és semmiképpen nem egységes, igényes teológiai fégyverzettel. Erre valójában nem is volt módjuk. Egy radikálisabb keresztyénséget kívántak. Kölesönvett gondolattal szólva: „a történelmi egyházak nem képesek többet adni, mint az eszkimó kunyhók, ahol didergő nyájaik összecsendülnek.” Az emberek fáztak az egyházban, melegséget, tüzet akartak. Ugyanakkor jelentkeztek a hitélet gyermekbetegségei: az elkülönülés, hívő gög, tévedhetetlenség, stb. A párbeszéd, a konszenzuskeresés-hiány jellemezte ezt a korszakot.” (Nagy Péter: Milyen Egyházban élünk? <http://www.parokia.hu/publikacio/cikk/37/>)

⁸⁸ 1Thessz.5, 21

Miskolctapolca és Hejőcsaba

Március végéig voltam Bogárdon. Imréekkel megbeszéltük, hogy oda nem tudok nőszülni, mert hát Éva ott van. Tréfásan azt szoktam mondani, hogy én voltam az utolsó bogárdi káplán, úgyszólván kiderült, hogy elégük van a káplánokból. Persze nyilván nem ez volt az ok, hanem az, hogy Éva is nagyon hűségesen és szorgalmasan végezte a munkát. Neki a szerda volt a látogatási napja, és még amikor Istvánt várta, akkor is, ameddig bírta, minden szerdán elindult a faluba és látogatott. Őt ez éllette.

Átkértem magam Tiszáninnenre. Akkor nem volt elég az esperes engedélye, hanem a püspök engedélye is kellett ahhoz, hogy átmenjen valaki egy másik egyházkerületbe szolgálni. A Tiszáninneri Egyházkerületet akkor állították vissza, és '57-ben indult el a küzdelem azon, hogy ki legyen a püspök. Koncz Sándort az állam nem vállalta⁸⁹ – elég sok tárgyalási jegyzőkönyv született erről, Sándor bácsi tisztességgel rögzítette is ezeket. A rangidős esperes a gönci Farkas Elek bácsi volt;⁹⁰ ő volt a püspök-helyettes, amíg a választás meg a beiktatás meg nem történt '58 nyarán. Darányi Lajost⁹¹ választották meg, a székfoglalóján Horváth János az

⁸⁹ Az 1951-ben megszüntetett Tiszáninneri Egyházkerület visszaállítása folyamatosan napirenden volt, de nyilvános fórumot csak 1956 nyarán kapott. Koncz Sándor volt a változást óhajtó tiszáninneri lelképásztorok szellemi vezetője. 1956 első felében a kerület visszaállításáért felterjesztéssel fordult a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsához, a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Vezetőségéhez és az Állami Egyházügyi Hivatalhoz, majd memorandumot írt, amely a kerület visszaállítását tárgyalta a pataki református kollégiummal együtt. Elválaszthatatlannak tartotta ugyanis a Tiszáninnen és a pataki kollégium ügyét. Végül a törekvés sikerrel járt: a Tiszáninneri Református Egyházkerület önállóságát 1957. január 1-jén visszaállították. A lelképásztorok döntő többsége **Koncz Sándort** kívánta a püspöki tisztségre, de az ÁEH közbeszólt. Koncz Sándort az állam megbízhatatlannak minősítette, reakciónak bélyegezte, elszigetelésére hadjáratot indítottak, és államellenességgel vádolták. Az egyházkerületi közgyűlés utáni napokban felkereste őt az ÁEH küldöttsége, és közölték vele, hogy nem járulnak hozzá püspökké választásához, és ha a lelkészek ragaszkodnak hozzá, akkor ez a lelkészi államsegély (kongrua) megvonását jelentheti. Ezzel sikerült hatást gyakorolni a lelképásztorokra. Koncz Sándor végül az általános tisztújításon nem is jelöltette magát, mégis 78 gyülekezet szerette volna, ha ő lesz a főjegyző (azaz: a püspök helyettese). Ám ekkor is félreállították. 1958-ban a nyugdíjazás folytán megüresedett abaúji esperes személyével foglalkozó értekezleten a lelkészek egyhangúlag Koncz Sándort javasolták a posztra. Ezzel kapcsolatban az ÁEH vétóját – hivatalból – Darányi Lajos püspök közölte. Ezzel minden közegeházi tisztségből kiszorították, nyilvános szerepléseit ellehetetlenítették. Végül egyházi per kezdődött és folyt ellene a végtelenségig, lezárulatlanul. (Forrás: Horváth Krisztina: Koncz Sándor egyházi pere; *Zempléni Múzsá*, VI. évf. 2. (22.) szám – 2006. nyár)

⁹⁰ 1932-58-ig esperesi székhely volt Gönc, Farkas Elek esperes innen igazgatta az Abaúji Egyházmegyét. (http://www.patakarchiv.hu/crbst_22.html)

⁹¹ „1957-ben újra önállósulhatott a Tiszáninneri Egyházkerület, és Darányi Lajos püspök személye volt a garancia arra, hogy önállósága nem jelentett szakítást az akkori egyházkormányzattal. De nehéz idők voltak azok. Egyes lelképásztorokat el kellett bocsátani és erre Darányi Lajos püspököt használta fel az Állami

Egyházügyi Hivataltól⁹² nagy balhét csapott, hogy abban nincsen szó az állammal való viszonyról. Úgy fel volt háborodva, hogy az egész szünetben tajtékzott, és nem akart visszamenni Lajos bácsi beiktatásának második részére. Végül csak visszament, de ez az incidens aztán bélyeget jelentett a kerületre nézve.

'57-ben én először Miskolctapolcára kerültem, Sükös Pál⁹³ mellé. Ott elég sok gubanc volt sajnos. Mikor engem elindított látogatni a gyülekezetbe, ott is, a gyülekezetben is az ő negatívumai kerültek elő. Ott tanultam meg, hogy akkor lehet igazán véleményt mondani, ha a másik felet is meghallgatjuk. Úgy viszonyulni valakihez, hogy csak az egyik felet hallgatom meg, az sohasem járható út. Elég nehéz volt Sükös Pállal beszélgetni, de lényegében azért ezt kellett volna, és én elmulasztottam. Pedig itt-ott lett volna erre lehetőség, mert a Vargahegy – Miskolcnak ez a külső része – Tapolcához tartozott, és oda jártunk fel együtt minden vasárnap délután istentiszteletre – gyalog lehetett felmenni Tapolcáról.

Akkor volt Virágh Sándor esperes Miskolcon, és Irénke esperesi káplán volt mellette, azután elkerült mellőle, és hejőcsabai káplán lett. Az jó volt, mert én Tapolcáról oda jártam ebédelni hozzájuk. Amikor Irénnek az édesanyja meghalt, őt áthelyezték Patakra, hogy az édesapja ne maradjon magára, és akkor én kerültem az ő helyére, Hejőcsabára. Ez tavasz végén volt.

Hejőcsabán egy ébredési gyülekezet volt, egy ébredt mag. Szabó Dánielnek az édesapja volt ott sokáig lelkész, aki többek között azzal is megsértette az akkori egyházügyi előadót – amikor az kezdte volna oktatni, hogy mit kéne prédikálnia –, hogy a suszter maradjon a kaptafánál; tudniillik az előadó suszter volt eredetileg.

Egyházügyi Hivatal (ÁEH). Ha ellenállt, szemrehányások özönét kapta az ÁEH-tól, ha engedelmeskedett, az elbocsátott lelkészek haragját, sértődöttségét vonta magára. Idegileg, lelkileg őrlődve 1960-ban infarktust, majd utána két agyvérzést kapott. 1971. november 28-án halt meg.” (Benkő Károlyné Darányi Ilona: Száz éve született Darányi Lajos püspök; <http://www.tirek.hu/srl/cikk/235/>)

⁹² **Horváth János**: (sz. 1921) vasesztergályos, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke 1951-től 1959-ig. (Forrás: Magyar katolikus Lexikon)

⁹³ **Sükös Pál** (1917-1972): református lelkész. A budapesti református gimnáziumban tett érettségi után a Sárospataki Teológiai Akadémián tanult, itt szentelték pappá 1945-ben. Már teológusként is pásztori szolgálatokat végzett: bibliaköröket vezetett, ígét hirdetett, segédlelkész volt Alsózsoltán, 1944-45-ben tábori lelkész. 1945-1950 között Hejőcsabán volt segédlelkész – közben jogi egyetemet végzett Miskolcon – majd 1950-1959 között Miskolcon volt lelkész. 1959-től számos kisebb gyülekezetnél szolgált: Korlát, Arka, Csenyété és Taktabáj gyülekezeteiben volt lelkész. Súlyos betegsége miatt 1971-ben nyugdíjazták. (Forrás: Borbély László: Sükös Pál: A keskeny úton. Előszó, 2-3. old.)

Nem tudom, hogy Dani bácsi ezt tudatosan mondta-e, vagy egyszerűen a szólást idézte, de tény, hogy ezt az előadó nagyon zokon vette, és az lett a vége, hogy Dani bácsinak menni kellett Hejőcsabáról. Utána került oda Dabóczy, aki nem volt egy buta ember, aki szét akarta volna verni ezt a részt is, hát meg akarta volna szüntetni, hanem hát megpróbálta azért egyben tartani. Jó káplánjai voltak: régebben Rózsa Tibi, aztán Mészáros Pista, aki közvetlenül előttem volt káplán Hejőcsabán, onnan választották meg aztán Kisgyőrbe, és utána jött be Miskolcra, és lett püspök is. De hát ugyan ott gyerek-istentisztelet volt, de hittanóra nem.

Tapolcára alkalmanként járt busz, ha jól emlékszem. Hejőcsabára villamossal lehetett kijönni Miskolcra. Ahogyan jövünk kifelé a vasút előtt, odáig járt a villamos, onnan gyalog kellett beballagni – az még egy kilométeres út volt körülbelül. De hát a bicikli volt a fő közlekedési eszköz. Csaba meg Szirma között is volt egy közvetlen út, az biciklivel volt járható. Hejőcsaba mellett van Görömböly, ahol Kiss Zoli volt. Akkor alakult meg a görömbölyi egyházközség, akkor építettek templomot, és néha oda is jártunk segíteni Hejőcsabáról.

Az is hozzátartozott ehhez az időhöz, hogy amikor kezdtek jönni a külföldi adományok – ugye ruha meg élelmiszer – annak a fő elosztója éppen Dabóczy István lett, a hejőcsabai lelkész. Először Miskolcon volt a raktár, aztán kiköltözött Szirmára. Az lett a gyakorlat, hogy nagyjából szétválogatták az adományokat, akkor jöttek a nagypapok, aztán utoljára maradtak a káplánok. Én el is kezdtem morogni, hogy álljon már meg a menet. A káplánok nevében én könnyebben tudtam szólni, mert hát a főnök mellett voltam, és így könnyebben eljutott a hang oda, ahova kellett. Valamelyest változott is ez a rend, ami nyilván sok segítséget jelentett azért nekünk, mert akkor már kaptunk ruhákat is, nemcsak fehérneműt, törölközőt meg konyharuhát. Patakon már nem nagyon volt ilyen, ott sajtot kaptunk, ötkilós pléhdobozokban volt a holland sajt.

Sárospataki évek

Hejőcsaba után jött Sárospatak. Benke Gyuri – ő pataki káplán volt Darányi Lajos mellett – készült ösztöndíjjal ki Skóciába, és az volt a megállapodás, hogy ha ő elmegy, akkor mehetek oda. Nyilván nagy segítség volt, hogy Irénkének volt lakása

Patakon, tehát avval nem kellett törődni. Úgyhogy mi november 9-én megesküdtünk, és aztán november végén kerültem oda hivatalosan sárospataki káplánnak; ott voltunk '57 novemberétől '65 júliusáig. Lajos bácsi volt az eskető papunk. Elég szűk körű esküvőnk volt, hiszen Irénke édesanyja akkor márciusban halt meg. Hetvenkét éves volt az anyuka, Irén elég kései gyerek volt. De azért az apósom ott maradt, és úgy döntöttünk, hogy akkor meglesz az esküvő. Így kezdődött a sárospataki élet.

Sárospatak, a „nagyfalú”

Még az utolsó teológus évemben, amikor szó volt arról, kit hová helyezzenek, Nagy Sándor bácsi – aki a püspöki tanácsos volt Dunamelléken – mindannyiunkat behívatott és megkérdezte, hogy ki hova akar menni. Akkor én azt mondtam neki, hogy mindenhova csak Pestre nem. Én eleve nem kötődtem a városhoz, és egy kicsit azért sem, mert volt egy olyan benyomásom, hogy a városban inkább hallgató közönsége van egy lelkipásztornak, és falun van inkább gyülekezete. Nyilván ez így nem egészen igaz, de mégis van benne igazság, és én ezért kötődtem faluhoz.

Így kerültem Sárbogárdra, Miskolc után Sárospatakra, amelyik akkor még nagyközség se volt igazán, csak később lett város. Még a járási székhelyet is átköltöztették Újhelybe, tehát Patak tulajdonképpen már minden rangját elvesztette, mire odakerültem. Azért elég nagy falu volt, és én jól éreztem magam ebben a „nagyfalusi” környezetben. A gyülekezet az alsó határban, tehát a Bodrogköz alsó részén 20 km-es körzetben volt Patakhoz tartozó, amiből Györgyarlót azóta Kenézlőhöz csatolták. Ez és a többi tanyasi rész volt a mi részünk, a gyülekezeti segédlelkészeké. Egyedül Dorkón volt templom, Apróhomokon, Rózsáson iskolákban tartottuk az istentiszteletet, és házaknál, amelyek a vallásoktató lelkészé, Kocsis Jánoséi voltak, akit aztán később megválasztottak lelkipásztornak Patakra.

Györgyarlón, a vasútállomás mellett volt a főiskola tanyája. Ez volt a környék legmagasabb pontja, de amikor a tanyákról behozták az embereket, és falut formáltak Györgyarlón, két kilométerrel beljebb, a környék legmélyebb pontjára építették a házakat. Ez jellemző volt arra a korra, mert ebbe az is belejátszott, hogy ne a főiskola tanyája legyen a központ. A vonathoz is így kellett járni, hatalmas sárban. Novemberben kezdtem ott szolgálni, és meg is jártam, mert az első

félcipőmnek a talpa lejött, és akkor vettem gumicsizmát, hogy Györgyarlóra nyugodtan lehessen járni.

Amikor én Sárospatakon voltam, már semmije sem volt a főiskolának, sőt főiskola sem volt. Református gimnázium sem volt, állami gimnázium lett belőle, amelyik azért próbálta a hagyományokat őrizni – legalább abban, hogy 1531-től számolta az évei számát –, és bár különböző igazgatói voltak, de nagyon kedves, régi tanárok is, akik néha a templomba is eljöttek – volt, aki rendszeresen, volt, aki alkalmanként –, de mondjuk így is volt azért kapcsolat köztünk, velük jó viszonyt ápoltunk.

Az államosításkor a főiskola főépületének a templom felőli oldala került az egyházkerület tulajdonába, ahol a nagykönyvtár, a levéltár és az adattár volt, az udvaron pedig az úgynevezett Berna-sor, ami a legrégebbi épülete a főiskolának. Ezeknek a személyzete jelentette tulajdonképpen azt az egyházi közeget, amelyik megmaradt Patakon, és amelyik mindenképpen segítette a mi munkánkat is. Ez részben azt jelentette, hogy ha megszorultunk, kérhettünk a Nagykönyvtár lelkészeitől segítséget mindenféle szolgálatban és helyettesítésben is, és nyilván barátságot is jelentett köztünk, főleg a hasonkorúak között.

Mi Barcza Jóskáékkal voltunk közelebbi kapcsolatban. Amikor az ötödik gyermekük született a sárospataki szülőotthonban, a szomszéd cigányasszony is éppen gyereket szült, és akkor azt mondta Jóska feleségének, hogy „Katika, most nem szülnek mások, csak a papnék meg a cigányok”. De tényleg, amikor Gabi született, a tizenkét szobából egyetlen szoba volt, ahol fehérek voltak. Ugye, Bodrogló is idetartozott, és az azért egy részben elcigányosodott vidék.

Ugyanakkor Patakon volt egy úgynevezett zenész cigányréteg. Ennek a főnöke Kacsari Pista volt, aki Pesten is muzsikált; neki tekintélye volt. Amikor zenész cigányt temettünk, akkor négy vagy öt banda összeállt, és Kacsari Pista vezényletével végigkísért a főutcán a temetőbe. A cigánygyászindulót játszották, az egy hihetetlenül méltóságteljes, hihetetlenül szép dallam, és amikor vége volt a szertartásnak, akkor a kedves nótáit is elmuzsikálták a temetőben a cigánynak. Aztán volt egy másik réteg, amelyik inkább Sárospatak szegényebb részén, a fazekas soron kapott helyet, de beépültek már a faluba, civilizálódtak, tehát volt

munkahelyük, a házasságukban ragaszkodtak a feleségükhöz. És ugye, aztán volt a harmadik réteg, amelyik a cigánytelepen lakott, és mondjuk, ez volt az alja a cigányságnak.

Nem tudom, hogy érdemes-e a diakónia nevet adni ennek, de volt a gyülekezetben egyfajta figyelem és segítőkészség a szegényebbek iránt. Régen az ünnepek előtt a gyülekezet gyűjtést rendezett és disznókat vágott, amit az ünnep előtt a szegényeknek osztott ki. Ebből annyi maradt az én időmben, hogy volt egy bizonyos adománykeret, amit erre költhettünk. És akkor azért jöttek be adományért a parókiára a konszolidált helyzetben lévő, bár nem kifejezetten elit cigányoknak a festett körmű feleségei is jöttek. Ebben az osztásban egy dolgot tanultam meg: egyet nem lehet jól csinálni, segínyt osztani. Persze előbb-utóbb azért megismerte az ember a körülményeket, és nyilván a szerint próbált segíteni, de mindig volt, aki elégedetlen maradt.

Darányi Lajos mellett

Amikor elkezdődött a pataki élet, először a püspöki hivatalban voltam. Ott tanultam meg helyel-közzel gépelni – három ujjal, többel nem –, és így lettem a „gépírókisasszonya” Darányi Lajos bácsinak. Többek között *Az Ige mellett*⁹⁴ is így írogattuk; mindig kérdezte, hogy hány sornál tartok, mert tizennégy sort lehetett írni akkor ebbe. Igazította mindig a cikket, és ha visszalapozunk, látszik, hogy azok mindig olyan magyarázatok voltak, amikben tényleg mondanivaló is volt. Az iktatás és a levelezés is helyel-közzel az én dolgom volt.

Négyen voltunk akkor a püspöki hivatalban: mi ketten egy gyülekezeti káplánnal és két civil testvérünk; egyikük egy kirúgott jegyző volt, és mellette volt egy régi ismerőse Lajos bácsinak, Baksy István, aki a malomkőgyárban dolgozott korábban. A paprikaórléshez való hengereket készítették a malomkőgyárban, annak volt a

⁹⁴ Darányi Lajos 1957-től kezdve éveken keresztül volt a Reformátusok Lapja igemagyarázatainak írója, *Az Ige mellett* rovat szerkesztője. „Évekkel előre dolgozott, így történt, hogy halála után még egy évig „magyarázta” a napi igét”. ((Forrás: Benkő Károlyné Darányi Ilona: Száz éve született Darányi Lajos püspök; <http://www.tirek.hu/srl/cikk/235/>)

vezetője, de aztán ez megszűnt, és úgy került ő a püspöki hivatalba pénzügyi adminisztrátornak.

Hozzánk tartozott – mint kerületi intézmény – a Nagykönyvtár is, de ott más szinte nem is volt, csak lelkész. Újszászy Kálmán⁹⁵ volt az igazgatója, aztán még Czegle Imre volt a könyvtárban, Barcza Józsinak a felesége, Szilágyi Kati, és Román János, a levéltáros. Ott volt még Kuli János, ő egy elég megkeseredett, öreg lelkész volt, aki, ha jól emlékszem, vallásoktató volt tulajdonképpen, és úgy került aztán a könyvtárba. A Múzeum – ami a legrégebbi, 1780 táján épült része a Kollégiumnak, az úgynevezett Berna-sor.⁹⁶ – Ica néninek volt a gondja, Újszászy Kálmánnénak, ő volt a vezetője. Én elég sok időt töltöttem vele, jókat tudtunk beszélgetni, és sok minden előkerült, a régi dolgok is.

Érdekes, hogy Darányi Lajos annakidején, amikor odakerült Patakra, szigorú barthiánus volt és nagyon dogmatikus. '33-ban került oda, és tulajdonképpen az urak ellenében a parasztság választotta meg őt. Pataknak ilyen értelemben két része volt: az egyik az úri rész – 140 református tanító meg tanár volt Patakon, az képezte a

⁹⁵ **Újszászy Kálmán** (1902–1996): teológus, tanár, gyűjteményi felügyelő. Tanulmányait a sárospataki Református Teológiai Akadémián végezte (1927), Debrecenben doktori oklevelet (1932), Szegeden egyetemi magántanári képesítést szerzett (1939). 1929-től Tanítóképző-intézeti tanár Sárospatakon, majd teológiai akadémiai tanár. 1931-től a Sárospatakon kibontakozó faluszeminárium, 1936-tól a népfőiskola egyik irányítója, 1944-1946 között a főiskola rektora volt. A népfőiskola 1948-ban - kényszerűen - megszűnt, a református intézmények közül a tanítóképzőt 1950-ben, a gimnáziumot 1952-ben államosították. 1951-ben megszüntették a teológiát is, amely 1992-ben kezdte meg újra a működését. Újszászy professzor 1948 után a kollégium főkönyvtárosa, 1969-től a Tiszáninneri Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek felügyelője, az Országos Református Gyűjteményi Tanács ügyvezető elnöke, majd elnöke, a Tiszáninneri Református Egyházkerület főgondnoka volt. Népműveléssel, művelődéstörténettel is foglalkozott. Az általa szervezett és vezetett sárospataki faluszeminárium (1931–1952) a magyarországi falukutató mozgalom egyik jelentős intézménye volt. – Fő művei: A falu. Útmutatás a magyar falu tanulmányozásához (Sárospatak, 1934); Kultúra, nemzet, falu (Debrecen, 1937); Népfőiskolai tapasztalatok (Bp., 1947). (forrás: Magyar Néprajzi Lexikon)

⁹⁶ **A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei** négy szekcióból áll: Nagykönyvtár, Levéltár, Múzeum és Adattár. A Kollégium udvarán álló Berna-sor egyetlen épülete annak a korszaknak és stílusnak, amelyet protestáns kollégiumi barokknak nevezünk. Az egyemeletes épület 1771-1772-ben épült, tervezője és építője Lieb Tamás sóvári mester volt. Megépítését Szathmáry-Király György, a Tiszáninneri Református Egyházkerület főkurátora kezdeményezte, aki felügyelte az építkezést, sőt a költségeihez is tetemes összeggel járult hozzá. A "Museum Physicum" alapjait Simándi István professzor rakta le 1709-ben. Ezzel egyidős gyűjtemény az Éremtár. A Természettudományi Gyűjtemény a 18. század végén alakult ki, Szathmári Paks Pál és Szilágyi Márton tanárok munkássága által. A Régészeti Gyűjtemény 1800-tól, a Szépészeti Műgyűjtemény – Felmeri Lajos alapítása nyomán – 1871-től működik. 1952-ben, amikor a Református Kollégium oktatási intézményeit államosították, a Teológiai Akadémia Faluszemináriumának gazdag tárgyi néprajzi anyaga gyarapította tovább a múzeumi gyűjteményt. Az utóbbi évtizedekben, - amikor a Kollégium Tudományos Gyűjteményei továbbra is egyházi tulajdonban és kezelésben maradtak - gazdag református egyházművészeti anyaggal és külföldi néprajzi tárgyakkal gyarapodott a Múzeum. (Forrás: http://www.museum.hu/museum/index_hu.php?ID=269)

súlyt ebben a részben –, a másik oldal pedig a Bodrogon túli parasztság volt. Lajos bácsi ösztöndíjon volt kint Németországban vagy Svájcban – így azért a kapcsolatai is épültek, alakultak –, és fél év után hívták vissza hitoktatónak. És ő visszajött. Így választotta meg őt a parasztság '33-ban Forgács Gyula után sárospataki papnak Hegyaljai Kiss Gézával⁹⁷ szemben, aki költő is volt, kötetei is jelentek meg, és akkor még, ha jól emlékszem, mádi pap volt.

Lajos bácsi nagyon felkészült volt, és – ezt Újszászy Kálmántól tudom – szigorúan barthiánus. És azután, amikor már én találkoztam vele, hihetetlenül egyszerű, hihetetlenül világos igehirdetése volt. Ha nem is a megszokott tételezéssel, de mindig volt olyan fajta felosztása az igehirdetésének – nem a kötelező három, hanem volt, amikor öt, volt, amikor kettő –, amit meg lehetett fogni. Én valójában tőle tanultam meg, hogy igazából az igehirdetés végén nem árt, hogyha jól össze tudja foglalni az ember, hogy úgy mondjam, egy csontvázat ad a hallgató kezébe, amire majd ő ráaggatja a húst. Ilyen értelemben jó iskola volt nekem Lajos bácsinak a szolgálata.

És talán az is hozzátartozik ehhez, hogy én úgy gondolom, az alkalmi igehirdetéseiben – temetés, esketés, keresztelés, és még az úrvacsora is beleszámíthat ebbe – talán az egyik legnagyobb és legjobban prédikálni tudó alakja volt a lelkészi karnak Lajos bácsi. Itt lehetett nagyon sokat tanulni tőle. Azt mondta: „Tudod, szégyellem magam, de ha öreggel találkozom, akkor mindig azt gondolom végig, hogy hol van az a textus, amivel temetni lehet”. Mert ő azt vallotta, hogy mindenkinek az élete benne van a Bibliában, csak meg kell keresni. És erre mondta, hogy szégyellem magam, hogy így is nézek arra, akivel találkozom. De nyilván ebből az is következett, hogy a temetéseiben nagyon textusszerűek voltak, de ugyanakkor személyre szabottak. Nem lehetett azt az igehirdetést elmondani más fölött, mert még akkor is, ha igazából nagyon keveset tudott róla, akkor is mindig volt egy-két olyan mondata, amelyik tényleg beleigazította a környezetbe, meg a helybe. Ilyen mondatok, hogy „jön a Ciróka felől, és hozza a hátiját, és benne van a piacra szánt

⁹⁷ **Hegyaljai Kiss Géza** (1893-1966): református lelkész, költő. Sárospatakon teológiát végzett (1917), ahol a Sárospataki Ifjúsági Közlöny szerkesztője volt (1915–1916). Több helyen segédlelkész, majd Budapesten hitoktató (1921). A Budapesti Egyetemen irodalomtörténetet, esztétikát hallgatott és bölcsészdoktorátust szerzett (1922). Monokon (1924), Böcsön (1926) volt lelkész.

(http://portal.debreceen.hu/varosunk/kikicsoda/hegyaljaikissgeza_kikicsoda.html)

ez meg az meg amaz...” – egypár ilyen nagyon közvetlen és nagyon valóságos, igaz mozzanatot.

Emellett nagyon emberséges volt Lajos bácsi. Egyrészt próbált a fizetésben is segíteni – mert mi akkor a két kongruából éltünk –, például a temetéseken mindig felezte a stólát. Tehát aki vele ment, azé volt a fele, és ha ő nem ment, akkor nem tartott igényt rá. Régen azért ez úgy volt, hogy a kétharmad a főnöké, egyharmad a kápláné, vagy a káplánoké – annakidején a Kálvin téren is elég sok sebet jelentett egy-két barátunknál, amikor erről szó esett. Ez megint csak azt jelzi, hogy ahol tudott, tényleg segített a lehetőségekhez mérten, hogy valamivel könnyebb legyen az élet, és valamivel könnyebb legyen a szolgálat is.

Patakon minden reggel volt istentisztelet, amin ő is ott volt. Csak akkor hiányzott, ha nem volt otthon, meg később, amikor már beteg volt. Ez azt is jelentette, hogy ha hiányzott a káplán, mindenkit számon kért: hol voltál? Mindenkinek volt a héten egy-egy napja, ami rá esett, őneki kettő volt. Folyamatosan került a Biblia sorra ezeken a reggeli istentiszteleteken, tehát valamikor elkezdték Mózesnél, és talán a Királyok könyvénel tartottunk, amikor mi bekapcsolódtunk. Abból ki-ki akkorát hasított, amennyi akkor éppen jól esett neki, de általában azért igen nagy darabokat nem, tehát mondjuk egy történet vagy esetleg egy esemény sem egyértelműen egy alkalommal került a prédikációba, hanem néha felosztódott.

Voltak azért „csonttextusok” is, mint Lajos bácsi mondta. Például az egyik királynak az anyját Hamutálnak hívták,⁹⁸ Lajos bácsira éppen ez jutott, és akkor az egyszerűségről beszélt: hogy a királynő is ugye, Hamutál, a neve is kifejezi. Ez volt az egyik, amit ő sokszor megfogalmazott, hogy vannak azért a Bibliában csonttextusok, amiken nem nagyon van hús, és ugyanakkor a másik dolog az volt, hogy a textust nemcsak megnyálazni kell, hanem megrágni is – és az igehirdetésben természetesen így tett, amikor ez volt az ő része.

Ő volt az, aki például az úrvacsoraosztások alkalmával az igehirdetésben mondta el az ágendai beszédet is. Azt mondta, hogy ha egy prédikációban nem tudod elmondani, amit akarsz, akkor kettőben is hiába próbálsz meg – és így

⁹⁸ 2Kir24.18

tulajdonképpen az úrvacsorai istentisztelet, az már prédikáció nélkül volt. Kivétel volt a vasárnap este – mert este is volt úrvacsoraosztás –, amikor azok számára, akik nem tudtak eljönni délelőtt, volt ágendai beszéd, de a nagy istentiszteleten, amikor kapcsolódott az istentisztelethez az úrvacsora, akkor soha nem volt, csak a szereztetési ige és a liturgia többi része. Így folytak az úrvacsoraosztások, és volt bűnbánati hét is, és volt hálaadó hét is utána, tehát egy úrvacsoraosztás körül két hét folyamatos szolgálat volt esténként. Akkoriban, mikor erősen beszűkültek a lehetőségek, és próbálták korlátozni a hitéletet, ez azért a lehetőségek tágítását is jelentette.

Lajos bácsinak tériszonya volt, így a szószékre nem ment fel, hanem az úrasztalánál csináltak egy kicsit emelt emelvényt – mert az azért nyilván szükséges, hogy a gyülekezet feje fölött beszéljen, hogy mindenki meghallja –, és mindig ott prédikált. Ez természetes lett, meg is szokták a patakiak, hogy Lajos bácsi mindig az úrasztalától prédikált.

'62-ben infarktust kapott; állami kórházban volt hat hétig, a Kútvölgyiben, és utána még négy hónapig kivonta magát a szolgálatból. Akkor ránk maradt a munka. Én voltam a tulajdonképpen, aki valamelyest tudta a dolgokat; beosztottam, hogy ki mikor prédikál, és ki mit csinál. Amikor aztán visszajött Darányi Lajos, arról prédikált, hogy ami megvigasztalta őt a kórházi ágyon is, az a 118. zsoltárnak egy verse volt: „Nem halok meg, hanem élek, hirdetem az Isten dolgait”. Ez volt az első prédikációja, amit elmondott a gyógyulása után.

A pataki gyülekezetben

Amikor a gyülekezeti segédlelkész barátunk elment lelkésznek, akkor megkérdezte Lajos bácsi: hol akarsz lenni, a hivatalban vagy a gyülekezetben? Én a gyülekezetet választottam, és így négy évnél valamivel többet töltöttem a sárospataki gyülekezetben, úgyhogy ott telt a nyolc év másik része. Ebben voltak azért nehezebb részek is, többek között a templomtatarozás ügye. Akkoriban én már gondoltam arra, hogy elmennék valahova, és bemutatkozó szolgálatra már ki is hirdettek, de akkor Lajos bácsi megkért: ne menj el, mert nem tudom megcsinálni a tatarozást nélküled.

Hát nyilván nehéz volt ez egy kicsit, de azt mondtam: Lajos bácsi, akkor nem megyek el bemutatkozni.

Így kezdtük el a templomtatarozást. Akkor tanultam meg, hogy „olcsó húsnak híg a leve”, mert a presbitérium a legolcsóbbat választotta a három beérkezett ajánlat közül, és kiderült, hogy ez a legolcsóbb ajánlat a végén több lett, mint a legdrágább ajánlat. Még olyan apró bakik is belecsúsztak, hogy a mi műszaki ellenőrünk volt a számla összeállítója a vállalkozónak; én már elkerültem Patakról, mikor az elszámolás történt – úgy hívtak vissza –, és kiderült, hogy volt, amit kétszer számoltak el a műszaki ellenőr ellenére is.

Az első probléma a templomtatarozásnál sajnos éppen a műemlék „tökéletessége” volt, ami miatt csak simított vakolatot voltak hajlandók elvállalni, és ott igen nagy kérdés, hogy az alapvakolat és a simító vakolat keverési aránya jó-e vagy nem. Ha nem jó, akkor előbb-utóbb leválik a simítóvakolat, és ez sajnos Patakon meg is történt. Azt is akkor tanultam meg, hogy a szürke szín, az sötétedik. Eredetileg egy nagyon szép szürkét találtunk, és abban maradtunk, aztán a műszaki ellenőr mégis változtatott rajta, és végül olyan sötétszürke lett, hogy egyenesen szomorú volt ránézni a templomra. Mikor később visszamentem, mert hát a feleségem nővérei még éltek akkor – ma már csak a gyerekeik élnek –, bizony szégyelltem, magam, mert ilyen értelemben ebben én is benne voltam sajnos. És ez nyilván azt is jelentette, hogy tizenöt év múlva újra kellett tatarozni a templomot.

Ennek egyetlen haszna volt csak, hogy én a noszvaji templomtatarozáshoz a középső vállalkozót hívtam meg, és ő annyiért végezte el a munkát, amennyiről szólt a költségvetés. Nyilván volt, amit lehúztunk, azt nem végezte el, és volt, amit pluszban elvégzett, de az belefért a költségvetésbe. Tehát ez a másik nagy kérdés, hogy hogyan is tudunk megegyezni, vagy hogyan is tudunk alkudni ebben.

A feleségem is ott volt káplán a gyülekezetben, a fizetést kapta, és nyilván be-beugrott, ha szükség volt rá, de akkor születtek a gyerekek, így lényegében ő szolgálatot akkor nem végzett. Hatszáz forint volt a kongrua, kettőnké ezerkétszáz; az tulajdonképpen mindenre elég volt.

Annakidején háromféle kongrua volt: volt a falusi, volt a városi, és abban is volt több meg kevesebb. És eljött az idő, amikor ezt megszüntették, illetve összevonták, és akkor csökkent le egyszerűen hatszáz és hétszáz forintra a kongrua; a lelkészé volt hétszáz, a segédlelkészé hatszáz. De ebben is volt még egy olyanfajta kavarodás, hogy nem mindenki azt kapta, ami megillette. Persze utóbb kiderült, hogy ez zsinati dolog, mert a zsinatra átutalták egy összegben a kongruát, ott osztották el – és amit sikerült ebből lecsípni, az megmaradt költőpénznek.

Persze – most csúful fogalmazok megint – üres kamrának bolond a gazdasszonya. Akkor ugye, a közalap is nagyon kevés volt, illetve sokfelé oszlott volna, de aztán később az is mind elkopott, mert akkor az volt a terv, hogy át kell állni az önellátásra; ha jól emlékszem, húsz év volt a határidő, és az alatt állítólag ötévenként folyamatosan csökkent volna az állami támogatás. Ez aztán nem történt meg – tehát nem csökkent –, de lényegében ez lett volna az, amelyik átvezette volna az egyházat az önellátásba, és erre igazán nem tudott felkészülni az egyház.

Másrészt a téészesítés is akkor indult, és ez aztán elég sok gondot is jelentett. Nagyon szegény részek is voltak, gazdagabb részek is voltak, és ez is gond volt ebben. Úgyhogy. Nagyon változó volt az egyházfenntartói járulék is: voltak olyan gyülekezetek, akik ebből tényleg kivették a részüket, és voltak olyanok, akik kevéssé. Érdekes, hogy amikor a pataki presbitérium kimondta, hogy hatvan forint az évi egyházfenntartói járulék, ennél kevesebbet is elfogadunk adományként, de azt a választói névjegyzékbe nem vesszük be, akkor a felére csökkent a választói névjegyzék. Ebből aztán a lelkészválasztásnál gondok is voltak.

Lelkészválasztás Patakon

A pataki lelkészválasztásba először én is „beszálltam”, mert az alternatíva egy vallásoktató lelkész volt, akit én nem tartottam jónak, meg rajtam kívül elég sokan nem tartottak jónak. Akkor elhelyeztek Patakról Vajdácskára, mert egy régi törvény szerint, aki helyben lakott, az eleve kizárta magát a választásból. De ez csak tíz napig tartott, mert a presbitérium gondolkodott, felmerült Koncz Sándor neve, és a bemutatkozó szolgálatra való meghívásra a presbitérium nagyobb része szavazott mellette. Akkor visszaléptem, mert én Koncz Sándor bácsival szemben sem

óhajtottam semmit. És így kezdődött aztán az a nem egészen dicséretes dolog, ami akkor a választásban volt.

Pályázatot írtak ki. Húsz pályázó jelentkezett, és abból három bemutatkozó szolgálata mellett döntött a presbitérium. Ebből a legemlékezetesebb Berényi József⁹⁹ prédikációja volt, aki korábban Debrecenben szolgált, de onnan Bojtra menesztették. Mesélte Józsi bácsi, hogy milyen nagy élmény neki, hogy végre kiszabadult Bojtról – de hiába, mert kiderült, hogy az ÁEH-ban már elintézett dolog, hogy ki lesz a pap: a volt vallásoktató, Kocsis János, aki nem egészen tisztességes eszközökkel maga is megtett mindent ennek érdekében. Megvolt a választás, amit a választási bizottság elnöke megfellebbezett, mert olyan magatartást tanúsítottak – különösen a tanyasiak –, hogy még botokkal is fenyegették, hogy ha nem Kocsis János lesz a pap, akkor mi lesz. De hát egyértelműen kiderült, hogy a fellebbezés után is újra csak ez a lehetőség maradt. Az ÁEH-ban kikötötték, hogy Kocsis János lesz a lelkész, és voltak olyan helyek, ahova csak ő az egyértelmű hozzájárulásukkal lehetett lelkészt kinevezni. A fellebbezés után másik bizottságot küldtek ki – annak a későbbi püspöki titkár volt az elnöke –, és megválasztották Kocsis Jánost.

⁹⁹ **Berényi József** (sz. 1918.). Teológiai tanulmányait Debrecenben végezte. „Egyetemi évei során a Soli Deo Gloria diákszövetség titkára, a teológia seniora. Tanulmányait éppúgy, mint a gimnáziumban, jeles eredménnyel végezte. Révész püspök hatására egyháztörténeti kutatásokat kezdett a református-evangélikus unió körében, majd a seniori évek után a püspök mellett lett nagytemplomi segédlelkész. 1944-től akarata ellenére áthelyezték a Mester utcai gyülekezetbe. Miután a gyülekezet önálló lett, 1949-ben beiktatták tisztségébe. Lelkipásztori szolgálata a háború utáni magyar evangéliumi ébredés sodrában és munkájában telt 1953-ig. Közgyeházi tisztségeket viselt, volt zsinati póttag, tanácsbíró, missziói előadó. Következésképpen kitartott az evangéliumi igehirdetés mellett és az elkötelezetten hitvallásos és biblikus lelkipásztori magatartásban, sőt testvéri közösséget vállalt azokkal, akik tiltakoztak az igehirdetés közvetlen, a bibliai üzenettel össze nem egyeztethető politikai célok érdekében való alkalmazása miatt (Fekete Péter), amiből két, egymással szorosan összefüggő dolog következett. 1. Szolgálatait rendkívül nagyszámú gyülekezet hallgatta, közöttük teológiai hallgatók és egyetemisták; 2. Az ideológiájában ateista, módszereiben pedig könyörtelen szocializmust teológiailag igazoló egyházkormányzat és annak holdudvarában lévő lelkipásztorok egyre nagyobb bizalmatlansággal viseltettek iránta, majd nyíltan meg is kérdőjelezték szolgálatának hitelességét. 1955-ben tanulmányi szabadság címén tulajdonképpen felfüggesztették állásából. 1957-ben hamis politikai vádak alapján átadták a világi hatóságnak és a sokféle zaklatással és megaláztatással járó rendőri felügyelet alá helyezték. 1958-ban pedig fegyelmi úton eltávolították a Mester utcai egyházközség éléről, egy határszéli faluba, Bojtra internálták. A mellette kiálló Fekete Szűcs Gyula és Szabó Dániel segédlelkészeket megfosztották a lelkipásztori szolgálat lehetőségétől. Bojton bő három évtizedet szolgált, 1989-ben nyugdíjba vonult. Rehabilitálása 1988 decemberében ugyan formailag megtörtént, tartalmilag azonban azon a tényen túl, hogy formálisan visszahelyezték a Mester utcai gyülekezetbe, inkább keserűséget jelentett, mint elégtételt. 1991-től ismét aktív szolgálatba lépett Sárospatakon, amikor a Teológiai Akadémia meghívta a lelkigondozói tisztre, ugyanakkor vezette a homiletikai gyakorlatokat is. Amit ebben a hivatásban Istentől kért, megvalósult: a teológushallgatók „lelki nagyapja” lehetett. Isteni szolgálatából 1997-ben vonult nyugalomba.” (Dr. Dienes Dénes: Berényi József laudációja a Sárospataki Református Kollégiumért Díj átadása alkalmából; Sárospatak, 2009. június 27., www.tirek.hu/data/attachments/2009/07/.../laudacioberenyijozsef.doc)

Az akkori ÁEH előadó, Polonkai Imre¹⁰⁰ egy volt pataki prepa volt, a református tanítóképzőben végzett. Ez azért nagy csapda volt, mert sok teológussal és sok pappal volt ő beszélő-, sőt baráti viszonyban, és sajnos a pap barátaink elfelejtették, hogy ő azért egyházi előadó.¹⁰¹ Sok mindent elmondtak neki, ami nem tartozik rá, így sokféle értesülést is összeszedett, ami nem volt igazán jó. Mondjuk ahhoz képest, aki előtte volt előadó, Polonkai sokkal jobb volt. Az elődje, Lobkovitz László mondjuk azon röhögött, amikor sikerült az előző püspököt úgy megitatni, hogy alig találta meg a kapukulcsot; ott röhögött az autóban, hogy az hogyan kereste a kapuban a kulcslyukat, hogy be tudjon menni. Lajos bácsi ebben nyilván nem volt partner, ő nem ivott, meg nem járt össze Lobkovitzcal, de mondjuk Ráski Sándor ebben is partner volt, és néha nem vette észre a csapdát. Lobkovitz aztán meg is kapta a beosztását, mert amikor leváltották, a hulladékkezelőnek lett az aligazgatója,¹⁰² és akkor került oda ez a tanár, Polonkai. Ő volt aztán, aki ebbe a

¹⁰⁰ „A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei lelkészeknek a Kádár-rendszer éveiben három egyházi főelőadóval kellett kapcsolatot tartaniuk, Lobkovitz Lászlóval, 1964-1982 között Polonkai Imrével, majd a rendszerváltásig Komlói Imrével. Az egyházi másoknál - például a művelődésügynél - kiemeltebb fontosságát bizonyítja, hogy Lobkovitzot például a tanács apparátus csúcán álló Tóth István VB-elnöknek közvetlenül rendelték alá.” (Dr. Fazekas Csaba: Nyolc évtized a miskolci református egyház történetéből: 1918-1998; Miskolci Kálvin Szövetség, 1999. 54. old.)

¹⁰¹ **egyházi előadók/titkárok:** Az Állami Egyházi Hivatal létrejöttével egyidejűleg (1951) minden megyében és a fővárosban kiépült az egyházi szakigazgatási szervezet. Az 1954. X. tc. 53. §-a szerint a megyei és fővárosi tanácsok végrehajtó bizottságainak szakigazgatási szerveként működött az egyházi adminisztráció. A fő-és szakfelügyeletet ugyanakkor az ÁEH elnöke gyakorolta. Minden megyében (és a fővárosban) egyházi főelőadót neveztek ki, az adminisztratív teendőket a megyei (fővárosi) tanács VB titkárságának személyzete látta el. Az egyházi főelőadó – a későbbiekben egyházi tanácsos, majd 1974-től egyházi titkár a hivatalos titulus – legfőbb feladata volt, hogy közreműködjön az egyházzal kötött egyezmények végrehajtásában, és a párt és a kormány által meghatározott egyházi politikai elveket a gyakorlatban is érvényre juttassa. Ő intézte a vallásfelekezeti állami támogatásával kapcsolatos ügyeket, bizonyos személyi kinevezések esetében véleményezési, javaslattevési joga volt, egyházi egyesületek, szekták működését ellenőrizte, egyházi sajtótermékek előállításához szükséges engedélyek ügyében véleményt formált, felügyelte az iskolai hitoktatás menetét és a felekezeti oktatási intézmények működését, közreműködött az egyházi építkezések engedélyezésénél, egyes vagyoni kérdések eldöntésébe is beleszólása volt (pl. egyházi ingatlanok adásvételi szerződések csak az egyházi főelőadók jóváhagyásával léphettek életbe), közreműködött a felekezeti jogszabályok megalkotásában és az ÁEH intézkedéseinek végrehajtásában.

Az egyházi főelőadók illetve titkárok kettős alárendeltségben működtek: tennivalóikat az ÁEH elnökének illetve a hivatal szervezetén belüli feletteseiknek utasításai szerint végezték, viszont valamely megyei (vagy a fővárosi) tanács végrehajtó bizottságának is felelősséggel tartoztak. Részt is kellett venniük az vb üléseken, s negyedéves (a 70-es évek elejétől féléves) beszámolóikat a felettes vb-nek és az ÁEH-nak is el kellett juttatniuk. Magukat a főelőadókat a felettes tanács nevezte ki. Az idők folyamán hatósági jogkörük még bővült is valamelyest, mert például egyházi építkezések, felújítások engedélyezésekor ő mondta ki a döntő szót, miként egyházi ingatlanok eladása, cseréje avagy vallási tárgyú nyomtatványok kiadása sem történhetett meg beleegyezése nélkül. (Forrás: Zábori László: Egyházi politika Pest megyében, 1950-1989; <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/zabori.htm>)

¹⁰² „Az ötvenes években „janicsároknak” nevezték azokat, akik középiskolai tanulmányok és érettségi nélkül, lényegében pártutasításra egyetemi felvételt nyerhettek. Ilyen káderek felsőfokú diplomához jutására azonban a

választásba egyértelműen belenyúlt. Mesélik, hogy Kocsis János vitt neki a borából is, de hogy ebből mi igaz, mi nem, azt nem tudom.

Akkor én már mondtam, hogy eljövök onnan, nem akartam maradni. János mondogatta, hogy három évig leszek csak pap, utána téged megválasztanak, maradj csak. Mondtam, köszönöm, de nem maradok.

Lényegében tíz évig volt még lelkész János Patakon. Sok kedvessége volt azért neki. A tanyasiak közé például valaki odakerült Erdélyből, és egy olyan asszonnal

Kádár-rendszer éveiben is sor került. **Lobkovitz László** 1922-ben született. 1961 tavaszán egy kis zempléni község általános iskolájában tette le a 7-8. osztály összevont különbözeti vizsgáját. (...) Néhány héttel később értesítést kapott arról, hogy Benke Valéria művelődésügyi miniszter egyszerűen bejuttatta őt a szegedi egyetem jogi karára, melyet Lobkovitz) meleg szavakkal – bár ami az „építő állam építését” illeti – kisebb képzavar keretében köszönt meg. (...)

Gyakorlatilag minden előzetes képzettség nélkül került a megyei tanács egyházügyi főelőadói posztjára. Feladatköre nemcsak az egyházakkal való kapcsolattartás (pontosabban azok felügyelete, az 1956-ban erőre kapó megújulási mozgalmak leszerelése, a rendszer iránti hűség biztosítása, a „reakciós” papok áthelyeztetése, nyugdíjaztatása stb.) miatt volt rendkívül fontos, hanem azért is, mert a helyi tanácsokhoz delegált egyházügyi (fő)előadók kettős függésben álltak. Hivatalosan a tanácsok apparátusához tartoztak, így közvetlen felettesüknek rendszerint a helyi VB-titkár számított, ugyanakkor – a pártállam működési mechanizmusára jellemző módon – az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) központi utasításait hajtották végre és oda is írták rendszeres és aprólékos jelentéseiket. A korabeli köznyelvben „bajszos püspök” gúnynévvel is illetett egyházügyi főelőadók az 1950-es években és az 1960-as évek első felében gyakran kevésbé művelt, pártutasításra egyik helyről a másikra helyezett káderek voltak, így a számukra kivételes hatalom birtokában lelkiismeretesebben hajtották végre az egyházak elleni ideológiai harc feladatait.

A megyei tanácson egyenesen „a borsodi papok atyaisteneként” jellemezték a főelőadót. (...) A Lobkovitz vezette hivatal számos megtorlást foganatosított református lelkészek ellen, és a vádak szövege lényegileg mindannyiszor megegyezett: az 1948-as egyezményrel, vagy a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányal szembeni nyilvános állásfoglalás. Előfordult, hogy egyházi bírósággal mondatott ki verdiktet, híressé vált például Bellágh Barna, Szabó Dániel ónodi, Konecz Sándor alsóvadászi lelkipásztorok stb. felmentése, áthelyezése, hitoktatói engedély bevonása hosszabb időre, esetleg örökre. Ingerülten vette Lobkovitz azt is tudomásul, ha engedélye nélkül körleveleket, röpcédulákat küldtek a lelkészek egyháztagjaikhoz, ha kisebb ügyekben (például tsz-szervezés alkalmával) állást foglaltak. A lelkipásztorokat kisebb büntetésekkel, kedvezmény vagy kongrua-megvonással is sújthatták, de félelmetes fegyver volt a főelőadó kezében az áthelyeztetés, mert senki nem érezhette magát biztonságban. Rendszeres dolog volt, hogy kisebb-nagyobb fel- vagy bejelentések következtében berendelték valamelyik lelkipásztort hozzá. (...) Lobkovitz rendszeresen figyelemmel kísérte az egyházi élet minden apróbb jelét, például az istentiszteletek látogatását, húsvétot, karácsonyt, bekérte a népmozgalmi statisztikákat, összeállította a „haladó papok” névjegyzékét stb. Az utóbbiak közé soroltakat egyébként pozíciókkal is jutalmazta, nemcsak az egyházi hierarchiában való feljebb lépéssel, hanem például kerületi, egyházmegyei „békeügyi” előadóvá nevezte ki „az élenjáró békeharcos lelkészeket”, hozzájárult népfrontba, tanácsokba történő megválasztásukhoz (természetesen az arányokra való gondos figyelemmel) stb. Egy alkalommal Ráskytól bekérte a tsz-tag lelkipásztorok névsorát, majd negyedévi jelentésében maga ijedt meg tőle, mennyire „behatoltak” a református papok a tsz-ekbe.

1964-ben azonban feljebbvalói megelégtették Lobkovitz túlbuzgóságát. A kádári konszolidációba egyre kevésbé fért bele a szűk látókörű főelőadó. Hivatalából elmozdították, és más területre irányították: egy miskolci hulladék-feldolgozó üzem vezetője lett.” (Fazekas Csaba: Egy „janicsár” különleges rekordja 1961-ből; <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/janicsar.htm>, Fazekas Csaba: Nyolc évtized a miskolci református egyház történetéből (1918-1998), *Miskolci Kálvin Szövetség*, Miskolc, 1999.)

kötött házasságot, akinek már öt gyereke volt. És még született öt gyerek. Tíz gyerek után elismerés járt, és János kezdeményezte, hogy ezt megkapja a család. És egy csomó dologba, ami látszólag lehetetlennek tűnt, János tényleg belekezdett, és segítséget adott. A tanyasiak nyilván ilyen szempontból is becsülték és számon tartották – noha voltak dolgai, amiket nem becsültek –, és lényegében ez is belejátszott abba, hogy a tanyasiak annyira mellette álltak, hogy az első választásnál még a választási bizottságot is megfenyegették. Más kérdés, hogy egy év múlva jórészt ugyanazok jöttek hozzám panaszkodni, akik Kocsis János mellett voksoltak. Az egyik legnagyobb kortese egy év múlva megállított az utcán, hogy hát mit csináljunk, hogy másképp legyen? – mondtam, kendtek választották.

De amikor ő odakerült, én mondtam, hogy el akarok jönni. Bejelentkeztem a püspökhöz, hogy szeretnék vele beszélni. Február 20-án fogadott engem, s akkor jött a telefon, hogy a noszvaji elődöm, dr. Szabó Zoltán – aki a pataki Teológiának volt a gyakorlati professzora – meghalt. A püspök megkapta a telefont, s mondta nekem: nézd, én semmit sem tudok neked ígérni, de nem is akarok, az esperesekkel majd megbeszéljük. Így kerültem Heves megyébe. Hevesben az esperesnek volt egy olyan gondolata, hogy a kisebb gyülekezetekből mozduljanak a papok, tehát egyfajta körforgás induljon el. Mondtam, hogy ezzel nekem semmi gondom nincsen, most még a gyerekeim úgy vannak, hogy el tudunk lenni egy kisebb faluban is, tehát, én vállalom, hogy odamegyek.

Végül sokféle apróság is közrejátszott abban, hogy Noszvajra kerültem, például az is, hogy kórházban volt Hubay Lajos,¹⁰³ akit oda ajánlott az egyházmegye. Ő nagyon aranyos, kedves, hívő lelkész volt, aki Tiszanánán sokat szenvedett, mert volt olyan, hogy délután hiába harangoztak, nem jött senki, ő imádkozott egyedül a templomban. Ezerkétszáz, vagy ezernégyszáz ülőhelyes a tiszanánai templom. Érdekessége, hogy vályogtemplom, körben fakarzattal építették meg, azért ilyen

¹⁰³ **Hubay Lajos** (1907 -1972): református lelkész, hitoktató. Sárospatakon végezte teológiai tanulmányait, majd 1938-ban Egerbe került, mint középiskolai hitoktató. Az állami Dobó István Gimnázium tantestületéhez tartozott, de a város valamennyi református diákjának a hitoktatása az ő gondja volt. A művelt, irodalmilag képzett lelkésztanárok fajtájához tartozott. Volt kitekintése a nagyvilágra, mert egy évig Franciaországban járt egyetemre. 1949-ben az állami alkalmazásból távoznia kellett. Makláron, majd messzebb fekvő falvakban szolgált, mint lelkész. 1969-től haláláig Egerben végzett lelképásztori szolgálatot. (Forrás: Dr. Bán Ervin: Egerben munkálkodott, Egerben halt meg; *Heves Megyei Nap*, 1997. szeptember 29.)

hatalmas a befogadóképessége, de volt is lényegében ott akkora gyülekezet. Ennek ellenére Lajos bácsi ott sokat szenvedett. Korábban Maklárton még nehezebb volt az élete, mert ott piacoltak; Magdi néni ment az egri meg az abonyi piacra, és Lajos bácsi vitte ki a vonathoz az elviendőket. Így tudtak megélni, és a gyerekeiket is nevelni meg iskoláztatni. Tiszánánán ő feljebb lépett, ott kicsit könnyebb volt a helyzet, de ott a gyülekezet volt ilyen.

Lajos bácsit ajánlották volna Noszvajra, de akkor ő noszvajiakkal együtt feküdt a kórházban, és az egyik fő szempont, ami miatt nem választották meg az volt, hogy gyöngye a hangja. Az egyházmegye pedig őt ajánlotta, de ez kudarcba fulladt. És akkor hívott meg – bizonyos értelemben az esperes háta mögött – a kurátor bemutatkozni, hogy elvállalnám-e a szolgálatot. Hát, mondtam, amennyiben az esperes ebben partner, akkor elvállalom. És lényegében ezt meg is beszéltük az esperessel. Rendes ember volt Komjáthy Aladár¹⁰⁴ – teológiailag talán nem, de emberségében tényleg –, és szerette, ha a megyében mozgás is van, így akkor engem ajánlottak a gyülekezetnek. Lajos bácsi visszalépett, én maradtam egyedül, és akkor így választottak meg lelkésznek. De azért – hogy ne nagyon húzzam ki magam, és ne nagyon mondjam, hogy milyen csudálatos vagyok – utólag elárulták, hogy voltak presbiterek, akik azt mondták, írjunk ki pályázatot. A józanabbak azt felelték erre, hogy jó, csak akkor ezek biztosan nem fognak pályázni. És így maradt aztán az, hogy megválasztottak, és így kerültünk Noszvajra.

Noszvaj

Májusban voltam Noszvajon bemutatkozni. Megválasztottak, július közepén megkaptam a koncesszát, és július 31-én költöztünk Patakról. A feleségem, aki először járt itt, mikor a teherautóval mentünk befele a falun, azt mondta: „Egyszerre otthon érzem magam”

¹⁰⁴ **Komjáthy Aladár** (1919-2004): lelkész, esperes. 1938-ban fejezte be tanulmányait a losonci Teológiai Szemináriumban, majd a Pápai Református Teológiai Akadémián tanult, 1944-ben református lelkészképesítő vizsgát tett. 1942-1943-ban segédlelkész volt Adorjánházán, Veszprémben és Nemesszalókon. 1943-tól segédlelkész és népfőiskolai tanár Veszprémben. 1950-1952-ben lelkipásztor Kádártán, majd 1955-ig Báraádon, az 1955-1968-as években Egerben, ugyanakkor a Hevesi Református Egyházmegyében esperes. 1968-tól 1989-ig a Budapest Déli Református Egyházmegye református esperes-lelkésze volt, 1992-ben nyugdíjazták. 1975-1985 között heves megyei országgyűlési képviselő.

(Forrás: http://www.tortnelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4744&catid=74%3Ak&Itemid=67&lang=en)

A parókia

Annyi gond volt csak, hogy az elődöm özvegye, Médi néni még ott volt. Mi három gyerekkel költöztünk oda, ő viszont ragaszkodott volna a parókiának ahhoz a részéhez, ahol a konyha van meg egy régebbi lakószoba. Az a szoba viszont egészségtelen volt. Mondtuk neki, hogy azt azért talán mégse, hanem elől van két szoba meg egy nyári konyha, legyen az az övé. Eredetileg a nyári konyha volt a legrégebbi épülete az egész fundusnak; 1850 táján épült, és régen cselédlakás volt, illetve hombár meg magtár, meg füstölő kémény is volt benne. Az lett a konyhája, és a két szobát is megkapta. A presbitérium először nagyon hadakozott, hogy mi lesz az özvegygel. Nagyon sok esetben megtörtént, hogy hozzá eljöttek, hoztak valamit, hozzánk nem jöttek be. Nem sokkal utána viszont a presbitérium már azon kezdett gondolkodni, hogy hogyan tegyünk ki – mondtam, nyugalom, azt majd én mondom meg. Öt évig lakott még velünk, és lényegében tíz évig volt még a parókiának egy része elfoglalva.

Médi néni általában tavasztól őszig tartózkodott Noszvajon – akkor a lányai is ott voltak –, a telet pedig mindig Pesten töltötte valami rokonnál. Találkoztunk az öccsével is, aki Brassóból jött látogatóba, és így nagyjából megismertük a családját is. Az édesapja neves ember: országgyűlési képviselő volt a román parlamentben – annakidején Brassóban választották meg –, szűcsmester volt máskülönben. Médi néni a második felesége volt Szabó Zoltánnak¹⁰⁵, '45-ben esküdtek meg, aztán született a két lánygyerek is. Közben Zoltán bácsi börtönben is volt, miután ő a Magyar Élet Pártjának volt az országgyűlési képviselője, és ezt azért akkoriban nem viselték el szívesen. Az első lányuk a börtön előtt született, a második lánya a szabadulása után. Ők is nagyon kedvesek, aranyosak voltak. Anikó már egyetemista volt, amikor mi odakerültünk, Maja még akkor érettségizett.

¹⁰⁵ **Szabó Zoltán** (1902-1965): református lelkész, teológianár. Teológiát Sárospatakon, Utrechtben és Németországban (1924-25) hallgatott. 1925-26-ban hitoktató volt Sátoraljaújhelyen, 1926-tól teológianár Sárospatakon. 1933-ban teológiai doktorrá avatták. Ujszászy Kálmánnal Sárospatakon megalapította, megszervezte a népfőiskolát, a faluszemináriumot, a cserkészetet. Teleki Pállal való barátsága révén fokozatosan bekapcsolódott a politikai életbe. 1938-1945 között országgyűlési képviselő volt a Magyar Élet Pártja programjával. Egyházkerületi főjegyző, püspökhelyettes, zsinati tag volt. Képviselő volta miatt 1945-ben és 1946 elején többször letartóztatták, mivel azonban a fasizmus idején Fekete Zsolt fedőnév alatt részt vett az ellenállási mozgalomban, az eljárást megszüntették ellene. A Sárospataki Teológiai Akadémia megszüntetése után, 1952-1956 között Ófehértón, majd 1956-tól Noszvajon volt lelkész haláláig. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

Médi néni mindig ott volt velünk, nyilván nálunk kosztolt, a gyerekek is, ha otthon voltak, nálunk kosztoltak. Egyszer-egyszer ő is meghívott bennünket ebédre. Ő szoktatott rá minket arra, hogy két kávét igyunk – ő is meghívott minket kávézni, mi meg visszahívtuk. Mindig szívesen segített, de az kicsit kellemetlen volt, hogy mondjuk reggel, ha kinyitottuk az ajtót, ő nagyon gyorsan már jött is mosogatni. Hiába mondtam neki, hogy Korsóséknál csak egyszer szoktak mosogatni, ő háromszor akart, tehát nagyon kedves volt, de ilyen értelemben néha egy kicsit erőszakos is. Aztán egyszer valahol elpanaszolta, hogy hát ő cseléd Korsóséknál. Akkor azt mondtam, hogy na, hát most már talán azért mégse... és akkor ő elköltözött. Még öt évig volt lezárva egy szobában a holmija a parókián.

Zoltán bácsit ott temették el a noszvaji temetőben; kilenc év múltán exhumáltatta Médi néni, és vitte át a pataki temetőbe. Érdekes módon a noszvaji presbiterek nem mentek el segíteni, mert emlékeztek arra, hogy Zoltán bácsi azt mondta, ő csak akkor teszi be Patakra a lábát, ha a Református Kollégiumot újra megnyitják – ez csak '89-ben történt meg, de tény, hogy Zoltán bácsinak akkor került egy sír Sárospatakon, kopjafa is került, elvitték. És a noszvaji sír, az ott maradt üresen. Tufán van a temető, tufakövön, és ez azt jelenti, hogy kriptákat lehet csinálni. Leásnak a tufakőbe, és oldalt lehet a koporsókat elhelyezni. Most már a mi sírunk is ott van tulajdonképpen készen, mert ez az amit Noszvajon nem lehet egyik napról a másikra kiásni, hiszen legalább egy hét, amíg egy koporsóhelyet kiásnak a tufában.

A parókia 1886-ban épült. Volt egy hatalmas, 5x8 m-es nagyszobája, ebből csináltunk mi két szobát, mert amikor oda mentünk, a három gyerek már megvolt. Gábor volt a legkisebb, ő lett Médi néninek a legénykéje – tényleg kedvesen pesztrálgatta. Tehát a nagyszobából lett két szoba: az egyik iroda, a másik meg vendégszoba volt. Mi a régi irodában laktunk tulajdonképpen, de az egészségtelen volt, ezt az is jelezte, hogy Irénke néninek meg a gyerekeknek minden évben legalább egyszer mandulagyulladás volt. Amikor az egész lakás felszabadult, akkor ez lett az iroda, és a másik három helyiséget vettük birtokba. A Médi néni által lakott rész lett a fiúk szobája.

A gyülekezet

Az érkezésem előtt februártól júliusig majdhogynem gazdátlan volt a noszvaji gyülekezet. A komámat, Denke Gergelyt nevezte ki az esperes helyettes lelkésznek, de ő egy kicsit tüskés fiú, és nem igazán szerették. Aztán a cserépi lelkész lett a helyettes lelkész, őtőle vettem át a hivatalt. A noszvajiak nagyon kedvesen fogadtak július 31-én. Először augusztus 1-jén prédikáltam, augusztus 8-án megvolt a beiktatás – Komjáthy Aladár iktatott be –, és lényegében akkor indult el az életünk Noszvajon.

Noszvajon egy nagyon barátkozós, nagyon kedves gyülekezet volt. A lelkész beiktatása után nyilván megszorodik a templomlátogatók száma, mert meg kell nézni, hallgatni az új papot. És ehhez hozzátartozik, hogy valamit nyilván vinni is kell neki – ezt legkönnyebben a disznótorokkal lehet elintézni, úgyhogy az első éven talán 130 kóstolót kaptunk, volt, amikor már igyekeztem elfordulni, mikor nyílt a kapu. Persze volt, akiknek továbbadnam, a családban is meg a lelkészek között is. Nagyon jó volt például a toros krumplics, amelyik tulajdonképpen az ebéd volt mindig a disznótorban. Van, amelyik hajában főtt krumplics, van, amelyik tört krumplics készül, és potyadék sült húsból, a krumplicsval összekeverve. Ez nagyon jóízű, én szerettem is, csak amikor a százharmincadikat kellett megenni, az már nagyon nehezemre esett.

Ez is otthonossá tette Noszvajt, meg hát a kapcsolat is épült a gyülekezettel. Én akkor elindultam a gyülekezetet látogatni, és három év alatt jártam végig a négyszáz- valamennyi házat. Két-három nap volt erre egy-egy héten; elindultam reggel 9-kor, és hazaértem este 6 óra körül. Mindig kihirdettem vasárnap, hogy melyik utcába megyek, és mindig megkérdeztem, hogy melyik az utolsó református ház – ott kezdtem a látogatást, aztán ők továbbirányítottak a következő református házhoz. Akkor lényegében még 1400 református volt Noszvajon. Vittem egy kis füzetet, és minden családnak az adatait felírtam pontosan: a neveket, a gyerekek születését, hogy egyáltalán honnan jöttek, hova valók. Ez segített abban, hogy megismerjem a gyülekezetet. Amikor délben került sorra egy család, volt, amikor megkínáltak, volt, amikor nem, de olyan is volt, hogy az egyik helyen is megkínáltak, a másik helyen is akartak volna – hát mondtam, hogy két gyomrot nem hoztam. „Utálja, tisztelendő?” – „Dehogyan utálok, csak most már nem kérek”. Ezt aztán elég nehezen szokták meg,

mint ahogy azt is, hogy italban is egy pohárra voltam hitelesítve. Tulajdonképpen három év alatt megszokták, hogy ilyen papjuk van, és akkor azért ez valamelyest elrendeződött.

A három év alatt minden házban voltam; akkor ez még lehetséges volt, mert minden házban mindig volt otthon valaki, de mondjuk 10-15 év múlva már lehetetlen lett volna, mert ugye, eljártak dolgozni, és sokszor csak este jöttek haza. Még szombat délután se igazán tudtam menni – mert akkor próbálták bepótolni, ami hétköznapi elmaradt –, és már csak a vasárnap maradt látogatásra. Az meg másképp volt nehéz dolog, különösen jó időben, mert akkor még megvoltak a padok a kerítés előtt, és ugye, kint ültek. És hát mindenki megkérdezte: „Hogy tetszik akarni?” Először nem tudtam, hogy ez micsoda, aztán megtanultam, hogy tulajdonképpen a „how do you do” noszvaji megfelelője, ami azt jelentette, hogy hogy vagyok, hova megyek, mit akarok. És szinte minden háznál, minden padnál meg kellett állni, úgyhogy egy tízperces út bizony sokszor több mint egy órába került. Aztán később ez annyira szűkült le, hogy a presbitereket a névnapjukon igyekeztünk meglátogatni, és akkor tudtunk beszélgetni, illetve a betegeket igyekeztem mindig a kórházban meglátogatni. És akiről tudtam otthon, hogy hosszabban beteg, azt is igyekeztem meglátogatni.

Az első időben hetente három bibliaóra volt. Még vasárnap, a délutáni istentisztelet után is volt egy bibliaóra, amelyik olyan népes volt, hogy tulajdonképpen a templomban tartottuk. Akkor még a gyülekezeti terem kisebb volt, oda mondjuk hét közben befértünk a két alkalomra. Az mindig beszélgetős bibliaóra volt, tehát egy rövid bevezetés után megbeszéltük a bibliai részt, ki-ki elmondta a maga látását, véleményét – néha ellentmondását is, ezzel semmi gond nem volt. Tehát szabad beszélgetés volt, amit igyekeztünk aztán tényleg jól hasznosítani.

A noszvaji Bethánia közösség

Amikor a fiam már debreceni gimnazista volt, péntek esténként azért igyekezett haza mindig a Debreceni Kollégiumból, hogy hallja, mit mond Miklós bácsi az Igéhez. A noszvaji Bethánia közösség vezetője volt Miklós bácsi – akkor már 60 éves volt –, és a hozzászólásaiban mindig nagyon értelmesen, nagyon jól mondta el a mondandóját.

Hozzátartozik ehhez adalékként, hogy Miklós bácsi igazán 26 éves korában tanult meg olvasni – a Bibliából, amit a jehovista keresztaapjától kapott. Mert Noszvajon voltak jehovisták is, viszonylag korán, már a harmincas években megjelentek. Ő azután ráébredt arra, hogy nem ez a járható út és később ő lett a Bethánia közösségnek utolsó vezetője. Lényegében a Testvéri Izenet kapcsán szűnt meg, addig működött Noszvajon a bethánista közösség.

Már említettem, hogy a bethánistáknak volt egy úgynevezett közösségi órája, ahol a közösségi tagok vettek részt, és volt egy úgynevezett evangélizációs alkalma, ahova mindenki mehetett. Amikor én Noszvajra, kerültem, szóltam az atyafiaknak, hogy jöjjenek, ülünk le imádkozni – eljöttek vagy hárman, csodálkoztam, de hát jó. Aztán kiderült, hogy a volt bethánistáknál megmaradt ez a közösségi óra, de úgy, hogy házakhoz mentek el, és engem nem hívtak meg. Tudomásul vettem, volt, amikor a látogatásból együtt jöttünk az órára menőkkel – ők bementek a házba, engem nem hívtak, én nem mentem be. Később derült ki, hogy valaki elhintette rólam, én azért jöttem, mert az esperesi hivatalban megfogadtam, hogy kiirtom a bethánistákat.

Ez három év múltán oldódott meg, amikor Nemezes Mária volt a gyerekek között a karácsonyi szünetben szolgálni. Ő Vizi Istvánnak volt a felesége, Vizi István pedig egy nagyon kedves káplánja volt a noszvajiaknak, akinek azért kellett elkerülni onnan, mert egy bereczkis körlevélnek nem minden mondatát olvasta fel. Ugye, csak azt olvassuk, és csak azt mondjuk el, ami a lelkiismeretünkkel megegyezik, mondta Bereczky, és Vizi István ezt komolyan vette. Aztán ez eljutott az esperes fülébe, és őt elhelyezték Noszvajról, így került Szentmártonkátára. A felesége, Nemezes Mária régi gyerekmunkás volt. Volt kapcsolatunk, Mária szolgált is nálunk, és akkor oldódott fel ez a viszony. Mária mesélte aztán, hogy megkérdezte tőlük, hívó ember-e a papjuk. Hát az. Akkor miért nincs itt? És akkor hívtak meg, akkor lett természetes, hogy én is elmentem. De ez nem azt jelentette, hogy az órát én tartottam, azt ők jelölték ki, és néha rám is sor került.

A közösségi óra először vándorolt az úgynevezett hívó házak között, és ez néha azt jelentette, hogy a falu egyik végéből a másik végébe kellett menni. Aztán később jöttek rá, hogy hát középen van a templom, meg középen van a gyülekezeti terem, miért ne lehetne ott. Akkor már ők mondták, hogy legyen ott, és így került a

közösségi óra a gyülekezeti terembe. Ebből alakult ki aztán a heti három bibliaóra a gyülekezeten belül. Később, amikor már kocsis is volt, és vasárnaponként sokan látogatni vagy barátkozni, vagy beteghez kórházba mentek, vagy voltak, akiknek már volt víkendháza, és ők oda is elmentek, akkor maradt el a vasárnap délutáni bibliaóra, és akkor így maradt hetente kedd, kedden és pénteken.

Én prédikáltam, Irénke végezte az ifjúsági munkát, és ő segített úrvacsorát osztani. Egyszer megkérdezte az esperes, hogy erre ki adott engedélyt – mondtam, a főnöke. Heves megyében ketten voltak akkor Timárné Szabó Gabival, akik a palástot megkapták, de palástos szolgálatot nő nem nagyon végezhetett, Kürti Laci¹⁰⁶ egyszer kifejtette, hogy „még a nőnek is van lelke” – egy prédikációban mondta, és ez megmaradt bennem. Irénke, amikor a szükség úgy hozta, prédikált is, de a mozgó úrvacsoraosztást mi kezdtük el, és aztán ez lett az egyik sarkalatos kérdés az utánunk következő papválasztásnál, hogy ha egyedül lesz a pap, akkor hogyan lesz az úrvacsora – és ezért választottak olyan házaspárt, ahol mind a ketten lelkészek.

Noszvajon a harmincas évektől kezdődött az ébredés, és a negyvenes évek ezt erősítette és teljesítette ki a Bethánia közösségben. Aztán ez folytatódott '57-től Szabó Zoltánnal, és természetesen nálam is, úgyhogy a gyülekezet kezdettől vevő volt ezekre a törekvésekre.

A Bethánia a '30-as évek végén alakult meg Noszvajon, Szikszai Béni¹⁰⁷ meg Békefi Benő¹⁰⁸ szolgált itt a '30-as évek közepe táján. Előttük Kovács József volt a lelkész,

¹⁰⁶ **Kürti László** (sz. 1931): teológiai tanár, püspök. Külföldi tanulmányait követően 1960-tól 1970-ig az MRE Zsinati Irodája külügyi, majd tanulmányi osztályának munkatársa, egyidejűleg a Debreceni Református Theológiai Akadémia ösztöndíjas tanszékének tanára. 1972-1977 között a Debreceni Református Kollégium főigazgatója, 1977-től 1991-ig a Tiszáninneri Református Egyházkerület püspöke. 1981-1988 között a Református Világszövetség Európai Területi Bizottságának alelnöke, 1985-től A Prágai Keresztény Békekonferencia folytatólagos bizottságának tagja. 1985-től a rendszerváltásig: Borsod-Abaúj-Zemplén országgyűlési képviselője.

¹⁰⁷ **Szikszai Béni** (1909-1985): a Bethánia Egylet főtitkára. Abonyban született, szülei az értelmes fiút kereskedelmi iskolába járaták, ahol érettségizett is. Érettségi előtt tüdőbetegséget kapott; a testi-lelki válságban kapott édesanyjától 18. születésnapjára egy Bibliát, amelyet kezébe vett és nem tudta letenni: „... elolvastam, letettem a könyvet és azt mondtam, hogy ami ebben a könyvben írva van az igaz, és én erre ráteszem az életemet.” A Bethánia CE Egylet utazó titkára lett, ez a feladat a missziói munka perspektíváját nyitotta meg előtte. Későbbi apósával, Sallai Istvánnal, aki a Bethánia főtitkára volt 1940-ig, akitől ő vette át a főtitkári stafétabotot, igen szoros testvéri és baráti kapcsolatba került.

aki olyan helyzetben került Noszvajra, amikor a gyülekezet a templomépítés miatt nagyon szétzilált állapotban volt.

Már a század elején beszélgettek róla, hogy új templomot kéne építeni. Egy Árpád-kori templom volt a noszvaji templom helyén, azt '28-ban bontották el. A helyi katolikus földbirtokos írt a műemlék felügyelőségnek ez ügyben panaszt, de mire ők kijöttek, addigra nemhogy el volt bontva a régi templom, hanem már elkezdték építeni az újat. Egy miskolci vállalkozó ötvenezer pengőért vállalta el a templomépítést azzal, hogy a tornyot is átfordítja, mert addig a torony a parókia felőli belső oldalon volt, az utca pedig a templom hátánál, az apszis felé esett. Érdekes módon az új templomhoz a régi köveit is felhasználták; a '67-es tatarozásnál derült ki, hogy egy nagyon kis része, az úgynevezett cinterem maradt érintetlen, a többi pedig úgy épült be, hogy a nagy köveket alulra építették és – noszvaji szóval – a szemetkő, az mindig feljebb ment. Így épült meg a templom.

Még egy anekdota tartozik ehhez. Amikor még csak az ablak szintjéig volt meg a fal, a vállalkozó fogadott a bíróval két hektó borban, hogy két héten belül ráteszi a templomra a tetőt. Feltett hat pillért, és arra rátett egy ötszékes tetőt, amelyik olyan, hogy tulajdonképpen most is egy darabban az egészet le lehetne emelni róla, és megnyerte a két hektó bort. Tény viszont, hogy a templom éppen csak szerkezetkész állapotban volt – már addig is 60 ezer pengőbe került –, amikor megszökött a

1949-ben, amikor a Bethánia Egyesületet megszüntették, azzal a csellel folyomodtak a hívók megértéséhez, hogy csak átnevezésről van szó, nem megszüntetéséről. A Bethánia név gyülekezeti közösség névvé változik, egyébként nem változik semmi. Szikszai Bénit a megszüntetéskor a református Konvent bízta meg az evangélikációs bizottság vezetésével. 1950-ben viszont minden ígéret ellenére társadalom és államellenesnek ítélték ezt a munkát azok, akiket a kommunista diktatúra kollaboránsaiként az egyház élére állítottak, s megkezdődött az üldözés. Szikszai Bénit nem alkalmazták sehol. Családját a leszármazottaknál vállalt bér munkából igyekezett eltartani. A kitelepítést megelőzve Sallai Eszter (a korábbi jóbarát, főtitkár leánya) tanyasi tanítónő otthonában találtak befogadó szeretetet és egyszerű életlehetőséget. Favágó lett az erdőgazdaságban s örült ennek a munkának is. Irtotta a bozótot és vágta a fát, hordta a vállára nehezedő terhet. Felesége hirtelen meghalt, ott maradtak árván. Aztán a jóval fiatalabb tanítónő elfogadva az Istentől adott helyzetet összeházasodott a megárvult főtitkárral. Amikor módjuk volt elmentek a szétdobált közösség kiscsoportos alkalmaira, s a hatvanas években újra kereste a kapcsolatot a régi testvérekkel, hirdette az ígét sokfelé az országban. (Forrás: <http://www.parokia.hu/lap/f-e-n-y-s-u-g-a-r/ujzag/cikk/mutat/4651/?i=657>)

¹⁰⁸ **Békefi Benő** (1909– 1964): református püspök, teológiai tanár, egyházi író. A teológiát Budapesten és Debrecenben végezte. Utána az országos evangélikációs mozgalom keretében megszervezte a nyíregyházi diakonissza-intézetet, s 1939-től ennek lelkésze lett. 1945 után előbb a Szabolcs megyei Nemzeti Bizottság elnöke, később a városi szociálpolitikai osztály vezetője, majd a nyíregyházi egyházközség lelkésze lett; 1952-59-ben a nyírségi egyházmegye esperese. Ezt követően debreceni, azután budapesti teológiai tanár. 1962-től a dunántúli egyházkerület püspöke és egyúttal Veszprém lelkésze. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

vállalkozó, és utána még úgy 65 ezer pengőbe került a befejezés, úgyhogy csődbe ment a gyülekezet. Ráadásul a templom karzata tiszta beton, a mellvéd is, a talpai is, az oszlopai is mind betonból készültek.

Kovács József segített a templomépítés csődjében, amikor el akarták árverezni a noszvaji gyülekezet egész vagyonát. Ő volt az, aki ezt kivédte, ugyanakkor azt is fontosnak tartotta – pontosan a gyülekezet elesett állapota miatt –, hogy legyen káplán. Az utolsó káplán, aki aztán lelkész is lett Noszvajon, Andrásy Ferenc volt, aki bethánista volt. Ő például a bethánista konferenciákra Pestre biciklivel járt fel a noszvajiakkal. Igaz, a noszvajiak a miskolci konferenciákra is biciklivel vagy szekérel jártak a hegyeken keresztül – az úgy csak 35 km, máskülönben 60 lenne. Tehát ennyire mozduló gyülekezet volt ez, ami nyilván abból is következett, hogy szegény volt. A fele summás volt a gyülekezetnek, ami azt jelentette, hogy megvolt húsvétkor a konfirmáció, hiszen húsvét után nagyrészt kiürült a falu, a felnőttek elmentek summásnak Tolnába, Baranyába – elmentek áprilisban, és hazajöttek októberben. Az öregek maradtak otthon az iskolás gyerekekkel, de volt még közülük is olyan, akit félkommencióra vízfordónak elvittek.

Kovács József volt, aki igazán elindította a gyülekezetet, és ez aztán a környéken az első felébredt gyülekezet volt. A noszvaji bethánisták átjártak Bükkzsércre szolgálni, mert ott alakult ki egy másik bethánista csapat. Noszvaj szinte teljes református volt, Bükkzsérc feles, vagyis katolikus és református. Cserépen viszont tiszta református nép volt, egy hatalmas templomot is építettek – amibe a noszvajit bele lehet tolni –, és ott mondták azt, hogy hát ezek e bűnös noszvajiak meg zsérciek csak maradjanak maguknak, mi meg maradunk így. De hát ők érdekes módon még a harmincas évek végén is szűrben jártak templomba. Tüdős Klára néni egyszer szolgált ott, és azt mondta, hogy gyönyörű a lányok bevonulása, a szagos bazsalikom, amit morzsolgatnak, ahogy vonulnak be. „Mint egy vágott virágcsokor, olyan e nép – csak gyökere nincsen”. Mondjuk ezen aztán meg is sértődött a papné. Érdekes módon Zsérc és Noszvaj elindult az ébredés útján, Cserép mozdulatlan maradt.

Kovács Józsefet azután meghívták Ungvárra; a kárpátaljai Bertók püspök lánya volt a felesége. Ezt nagyon zokon vették a noszvajiak akkor, és az addigi káplánt, Andrásy Ferencet választották meg lelkésznek – '41 júliusában megválasztották,

októberben behívták, és odaveszett az orosz fronton. Van még egy-két tábori lap a faluban, amit ő írt a bethánistáknak, amiben neki van még bátorító és lelkipozdózi mozdulata. Ez Patakon megtalálható mind, mert igyekeztem azért odamenteni, ami előkerült. Tehát mondjuk ez is jelzi azért azt, hogy nem érdemtelenül választották meg. És ez nem megosztotta a gyülekezetet, hanem ezért maradt meg, és tulajdonképpen a későbbiekben is ezekből a hagyományokból élt.

Evangelizáció az ötvenes évektől kezdve

Szabó Zoltán, az elődöm gyakorlati professzor volt Patakon, és ő Noszvajon egy olyan gyülekezetre talált az ötvenes években, amelyik valóban vevő volt a gyakorlati professzor minden mozdulására és minden szándékára, úgyhogy itt állandóan volt evangelizáció, és ez folytatódott aztán velem tovább. Érdekes módon ezt Komjáthy Aladár esperes is szívesen vette, egyetlen kérése volt csak, hogy ő azért valamivel előbb tudjon róla, mint hogy bárki másnak szólok. Koncz Sándor volt az egyetlen, akire azt mondta, hogy most még nem, de egy év múltán minden további nélkül jöhetett Koncz Sándor is az evangelizációra.

Ez azt jelentette, hogy többféle színe volt Noszvajon a gyülekezeti evangelizációnak, hiszen ide jártak az úgynevezett bethánisták is, aztán járt itt Trausch Liza is... Biatorbágnak¹⁰⁹ ő volt a szülőanyja, amit most Cselényi Laciék csinálnak Biatorbágyon, az Liza nénivel kezdődött. Annakidején, '57-ben még Népszabadság cikk is született róla, hogy ők mit meg hogyan csinálnak ott. Liza evangélikus diakonissza, illetve eredetileg művészettörténet tanár volt Nyíregyházán. Ott tért meg. Az édesapja a Nemzeti Banknak volt az igazgatója, a 100 pengősön még az ő aláírása volt. Liza meggyőződésem szerint tulajdonképpen karizmatikus evangélista volt, de érdekes módon egy református háttérű teológiai csapat alakult ki körülötte.

¹⁰⁹ **Magyar Belmisszió Biatorbágy:** felekezeti közti belmissziós szolgálat. 1957-ben alapította Trausch Liza (1917-2000), aki 1998 januárjáig vezette is a szolgálatot. 1998-tól vezetője Cselényi László (sz. 1964), aki 1988 óta állandó munkatársa a szolgálatnak. Kezdetben sok nehézség közepette, kis csoportok számára folyhatott a lélekmentés és lelkipozdózi szolgálat. Az ország minden részéről, sőt a határon túlról is különböző felekezetek, gyülekezetek tagjai keresték föl a szolgálati alkalmakat, így az 1969 óta minden évben megrendezett nyári gyermektáborokat, és az 1975 óta minden nyáron megtartott ifjúsági heteket. A belmissziós szolgálat a szekták tagjainak kivételével mindenki számára nyitott. 1990 óta közhasznú egyesületként folytatja tevékenységét. A csendesheteken, alkalmakon, a gyermek és ifjúsági táborokban a résztvevők számára kötelező részvételi díj nincs, 1957 óta névtelen adományokból él a szolgálat.

(Forrás: http://www.mbb.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=48&Itemid=56)

Fekete Péter – ő volt akkoriban a teológiában a spiritusz rektor –, Sípos Álmos, Vizi Pista, Asztalos Zoli... ez a társaság volt, aki a teológiai hátterét adta. Érdekes módon Liza elveszítette az evangélikusságát is, és tulajdonképpen ökumenikus lett. Sokfelé megfordult, sokan hívták, és tényleg áldásos volt a szolgálata. Noszvajon is járt, nem is egyszer, tehát ilyen értelemben megint csak az volt a jellemző a gyülekezetünkre, hogy ez a fajta nyitottság megmaradt. Lizának volt olyan evangelizációja, amikor tízen álltak fel, hogy ők Jézus Krisztus követésére elindulnak.

Komjáthy Aladár jó viszonyban volt az egyházügyi titkárral, így bizonyos értelemben több szabadságom volt. Evangelizáció mindig volt, vendég mindig volt, és nem csak lelkészek szolgáltak, hiszen Trausch Liza is szolgált, Mária néni is szolgált Lizának csapatából, és aztán olyan lelkészek is jöttek, akik tényleg az evangelizáció meg a misszió dolgában jártak. Nagyon kedves öreg barátom volt Csorba László, a mezőnagymihályi lelkész, és a hetvenes évek elején Balog Zoltánékkal¹¹⁰ is nagyon jó kapcsolatunk alakult ki, mi is elég sokszor mentünk, ők is jöttek hozzánk. Szoros kapcsolatban voltunk a Vasárnapi Iskolai Szövetséggel és külföldi barátainkkal, a hollandokkal meg a németekkel is – tőlük például flanel anyagot kaptunk a gyermekmunkához.

A noszvajiak nagyon kedvesek és érdeklődők – persze a hívők is. Említettem Liza evangelizációját, ahol tízen megtértek. Velük aztán volt egy külön alkalmunk, ahol tényleg próbáltunk a keresztyén élet lépéseiről, és egyáltalán a keresztyén élet szükségéről beszélni, és közösen imádkozni is. Persze mindenki akart jönni a hívők közül, de mondtam, hogy csak egy nő meg egy férfi jöhet, akit mi mondunk meg, hogy ki lehet az. És ez a „bölcsőde” elkezdődött akkor, és nyilván nagyon szépen mozdultak. De körülbelül három hónapig bírták ki a kedves, öreg, hívő testvéreink, hogy ők erről nem tudnak. Ugye, ez most már elég? Ugye, ők már elég erősek

¹¹⁰ **Balog Zoltán** (1928-2006): református lelkész. A sárospataki teológián lelkészi képesítést szerzett. Lelkészi szolgálatát 1951-ben kezdte el Tiszalúcon, majd több állomás után Cserépfalun lett gyülekezeti lelkész. 1969-től lelkésztársaival bükkzentkereszt nyaralójukban missziói alkalmakat tartottak gyermekeknek, ifjaknak és felnőtteknek. Több állomáshely után került a Református Iszákosmentő Misszió élére, ahol 1981-től a gyülekezeti munka mellett segítőként vett részt a szenvedélybetegekért végzett szolgálásban. 1984-től a Misszió vezetőjeként dolgozott, melyben segítségére volt felesége, Tapolyai Margit is. 1993-ban újra szervezte a kékkereszt-mozgalmat, amely Dömösön 51 férőhelyes kórházat működtet a szenvedélybetegek gyógyítására, utógondozására és prevenciók feladatokat ellátására.

(Forrás: <http://www.vargamakai.com/balogzoltan.html>)

ahhoz, hogy nem kell ez már nekik külön? És ennek az lett a következménye, hogy egyetlen egyvalaki maradt meg a hitben a tízből, aki még ma is megvan, a többiek mind elszóródtak és elvesztek. Pedig komolyan elindultak, tényleg sok minden történt velük.

Ez azért egyfajta noszvaji sajátosság, hogy nagyon szeretnek mindenről tudni, és ugyanakkor a nehézség az – persze nemcsak a noszvajiaké –, hogy nagyon sokszor a nosztalgiájukat szeretnék visszahallani. A megtérteknél például azt, hogy ugyanúgy történt az ő megtérésük is, mint egykor az övék. Nyilván a megtérés, az valóban Jézushoz fordulás, de alapjában véve azért nem egyetlen metódusa van. Egyszer két testvérünk volt Noszvajról RIM¹¹¹ konferencián, és nagyon szépen elindultak a hitre. Hozták a jegyzeteiket, beszámoltak róla, és ott megint ezt mondtam, hogy nem lehet két férfinél több az alkalmon. De ugye, a többieket megint csak furdalta a kíváncsiság, és nem nyughattak, hogy azért hadd legyen több is. És előbb-utóbb kiderült, hogy az a fajta hívőség, amit ők ketten képviselnek, igazából nem elfogadható a noszvajiaknak, akik itt indultak el, de nem úgy. A lényeg nyilván nem változott, csak a formája, de ez elválasztotta őket, és előbb-utóbb mind a kettő elmaradt. Erről fogalmaztam meg később nagyon csúful, hogy a régi hívőket a szabadult iszákosoktól olyan messzire kell zavarni, amilyen messzire lehet.

Noszvaji hétköznapiak

Amikor odakerültem, akkor bizony még 350-en, 400-an jártak templomba. Délután jártak többen, mert abban az időben a férfiak eljártak dolgozni. Vasárnap délután kellett elindulni, tehát vasárnap délelőtt az asszonyok készítették a holmit, és délután tudtak eljönni a templomba, amikor már a férfiak elmentek. Volt egy pár község, amelyekben ez volt a gyakorlat, hogy délután voltak többen templomban. Ez aztán később nivellálódott, amikor már az ingázás nem volt ilyen természetes. Azt szoktam mondani, hogy az én munkámnak annyi „eredménye” volt, hogy felére kopott a gyülekezet. Hát mondjuk négyszázzal kevesebben is voltunk, tehát 1450-1490 fő körül volt a gyülekezet, amikor odakerültem, és amikor eljöttem, akkor 1040 fő volt a 70 fős szórvánnyal együtt. Egyrészt sokan beköltöztek Egerbe, vagy elköltöztek

¹¹¹ Református Iszákosmentő Misszió

másfelé, és kevesebb gyerek is született. Amikor Ádám fiam megszületett, akkor egy-két évig még harmadik és negyedik gyerekek is születtek a gyülekezetben, aztán megmaradt a kettő. Az volt a szokás, hogy az első gyerek viszonylag korán megszületett, és mikor felépítették a házat – tehát 5-6 év differenciával –, akkor született meg a másik.

Kicsit csúfnyelvűen úgy mondtam: onnan lehet tudni, hogy hol lehet keresni, hogy ott noszvajiak vannak. Tehát vagy sok pénzt kaptak, vagy úgy jártak, hogy egyik nap jártak, másik nap nem. Egerben például volt egy olyan időszak, mikor az összes intézményt be lehetett volna csukni, ha a noszvaji fűtők kimaradnak. De volt, aki a szegedi Tisza-híd építésén dolgozott; tizennyolcezer forintot keresett ott az egyik srác. Aztán Bervára is jártak, vagy ott volt a Heves Megyei Építőipari Vállalat, az Állami Szőlőgazdaság, aztán elindult a Csepel Autó és még egy pár gyár, ami mind munkásokat keresett, és a noszvajiak is így kerültek bele. Ez sajnos azt is jelentette, hogy volt olyan család, ahol – az elején különösképpen – nem találkozott a férj és a feleség együtt a gyerekekkel. Ha a férj délelőttös volt, akkor a feleség délutános, vagy fordítva, amikor az egyik hazaért, akkor a másik már aludt, amikor a másik felkelt, akkor az egyik már nem volt otthon. A műszak kezdődött hat órakor, de ahhoz el kellett indulni fél ötkor legalább a busszal.

A buszközlekedés csak '53-tól indult meg Noszvajon, és úgynevezett „Fakarusz” volt, amelyiket a Csepel Autó gyártott. Egy bodega volt rajta, arra kellett felmászni, és abban volt pad. A hatvanas években már 24 busz járt a falun keresztül, és ugyanakkor a munkába menőkért még külön is jöttek buszok, tehát a szőlőgazdaság is meg egyik-másik gyár is a műszakhoz igazodva, különjáratokkal is vitte az embereket. Ez azt jelentette, hogy hajnali négy órától lehetett menni, és este 11-re még haza lehetett érni. Egyszer-kétszer, amikor későn értem haza, és tudtam, hogy az utolsó vonattal fogok érkezni, szóltam a sofőrnek – mert ugye, ő reggeltől estig volt –, hogy ott ne hagyjatok már az állomáson, várjatok meg. Volt, hogy húsz percet késett a vonat, és szegény melósok ott ültek a buszban, és már mehettek volna haza, de még rám várt a sofőr.

A sofőrök velem már akkor is kedvesek voltak, amikor én még nem ismertem őket. Volt, hogy egy-két dolgot kellett venni Egerben, és egyszer csak mellém szegődik

valaki, hogy tisztelendő úr, hadd segítsek – kiderült, hogy a sofőr volt, aki – ez sajnos megint egy keserű kép – akkor még abszolút józan ember volt, és a végén, a sofőrbetegségben már szinte nem lehetett vele józanul találkozni. Amikor kikopott a sofőrségből, akkor már különösképpen nem, de előtte is úgy volt azért, hogy egyik nap szolgált, a másik nap szabad volt, hát akkor eleresztette magát; nyilván nem mindegyik, de sajnos sokan voltak ilyenek.

Amíg busszal jártam, addig onnan tudtam, hogy a buszközlekedés nem mindig jó, hogy egy évben egyszer lemaradtam a buszról, mert olyan sokan voltak. Én mondjuk nem álltam be tolakodni, és így volt, amikor lemaradtam az egri buszról. Egerből hazafelé ritkábban történt ilyesmi, mert olyankor a sofőr néha beültetett maga mellé, ha nem volt máshol hely. De mondjuk, amikor elindult a lelkészi bibliaóránk – az a hetvenes évek elején volt –, amit Mezőkövesden tartottunk, és a lelkészek kétharmada mindig ott volt, akkor nemegyszer úgy kellett menni, hogy Szomolyára lementem, és még húsz perc várakozással lehetett tovább menni Mezőkövesdre. De visszafelé már nem volt busz, tehát vagy Szomolyáig, vagy Bogácsig eljöttem, és akkor onnan ballagtam haza. Ez durván olyan 5-6 kilométer, hát mondjuk, jó időben semmi gond sem volt vele.

A noszvaji presbitérium

A presbitériummal igazából jó volt a viszonyom; azért ritka dolog az, hogy több mint a fele a presbitériumnak megtért ember volt. Volt egy ütközésünk '67 táján a templomtatarozás ügyében, mert a háború ütötte nyomok még rajta voltak a templomon. Korábban nagyon hozzászókkott a presbitérium a kurátor vezetésével, hogy megvolt a presbiteri gyűlés, utána ők kimentek, megtárgyalták, hoztak egy határozatot – és kihagyták a lelkészt a határozathozatalból. Ez aztán a templomtatarozásnál derült ki. Én elmondtam, hogy nem vagyok hajlandó abba belemenni, hogy csak azt a pár lyukat javítsuk ki a templomon. '29-ben vakolták, éppen ideje már, hogy leverjük a vakolatot, új vakolatot kapjon, és templomtatarozás legyen. Ezt a presbitérium határozatba is hozta. Akkoriban még egyházközségi közgyűlést kellett tartani minden ilyen ügyben, és ott én előterjesztettem a presbitérium határozatát. Akkor felállt a kurátor és elmondta, hogy ők kint megbeszélték a dolgot, és úgy döntöttek, hogy csak a lyukakat kell kifoltozni, aztán

átmázoljuk és kész. Irénke nénéd a megmondhatója, hogy én akkor belesápadtam, aztán azt mondtam, jó, egy hét múlva folytatjuk, addig mindenki gondolja végig, hogy hogyan állnak a dolgok, és mit csináljunk.

A következő közgyűlés előtti szombatra összehívtam a presbitériumot, és előtte leírtam, ami a mondandóm volt. Az volt a vége, hogy még egy ilyen eset, és úgy hagyom itt kendteket, mint szent Pál az oláhokat, mert a presbitériumban mindenkinek joga van elmondani a véleményét, de ha született egy határozat, azt mindenkinek képviselni kell. Születhet olyan határozat, amivel én nem értek egyet, de ha megszületett, nekem is képviselni kell, és én sem kezdek azt mondani, hogy hát én nem így gondoltam. Aztán megkérdeztem tőlük, hogy bekerüljön-e a jegyzőkönyvbe, amit elmondtam – kérték, hogy ne. És az után természetessé vált, hogy odabent mindent megbeszélünk – ellenvélemény is lehet egyértelműen –, de ha a többség döntött, azon már nem lehet változtatni.

A tisztújítás a következő évben volt, és akkor kurátort is jelöltünk. Nagyon szoros versenyben győzött Kiss Sándor bácsi, aki egy aranyos, kedves autodidakta kántor volt, és egy nagyon szolgálatkész bácsi, Utóbb derült ki, miért volt ilyen szoros a verseny. Sokan azt mondták, hogy a felesége, aki szegénysorból került ki, nem lesz alkalmas kurátornénak. Aztán kiderült, hogy igenis alkalmas, de akkor csodálkoztam, hogy milyen szempontok vannak ebben az ügyben. Négy vagy öt szavazattal lett kurátor Kiss Sándor, mert a felesége a summások közül való volt. Etel néni nagyon aranyos, rendes asszony volt, és később meglett a tekintélye is. A tésztakészítést mindig teázással fejeztük be, ahol kalács is volt. A kalácsot mindig a kurátoréknál sütötték; egy pár asszony hajnalban felkelt, és két kemence kalácsot kisütöttek, hogy estére meglegyen. És ebben is elfogadták Etel néninek a vezetését meg az útmutatását, hogy hogyan csinálják, tehát helyreigazodtak a dolgok rendesen.

Az előző kurátor, Ernő bácsi nem akármilyen fiú volt, mondta is magáról, hogy neki 32 pap volt a keze alatt. Kurátor Pintér Ernő volt a neve, mert kilencven Pintér volt Noszvajon, és volt 15-20 ragadványnev, ami nem csúfnévnek számított, hanem azonosítónak. Nem is mondták sokszor a vezetéknevet, csak a ragadványnevet, abból lehetett tudni, hogy ki kicsoda.

'31-ben lett ő egyházi, aztán '51-ben kurátor. Végigjárta a ranglétrát, és utána számoltam, tényleg harminckét pap volt a keze alatt. Valamennyi földje is volt, úgyhogy tekintélyes ember volt Noszvajon. A pénzt is ő kezelte, és amikor én átvettem a gyülekezeti dolgokat, a kezembe került, hogy a gyerek-istentiszteleti perselypénzt is átvette. Az 250 forint volt, ami akkor azért jelentős összegnek számított. Megírtam a nyugtát, odatettem elé, hogy Ernő bácsi, ezt legyen szíves, írja alá. A következő vasárnapra hozott egy másik nyugtát, hogy 250 forint volt az ellátása a helyettes lelkésznek, mert egyszer vagy kétszer egy kiló húst kellett venni, azért be kellett menni Egerbe, meg kellett főzni... ez volt a számla. Mondtam, Ernő bácsi, én ezt nem hagyom jóvá, amennyiben a presbitérium jóváhagyja, semmi akadálya. Végül a presbitérium hozzájárult, hogy írjuk jóvá a számlát, de azért sokan hangot adtak annak, hogy evvel nem értenek egyet.

Elég sokáig volt feszültség közöttünk. Én három évig küszködtem vele – nem is mindig a megfelelő hangnemben –, amíg eljutottam odáig, hogy elmentem hozzá bocsánatot kérni. Nem azért, amit mondtam, hanem azért, ahogy mondtam. Érdekes módon az volt a reakciója, hogy ezt ő el is várta. Na, erre aztán elborult bennem a bornyú, és mondtam neki egy-két dolgot, próbáltam helyrerakni. Ez az unokája konfirmációja előtt történt. Addig ő nem jött úrvacsorázni, de akkor tényleg eljött, és utána érdekes módon mindig csak jót mondott rólam. Hazajött Szabó Imre Argentínából – aki Noszvajon volt helyettes lelkész, mikor Andrassy Ferenc a fronton volt, illetve az eltűnése után is –, és Ernő bácsihoz ment először. Aztán megkérdezte tőlem: „Te, mit csináltál Ernő bácsival, hogy csak jót mond rólad?” Szóval a megalázkodás nyilván nem könnyű, én is megküszködtem vele, de alapjában véve azért az a járható út, ugyanakkor azt is leszűrtem ebből, hogy van, amikor tisztességes módon helyre kell tenni dolgokat.

Ütközések a hatalommal

A hatalommal nem igazán kerültünk szembe. Egyrészt azért, mert az egyházügyi titkár egy Borai Emil nevezetű középiskolai tanár volt Egerben, aki a kétszáz valamennyi katolikus pap mellett a tizenhárom protestáns lelkésszel nem sokat foglalkozott. Mondjuk volt, amikor az utcán találkoztunk, és megkérdezte tőlem: mit

csinálnak a bethánistái? Mondom, semmit, benne vannak a gyülekezetben. Ennyivel el volt intézve.

Előtte azért volt olyanfajta cirkusz, hogy például Szabó Zoltán bácsitól megvonták a hitoktatási engedélyét, mert olyan gyerekek is bementek hittanra, akik nem voltak beíratva.¹¹² Én '56-tól '72-ig végeztem hitoktatást, aztán négy év kimaradt, és végül '85-ig volt még hitoktatás, és akkor szűnt meg; Heves megyében én voltam az utolsó, aki még tartott iskolai hitoktatást a faluban. Valamikor a nyolcvanas évek táján volt egy nagy balhé, mert 100 százalékkal emelkedett Noszvajon a hitoktatásra járók száma, 11-ről 22-re. Akkor kijött a járási titkártól kezdve mindenki az iskolába, ott ültek és próbálták lebeszélni a szülőket. Három csoport volt, amin végig kellett menni a beíratásig, és mindenki masszírozta őket, hogy ne írássák be a gyerekeket hittanra.

A fiam ötödikes volt, mikor az egyik fiatal tanárnő felállította a gyerekeket, hogy ki iratkozott be hittanra. És kiadta a parancsot, hogy holnapra hozzák a papírt a szülőktől, hogy visszavonják a beiratkozást. Pechjére nem tudta, hogy a pap fia is oda jár. Öt vagy hat gyerek volt akkor hittanra beírva az osztályból. Ebből aztán nem lett semmi, de ez azért jellemző volt akkoriban a hitoktatás dolgában. De mindenképpen érdemes volt csinálni, és valami módon meg kellett tartani még akkor is, amikor nagyon kevés gyerek volt. A gyerek-istentiszteletre többen jöttek, mert arra nem kellett beiratkozni, és ez egy bizonyos értelemben, ha nem is pótolta a hitoktatást, de nyilván valami módon segített elviselni a hiányt.

¹¹² Az 1948-as iskolaállamosítás a kötelező hitoktatást még nem érintette. A fordulat 1949-ben következett be, amikor a hitoktatás az alkotmány, illetve az Elnöki Tanács döntésének megfelelően megszűnt kötelező tárgy lenni. A hittan fakultatívvá válását követően az iskolai hittanra járás természetesen csökkenésnek indult. Míg 1949-ben – a fakultatívítás első évében – 80 százalékos volt a részvétel, addig 1953-ra az iskolai hittanra beíratottak országos aránya 13% volt, Budapesten 0,5% alá csökkent. Az iskolai hitoktatáson kívül azonban – jelentős számú iskolást bevonva – csaknem minden gyülekezetben folyt templomi hitoktatás, melyet hivatalosan azonban csak a hetvenes évek közepétől engedélyeztek. Az 1950. évi vallásoktatásról szóló miniszteri rendelet kizárólag az iskola épületében engedélyezte a hitoktatást – a tanítási órák után, fakultatív szervezésben, összevont csoportokban és osztályzás nélkül. A tantestületi tagságából a rendelet értelmében kizárt hitoktató – aki a megyei vagy fővárosi tanács engedélyezésével taníthatott – kizárólag a hittanóra idején tartózkodhatott az épületben (szerzetesek, papok nem taníthatnak más tantárgyakat az iskolákban). Ellenőrzési jogosultságot kapott a hittan oktatása felett az iskola igazgatója és a szakfelügyelő egyaránt. Az iskolai igazgatókat a hitoktatáson résztvevő diákok névsorának leadására kötelezte a rendelet, melyet a helyi tanácsnak és az egyháznak kellett benyújtani. (Forrás: Nagy Péter Tibor: Hittanoktatás az ötvenes években; *Iskolakultúra*, 2000, 2. szám)

A hetvenes évek vége felé, amikor a konfirmációra felkészítés kétéves lett, egyszer azzal jött nekem az iskolaigazgató, hogy a Megyei Tanácson megmondták neki, ha nem hagyom abba, akkor elveszik a kongruámat. Azt feleltem: „Mondd meg nekik, hogy ha abbahagyom, akkor leveszik a palástomat”. Akkor az egyházügyi titkár mondta, hogy kijön, mutassam meg neki a rendeletet, mert ő nem kapta meg – megmutattam, semmi gond nem volt utána.

Olyan eset is volt, hogy nem jöttek jelentkezni a konfirmációra. Ugye, ezt ki szoktam hirdetni a templomban, s addig mindig természetes volt, hogy jönnek, jelentkeznek. Egyik este beesik egy kislány az édesanyjával, és sírva elmeséli, hogy az osztályfőnöknő – aki épp a marxista egyetem bibliaszakosítóját végezte akkor – azt mondta, hogy aki jelentkezik konfirmációra, az majd mehet Szomolyára iskolába, meg nem tanulhat tovább. És ugye, így nem jöttek. Másnap reggel átmentem az igazgatóhoz, mondtam neki, hogy öregem, vagy csinálsz valamit, vagy én megyek az Aradi utcába. Akkor az ÁEH az Aradi utcában volt. Délben már ott volt minden gyerek jelentkezni, de később elmesélték, hogy így ment be hozzájuk az igazgató: „Ki volt az a piszok, aki elárulta a papnak?”

Az ilyen helyzetekben egy járható út volt: nem kell félni, nem szabad meghunyászkodni, de mindent óvatosan kell csinálni. Amit lehetett, azt mindent. Ez mondjuk azt is jelentette, hogy nem baj, ha a missziói munkatervben több van benne, mint amennyit teljesíteni tudunk. Volt, amikor a párttitkár megszólított, hogy hát tisztelendő úr, maguk itt a házakhoz járnak, hogy van ez? Mondom, Béla, benne van a missziói munkatervben – Ja, bocsánat. Egyszerűen tudomásul kellett vennie, hogy ha missziói munkatervet aláírta az esperes, akkor az szabadságot adott, és ezt ki lehetett használni, meg ki is kellett használni.

De néha a reménytelen csatákat is meg kellett vívni. Egyszer – még a hatvanas évek végén – éppen egy olyan tanár jelentett fel, akinek én adtam a telkéhez az eklézsia telkéből. Az ő kertjük csak 10 méter széles volt, és 14 méter portaszélesség kellett ahhoz, hogy építkeshessen rá. Akkor kérte, hogy adjunk az eklézsia kertjéből, a presbitérium pedig az én unszolásomra hozzájárult ehhez – hát így hálálta meg a dolgokat, hogy feljelentett. Ők valahonnan Nógrádból kerültek Noszvajra, a férfi a lányomat kezdte tanítani, a felesége pedig az egyik legjobb tanítónő volt, aztán a

férjéből később tanácselnök lett. Egyszer loholva jön ki hozzám az esperes – előtte bent volt az egyházügyi titkárnál –, hoz egy levelet, hogy mit csináltál, hát fel vagy jelentve. Én ugyan semmit sem csináltam, de később kiderült, hogy ez a tanár volt a feljelentő. Akkor hivatott a püspök is, és kezdte mondani, hogy kiket hívtunk meg vendégszolgálatra engedély nélkül. Mondtam neki, püspök úr, aki ezt mondta magának, az hazudott. Meghökken. Aztán elkezdtem neki sorolni, hogy igaz, amit mond, Szabó Imrénéek valóban szolgáltak nálunk, csak erre '66-ban püspök úr adott engedélyt. És a többiben is megpróbáltam megtartani a hivatalos utat – bár nyilván a másik részéhez, az ifjúsági konferenciához semmi köze nem volt ilyen értelemben. Utána már normálisan el tudtunk beszélgetni, de azért a püspök mindent kihúzatott a missziói munkatervemből, ami a vendégszolgálatokra vonatkozott, és akkor tudomásul vettük, hogy egy éven át nem lesz annyi minden, mint amennyi addig volt Noszvajon. Tulajdonképpen ennyi volt az összeütközés.

A téstagyúrától a gyülekezeti kirándulásokig

Egyetlen dolog volt, ami kinyitotta a kaput a gyülekezeti kirándulások felé, amikor elkezdtek az úgynevezett téstacsináló hetet. Minden télen szokásban volt Noszvajon, hogy összegyűltek a szomszédok a házaknál, és a disznótorra készítettek csigatésztát előre. Aztán kitalálták, hogy a papnak is kéne csinálni. Így kezdődött. Eleinte egy-egy nap volt három héten keresztül, aztán – alig két év alatt – beleuntam, hogy háromszor rendezzem be a termet úgy, hogy tudjanak dolgozni, és akkor kitaláltuk, hogy legyen a csigakészítés egyhetes. Ott lehetett munkát adni az asszonyoknak; száznál kevesebben ritkán voltak – de volt, mikor százötvenen is, akkor már szinte levegőt sem lehetett venni –, igen szerették ezeket az alkalmakat. És ez megint lehetőséget adott rá, hogy olyan női lelkészeket hívjunk meg szolgálni erre a hétre, akik az evangélium dolgában együtt mozdulnak, meg akikkel együtt tudunk mozdulni. Ez volt az egyik része annak, hogy kinyílhatott a kapu még egy hétre. Egy hét alatt olyan hatvan-hetven kiló csiga készült el, és azt mindig valamelyik szeretetotthonba vittük.

Először Tiszafüredre mentünk vonattal, és az egy sokkoló élmény volt sokak számára, találkozni a füredi gyerekekkel.¹¹³ Harmincan-negyvenen voltunk talán, és amikor hazajöttünk, a következő vasárnap délután szabad beszámoló volt, tehát én senkit nem kértem meg, hogy számoljon be, hanem lehetőséget adtam rá. És hát elmondták, amit lehet, és ennek a rezüméje körülbelül az volt, hogy milyen hálásak lehetünk az Istennek, hogy nekünk egészséges gyermekeink vannak.

Először vonattal, ezután viszont már mindig busszal mentünk kirándulni, és volt olyan alkalom is, amikor két busszal. Úgyhogy a MÁVAUT irodájában is kezdtek megismerni, mert ott a hölgyekkel alkudtam, hogy nekem ennyi pénzem van rá, és ők meg már tudomásul vették, és tényleg úgy számolták el a dolgokat, hogy az rendjén legyen, de nekem is megfeleljen. Úgy szerveztük, hogy először mindig valamelyik szeretetintézményt látogattuk meg, és ugyanazon az úton aztán egy olyan gyülekezetet, ahol érdemes volt megállni. Ott mindig az illető lelkész prédikált. Aztán később már egyfajta gyülekezeti kapcsolatépítés is kezdődött. Jártunk Papp Vilmoséknál Bajánsenyén, aztán Mohácson, és viszonyosan ők is jöttek hozzánk. Ez azt is jelentette, hogy nagyon sokáig megmaradt a levelező kapcsolat. Azokkal a családokkal, akiknél megszálltunk sokan váltottak levelet, még ha később esetleg csak annyit is, hogy az ünnepekre kívántak egymásnak minden jót.

Volt az ilyen kapcsolatoknak hagyománya. A szegénység ugyanis azt is jelentette, hogy háború előtt, akinek Noszvajon volt földje, az learatta, és utána a három héttel később érő vidékre, például a Hernád völgyébe jártak fel aratni. Voltak családok, akik között a levelező kapcsolat még akkor is élt, amikor már én is ott voltam, pedig akkor már régen nem jártak máshova aratni, mert hát a Bervában¹¹⁴ meg különböző ipari üzemekben lehetett elhelyezkedni és dolgozni, tehát nem szorultak rá. Arról nem beszélve, hogy a téesz bevette a földeket, és így eleve lehetetlenné is vált a dolog. De érdekes módon a levelező kapcsolat megmaradt azokkal a családokkal, ahova régen aratni jártak, és kölcsönösen váltottak – legalább ünnepen – egy-egy

¹¹³ Az 1936-ban alapított tiszafüredi Református Egészségügyi Gyermekotthon zömében súlyos fogyatékos, halmozottan sérült, kisebb részben pedig középsúlyos mértékben fogyatékos gyermekek ápolását-gondozását, teljes körű ellátását végzi.

¹¹⁴ Az autó- és motoralkatrészeket, háztartási gépeket gyártó BERVA Finomszerelvénygyárat (Eger) 1951-ben alapították. 1992-ben részvénytársasággá alakult át.

levelezőlapot. Tehát ilyen értelemben is sokkal inkább lehetett mozdítani a noszvajiakat, úgyhogy természetes volt, hogy a kirándulásokon negyvenen-ötvenen minimum voltunk.

Volt egy aranyos eset. Akkoriban még nem voltak tésztagépek, kézzel nyújtották a tésztát, és ez nyilván azt jelentette, hogy nem lett egyforma vastagságú, és a főzésben, amikor összekeveredett, nem mindig főtt meg egyformán. A sárospataki gimnázium vallásoktató lelkészének felesége, aki ott volt a Havas utcai szeretetotthonban, egyszer mondta is nekem: „Mondja már, ezt a drága jó tésztát hogy lehet így elrontani?” Amikor a tésztagépek bejöttek, akkor ez már nem volt kérdés, mert azokkal lehetett egyforma vastagra csinálni. De addig mondjuk este öt óra, hat óra körül kezdődött a munka, és kilenc, fél tíz körül fejeződött be, és még olyan is volt néha, mikor versengtek az asszonyok, hogy melyik csapat tud több tésztát kinyújtani.

A tésztakészítéshez volt mindig áhítat is, és később, amikor a hittanórák elkezdődtek az óvodában, akkor az óvodások is jöttek készíteni, hordani a tésztát, és volt egy kedves óvónő, Szabó Eleménné Csufor Etus, aki elvállalta az óvodás hittant, és ő is jött velük. Az 5-6 óvodás bizony „teleordította” a gyülekezeti termet, hogy Zákeus egy kicsi ember volt, meg hogy Dániel hogy került az oroszánverembe... Itt látszott meg, hogy milyen nagy dolog, amikor egy óvónő ott van a gyerekekkel. Etus mesélte, hogy néha még terítés közben is kérték a gyerekek, hogy óvó néni, énekeljünk. És minden gyerek járt hittanra. Először még a kommunista vezető óvónő nagyon kötötte az ebet a karóhoz, hogy csak a szülők hozzájárulásával lehet hittan az óvodában. Kiküldte a kérdőívet, és a 75 gyerekből 72-nek a szülője kérte, úgyhogy nem tudott mit csinálni, meg kellett szervezni a hittant a csoportokban. Etus sajnos később meghalt, és akkor egy bejáró testvérünk folytatta az óvodás hittant. Ő is elvégezte a katechéta tanfolyamot, de azért kevésbé volt eredményes, mint amikor tényleg együtt voltak a gyerekek az óvónővel. És ilyen szempontból nyilván szükséges meg jó dolog, hogy egyre több egyházi kezelésű óvoda legyen, ahol ez a természetes.

A noszvajiakra az is jellemző volt, hogy szerettek énekelni. Nagyon sok kézzel írott énekünk volt, ami egyik énekeskönyvben sem volt benne. Kutassy Béla volt az északi országrész bethániás utazótikára, ő is járt hozzánk, ő is hozott énekeket, Liza

is hozott énekeket meg mások is, és ezeket aztán a hívők leírták, és úgy énekeltük. Egy-egy buszos kiránduláson szinte végigénekelték az egész utat odafelé is, visszafelé is. Nem is kellett vezényelni, meg nem én mondtam be, hogy mit énekeljenek, hanem elkezdtek – volt egy-két jó énekes asszony, és nyilván tudták is, hogy mit szeretnek. A '92-es világtalálkozó¹¹⁵ idején járt nálunk a tasnádi gyülekezet, aztán mi visszaadtuk a vizitet, és mentünk Erdélybe hozzájuk. És úgy értünk haza, hogy én húztam be a nyakam, mikor énekelték, hogy „Be régen vérezel szegény magyar nép”.¹¹⁶

Testvérgyülekezet

Noszvaj elég nagy gyülekezet volt, és rövidesen anyagilag az egyik legerősebb gyülekezete lett Egervölgyének. Úgyhogy én akkor megmondtam, hogy mi nem segínyt kérünk, hanem segítséget adunk, ahova tudunk. És a gyülekezetnek tényleg volt készsége az adakozáshoz. '77-ben, az erdélyi földrengés után fölvevük a kapcsolatot Dobri Jánossal, a kerekdombi lelkésszel, meg a mérai lelkésszel. Ötezer forintot tudtunk átvinni segítségként, és ez a dálnoki gyülekezetnek jelentett segítséget Háromszékben. Ez '77 karácsonyán volt, úgyhogy vittünk téli holmikát is. A következő nyáron mentünk először Dálnokra megnézni a gyülekezetet, ismerkedni a lelkésszel. Amikor a beregi árvíz volt, a beregdaróci gyülekezetnek 260 ezer forintot vittünk és egy kis teherautónyi ruhaneműt, tisztítószert. '89-ben, amikor a romániai forradalom kitört, akkor egy nap alatt a falu egy teherautónyi rakományt gyűjtött össze, amit el akartunk küldeni. Beszéltem is akkor azzal a református lelkésszel, aki a koordinátora volt ennek, hogy mi is csatlakoznánk a konvojhoz, de elfelejtett szólni, hogy mikor kéne ott lenni Biharkeresztesen. Így aztán sajnos ezt nem tudtuk átvinni, pedig az egyik sofőrünk vállalkozott volna, hogy átmegy. Végül az

¹¹⁵ Magyar Reformátusok IV. Világtalálkozója, Sárospatak, 1992.

¹¹⁶ A Hallelujah énekeskönyv énekét, (227. Beh régen vérezel; Vargha Tamás) az erdélyi templomokban énekelték 1956. október-novemberében, lélekben ezzel támogatva a szabadságért harcolókat.

Beh régen érezel, szegény magyar!/Fegyvernek éle s bűnöd átka mar.
Remegve kérдем: Tán már el se jó/A gyászos múlt után a szebb jövő.
De Jézusom szelíd feddön felel:/Kicsiny hitű, miért kételkedel?
Én Úr vagyok vész és vihar felett/Hozzám kiálts magyar, s megmentelek...
(Forrás: http://szerver1.krk-gyrfas.sulinet.hu/~ref/szolo vesszo_I_5.html)

adományunk beleömlesztődött a Nyugati pályaudvaron lévő közös raktárba, és onnan vitték aztán tovább ezt a teherautónyi élelmet.

A dálnoki kapcsolatunk aztán meg is maradt. A '96-os világtalálkozóhoz Sepsiszentgyörgyön volt a záró alkalma, oda elmentünk három autóval tizennégytizenötön, és Dálnokon tanyáztunk akkor. Odafele menet Dobri Andráséknál szálltunk meg a kerekdombi gyülekezetben. Amikor annakidején először ott voltunk, akkor Dobri János megmutatta az épülő kerekdombi templom alapját, és elmesélte, hogy még a párttitkár is adakozott a templomépítéshez. Amikor János meghalt, akkor a fia lett az utóda, és ott többször megfordultunk a gyülekezettel. Dálnokról visszafelé meg Belényesen szálltunk meg. A Lelkészegyesületen keresztül volt még kapcsolatom Zsiskú Jánossal, aki a belényesi lelkész és a királyhágómelléki lelkészegyesület elnöke volt, úgyhogy ők nagyon kedvesen vendégül láttak bennünket.

A lelkészegyesületi elnökségnek ennyi hozadéka volt, hogy tulajdonképpen a Kárpát-medencének szinte minden részéről megismertem lelkészeket, és kedves, testvéri kapcsolatunk is volt velük: kölcsönösen hívtuk egymást az alkalmakra, és ott voltunk, amikor kiderült, hogy esetleg hol kell valamit segíteni, vagy hol lehet valamit mozdítani. Ilyenkor igyekeztem a gyülekezetet is bevonni, és a noszvajiak mindig partnerek volt ebben. De a legjobb kapcsolatunk a dálnoki testvérgyülekezettel volt. A dálnoki lelkész még a Református Egyházat és a Theologiai Szemlét is megkapta, mert előfizettük neki, hogy hadd tájékozódjon az itteni dolgokról. Amikor a lelkészük nyugdíjba ment, és egy fiatalabb lelkész került oda, a noszvaji iskolaigazgató felajánlotta, hogy a számítógépeik egy részét szívesen adja a dálnokiaknak. Ebben próbáltam levelezni, aztán nem sikerült igazán zöld ágra vergődni a kollégával, de úgy tudom, ő később felvette a kapcsolatot az utódommal.

Építkezések

Először a gyülekezeti terem tetejét kellett rendbe hozni, ami mellett volt egy kocsiszín is – mert egy istállóból lett a gyülekezeti terem –, úgyhogy később azzal megnagyobbítottuk a termet. Utána következett a templom. Amikor kiszámoltuk, mennyibe kerül a templomtatarozás, és megvolt a költségvetés, akkor ahhoz – a pataki tapasztalatokat érvényesítve – még tíz százalékot hozzászámoltam. És

tulajdonképpen ezzel csatát nyertem, ugyanis a húszas évek végén a templomépítésben a „gatyájuk” is elveszett a noszvajiaknak. Egy négytagú családnak száznyolcvan pengő volt az évi templomköltsége, és így is csak kölcsönrel tudták befejezni – a konventnek volt kölcsönalapja, azt hiszem, dollárkölcsönben –, de ugye, azt is fizetni kellett. A negyvenes években sikerült ezt elrendezniük végül, de akkor aztán azt mondták az öregek, hogy mi megépítettük a templomot, tatarozzák a fiatalok.

Én akkor elmondtam, lényegében az kellene, hogy mindenki hatvan forintot szánjon rá. Aztán elindult az építkezés. Először nem nagyon ment, de erre szoktam én azt mondani, hogy pénzből a bolond is tud építkezni, lehet ezt hitből is csinálni. Végül oda jutottunk, hogy amikor elkészült a külső, akkor elkezdtek mondani, hogy csináljuk meg a templombelsőt is. Mondtam, jó, de hát ehhez még pénz kéne. Jó, akkor lesz, csak csináljuk meg. Hát megcsináltuk a belsőt is, akkor meg azt mondták, hogy na, de hát csináljuk meg a kerítést is, meg fessük le a padokat, meg a belső részt is tegyük teljesen kompletté... Addig folyton arról volt szó, hogy mennyire nem mozdítható és mennyire szegény a noszvaji gyülekezet. És én akkor tanultam meg, hogy ez nem igaz, mert bármit mondtam, bármit kértem, mindenki mozdult. De valójában avval nyertem meg a csatát, hogy amennyit mondtam az indulásnál, az annyiba került – utána már mindenki mozdult.

Így készült el a templom, azután következett a parókia. Az 1886-ban épült, így hát kívülről is rendbe kellett hozni, meg fürdőszobát is csináltunk és emésztőgödört is – azt a presbiterek ásták ki, de olyan kemény volt a föld, hogy három-négy óráig tartott, míg tíz centit le tudtak menni a négyszer hat méteres gödörben. De váltották egymást és megcsinálták. Elkészült a parókia, de akkor jöttek a presbiterek, hogy a gyülekezeti terem is építsük újjá, mert megnagyobbítani megnagyobbítottuk, de a mestergerendát alá kellett támasztani, és így viszonylag szűk volt a tér. Jó, akkor csináljuk meg. Egyedül a tetőért meg a csatornáért fizettünk, a többit mind megcsinálták a noszvaji kőművesek és burkolók.

Csináltunk előteret is, és végül ez egy száznegyven ülőhelyes gyülekezeti terem lett. Karácsonykor, amikor hideg volt, és nem tudtuk fűteni a templomot, az úrvacsoraosztás nem, de a karácsonyi ünnepély bent volt a gyülekezeti teremben.

Olyankor kétszáz-kétszázötven is voltunk – mindenki ingre vetkőzött közben, mert levegő se volt, de a gyerekek műsorát mindig megnéztük. Ez először jeleneteket is jelentett, amiket Irénke készített elő, csak aztán a szereplők időnként elfelejtettek eljönni, és akkor Irénke volt akár két-három szereplő is. Végül abban maradtunk, hogy versek legyenek inkább, de hát az olyan ötven vers körül volt. A kicsiket néha felállították a székre... a nagyanya elől guggolt, ő bőgött, és a nagyanya súgta neki a verset: „Kicsi vagyok, székre állok, onnan egy nagyot kiáltok: boldog karácsonyt kívánok”, vagy „boldog újévet kívánok”. A konfirmáción kívül az egyik legnagyobb alkalom volt a karácsony, és ez az úrvacsoraosztásban is nyilván megjelent, tehát azt jelentette, hogy nagyjából mindenki úrvacsorázott a gyülekezetből.

Amikor a templomtatarozás volt, megkérdeztem tőlük, hogy fűtsük-e a templomot vagy ne. Azt mondták, ne. Rendben van, akkor nem fűtjük. Aztán később így is kezdett fájni a gyülekezet – mert hát a régebbi gúnyák vastagabbak voltak, meg jobban bírták a hideget, mint az új, divatos gúnyák –, és akkor a templom fűtését is korszerűsítettük. Egy nagyon rendes mestert találtunk, aki a harangjainkat is villamosította és rendben tartotta, és ő ajánlotta, hogy a templomfűtést is megcsinálja viszonylag elfogadható áron. Annyi gond volt csak, hogy az áramszolgáltató csak a felére tudott energiát biztosítani, tehát egyszerre az egész templom fűtését nem lehetett bekapcsolni, de lényegében temperálta azért a templom hőmérsékletét, és akkor már kiköltöztünk a gyülekezeti teremből.

'71-ben még ravatalozót is kellett építeni, amire az önkormányzat adott ötvenezer forintot. Mondta a tanácselnök, hogy ennyiből mi nem fogjuk megcsinálni – hát megcsináltuk belőle úgy, hogy még a temetőkerítést is megcsináltuk. Egyetlen ember volt csak, akit hívtam munkára, és azt mondta, hogy nem jön, mindenki más jött, úgyhogy – mint a templomtatarozásnál – a ravatalozó építésénél is mindig volt segítség. A gyülekezeti terem építésében, ha jól emlékszem, 1400 társadalmi munkaóra volt.

A kilencvenes években szóba került a kárpótlás, és akkor kiszámoltuk, hogy amikor az iskolát államosították, mennyi volt a mi részünk belőle. Durván a harmada, és ezt egyértelműen elfogadta az önkormányzat is, elfogadta az iskolaigazgató is, és kaptunk hárommillió forintot. Akkor kezdték mondani a presbiterek, hogy építsünk új

parókiát. Mondom, ne hülyéskedjete már, elegendő van az építkezésből. Na, de ennyi pénzünk sohase lesz. Végül rájöttem, hogy igazuk van. Megcsináltattuk a tervet, viszonylag gyorsan keresztülment az engedélyezés is, és ebből a hárommillióból nagyjából meg tudtuk venni a szükséges anyagot, mégpedig a téli leárazás idején. A száznegyvennégy négyzetméteres épület tetőtér beépítéssel együtt került összesen hétmillióba. A vízvezeték szerelő a fiam osztálytársa volt. Amikor az anyagot kifizettük, mondom, mennyi a munkadíj? – hát, azt mondja, tisztelendő úr, 25 ezer forint. Mondom, ne hülyéskedj már Józsi, hát ráfizetsz. – Nem tisztelendő úr, ennyi. És a fűtésszerelés is benne volt ebben a 25 ezer forintban. A kőműves is konfirmandusom volt, ő elvállalta a munkát 615 ezer forintért úgy, hogy még a műszaki ellenőrzést is vállalta, és ő hozott segédmunkásokat, ő tartotta rendben őket. Az ács is olyan mester volt, akivel aztán az újabb templomtatarozást is megcsináltuk. Ez volt az utolsó, de akkor azt mondtam, használjuk ki, hogy én ismerem a mestereket meg a munkát. A templom palája akkor már cserélésre szorult, és a fala is azért legalább egy piktorolásra rászorult.

De lényegében önellátó volt a gyülekezet. Én azt mondtam nekik, hogy mi elég nagyok vagyunk ahhoz, hogy ne kérjünk segílyt. A templomtatarozáshoz kértem egyedül, akkor azt mondtam, a fene egye meg, hát kihasználom a főjegyzőséget, és kértem hárommilliót. Lényegében hatmillióba került végül az egész, de a gyülekezet mindig beleadta a maga részét, és ami szükséges volt, az meg jött.

A noszvaji templom famennyezete

Amikor a meszes gödröt kezdtük el ásni a templomtatarozáshoz '67-ben, csontokat találtunk, viszonylag elég magasán. Akkor én szóltam az egri Vármúzeumban, mire kiküldték az egyik régészt, Kovács Bélát – aki nagyon kedves barátunk lett –, és ő ásatott tovább. Öt rétegben találtunk sírokat, a legutolsó Ulászló korabeli volt. Ezt onnan állapították meg, hogy találtak egy pitykegombot, amit nem olyan messze, Andornak táján is találtak, csak ott egy Ulászló korabeli pénz is volt mellette. Ez jelzi, hogy régen is temető volt e körül a templom körül, ami nagyjából a XIII. század körül kezdett el épülni. Először kisebb volt, aztán bővítették, és a török idején, 1650 körül készült a festett famennyezet, amelyiknek 40 táblája volt. 1734-ben már a második

restaurálása történt meg – mivel a templomtető faszindelye nyilván beázott –, és ez a három-négy tábla, amit pótolni kellett, aztán erőteljesen el is ütött a korábbiaktól.

Az készítette, aki aztán a megyaszói templomot is festette, és egy pár dologban látszik is, hogy sokkal darabosabb az ecsetkezelése, mint az elődöké.¹¹⁷ Az eredeti nagyon szép, és ezen is látszik egy életfa, mégpedig nem a Mózes könyvéből való, tehát nem az édenkerti életfa, hanem az Ezékiel könyvéből való, ahol lecsíp a madár egy gallyat, elejti, az szép fává növekszik, és oltalmat találnak alatta a madarak. Ez az Ezékiel 17-ben van.¹¹⁸ Érdekes módon 34 tábla megmaradt a famennyezetből, és amikor a noszvaji templomot bontották ezeket elvitték a miskolci Hermann Ottó Múzeumba. Ott volt a pincéjében 1962-ig, akkor vitték az egri Vármúzeumba, ott restaurálták, és úgy került fel az úgynevezett Püspöki Palota egyik szobamennyezetére 32 tábla.

Az 1990-es években nyertünk a községgel együtt egy pályázatot, és egy vállalkozó festőművész lemásolta az eredeti famennyezet 20 tábláját – ez a 20 másolat került a templom falára, és így került a szószék mellé a két életfa. Ez a fiú annyira igyekezett korhű maradni, hogy túróenyvet¹¹⁹ használt, mint annakidején az 1600-as években. Az friss túróból készült, úgyhogy ő is járt ki akkor a helyi piacra, hogy friss túrót vegyen, abból készítette el a túróenyvet, és úgy készült el a tábláknak a festése, illetve a másolása.

Közegyházi szolgálat

¹¹⁷ A megyaszói gótikus templom festett mennyezetét és karzatdeszkázatát 1735-ben Asztalos Imre és Asztalos István miskolci asztalosmesterek készítették. (Forrás: Szabadfalvi József: A megyaszói festett asztalosmunkák 1735-ből. In: *Borsodi Kismonográfiák*, Miskolc, 1980., Kovács Béla: A noszvaji templom festett famennyezete. In: *Egri Múzeum Évkönyve III.* 1965. 145-164.)

¹¹⁸ 17 Ezékiel, 22-23: Így szól az Úr Isten: És veszek én ama magas czédrus tetejéből, és elültetem; felső ágaiból egy gyöngye [ág]at szegek le, s elplántálom én magas és fölemelt hegyen. Izráel magasságos hegyén plántálom őt, és ágat nevel és gyümölcsöt terem s nagyságos czédrussá nevededik, hogy lakjanak alatta, mindenféle szárnyas madarak ágainak árnyékában fognak lakozni.

¹¹⁹ Fa- vagy csonttrágyákhoz alkalmazható az úgynevezett túróenyv (kazeinenyv). Már a kelták is használták. A túróenyv rendkívül erős és nedvességnek jól ellenálló. Úgy készül, hogy nem zsíros tehéntúróhoz tizedrésznyi oltatlan vagy oltott meszet adagolunk és a mézszerűen folyó hideg ennyvel ragasztunk. (Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1980/81-1;

http://epa.oszk.hu/01600/01609/00024/pdf/MFME_EPA01609_1980_1981_1_043-076.pdf)

Az egyházmegyében először missziói előadó lettem, és az voltam vagy 15 évig. Akkoriban kezdődött el például az egyházmegyei lelkészi bibliaóra. Amikor először beszéltünk az esperessel, azt mondta, nem lesznek ezen ketten-hárman se – mondom, nem baj, kezdjük el. Az volt a meglepő, hogy a kétharmada mindig ott volt a lelkészi karnak. Ezeket a bibliaórákat a '70-es évek elején tartottuk Mezőkövesden. Volt egy lelkész, aki hajnali négy órakor indult hazulról – akkor volt busz Kövesdre –, és miután még nem volt nyitva a parókia, mert nem lakott ott senki, hát beült a kocsmába, amíg kinyitott. Aztán délután 5-6 óra körül ért haza. De olyan természetesen és olyan hűséggel jött, hogy nekem leesett az állam, pedig én őt az evangéliumtól messze lévő fiúnak tartottam. Aztán egy asszony a gyülekezetéből elmesélte, hogy őt a hit útján a lelkészének a konfirmáció alatti szava indította el. Na, akkor megálltam: hátrább az agarakkal, amikor én véleményt mondok, vagy valamiféle pecsétet ráütök valakire, mert mennyi mindenben tudja használni Isten még azt, is, akit én alkalmatlannak tartok.

Aztán elindultunk gyülekezetlátogatásba; először mint kísérő, aztán mint vizitátor. Tulajdonképpen nem volt olyan gyülekezete a megyének, amit ne ismertem volna, ahol ne fordultam volna meg. Az egyházlátogatásnál én mindig fontosnak tartottam az istentiszteletet. Mondom egyszer az egyik öreg barátunknak: „Béla bácsi, jövünk egyházlátogatni, légy szíves, hirdess istentiszteletet!” – „Hát minek? – azt mondja –, két-három vénasszony lesz ott. – „Nem baj Béla bácsi, hirdesd ki!” Aztán, amikor bementünk este a templomba, hát tele volt a templom, vagy százan voltak. Kérdeztem Béla bácsit „Mit csináltál?” – „Semmit – azt mondja –, csak kihirdettem, hogy te jössz”. Én addig meg sem fordultam abban a gyülekezetben.

Ma már sajnos ez egyre inkább elkopik, pedig régen természetes volt, hogy az egyházlátogatók istentiszteletet is tartottak. Mióta autósok lettünk, már sokszor előfordul, hogy csak azt kérdezi meg a kollega: „Mikor lesz az istentisztelet? Egy órával előtte ott leszek, hogy aláírjam az anyakönyveket meg az iratokat”. – hát ez nem egyházlátogatás. Mert nyilván a presbitériummal is beszélni kell, de ugyanakkor a kollegával is beszélni kell négy szemközt, hogy el tudja mondani a gondjait, a terheit, a gyülekezeti problémákat, amit nyilván a presbitérium előtt nem fog elmondani, vagy nem úgy mond el. Ugyanakkor ott van az adminisztrációs rész; azért nem baj, ha az is előkerül, és néha rákérdez az ember. A presbitériummal is

kell beszélni; nyilvánvaló, hogy ez sok helyen megoldásokat is hoz, meg segítséget is jelent, mert lehetnek azért feszültségek a presbitérium meg a pap között, vagy épp a gyülekezet, meg a pap között, amit sok esetben ilyenkor lehet valamelyest igazítani vagy helyrehozni. Sajnos ez az, ami a mai egyházlátogatásban sokszor elmarad, pedig régebben ez volt az alkalom, amikor tényleg lehetett találkozni.

A lelkeszi bibliaórán valaki hozta mindig az igét, azt megbeszéltük, együtt imádkoztunk. Mindig volt időnk elég az igére, mindig volt időnk az imádkozásra, de amikor megautósodtunk, akkor ez elkopott, akkor már valakinek mindig rohannivalója volt. Pedig – először a megyében, aztán a kerületben meg a zsinat felé is – megpróbáltuk képviselni, hogy legyen heti egy olyan szabadnapja a lelkészeknek, amikor az első héten a megyei gyűlések vannak, a második héten a kerületi gyűlések, a harmadik héten a zsinati ülések, és ezekre nyugodtan elmehessen. Mi mondjuk a szerdát mondtuk ki ennek a napnak, aztán a zsinatnál is nagyjából ezt a napot lehetett arra szánni, hogy megbeszéljük a dolgokat. És ez azért volt jó, mert nem kellett elmaradjon egy gyülekezeti alkalom sem, mert erre számítani lehetett, hogy ez a szabadnap. Aztán volt, aki ezt komolyan vette, volt, aki nem.

12 évig voltam zsinati képviselő, ebből hat évig egyházmegyei küldöttként, '96-tól hat évig pedig főjegyzőként. A noszvajiak egyébként nem csináltak ügyet a főjegyzőségemből, még főtiszteletű sem lettem – nem is igényeltem –, de mindig volt, amit el kellett végezni, és ilyenkor nagyon kedvesen tudomásul vették, hogy mennem kell.

Főjegyzőként elég nehéz dolgom volt, mert a püspökünk nagyon aranyos fiú volt – nem is akarom bántani –, de nagyon egyszemélyes ember volt, úgy gondolta, hogy mindent el tud intézni egyedül, mindenben tud döntéseket hozni. Ebben próbáltunk azért igazítani, amikor elkezdtük az esperes-gondnoki értekezleteken rendbe tenni a dolgokat, többek között az anyagi ügyeket is. A zsinaton is próbáltuk megpántlikázni az egyházkerületekhez kerülő pénzeket – ugye, építkezés, autó, segély, stb. –, és ilyen értelemben igazítani, hogy a püspökök hogyan gazdálkodjanak a pénzzel. A gépkocsinál például különféle szempontokat figyelembe véve beszéltünk az esperesekkel – mennyi szórvány van, mennyi olyan hely van, ahol szükséges a gépkocsi –, és így igyekeztünk megállapítani, hogy mennyi pénz kerülhet rá. Így

történt meg az például, hogy Abaújban 12 új kocsit vettek, a régieket, amik már tényleg selejtezésre valók voltak, elpasszolták, és így oldódott meg, hogy sokkal könnyebben és normálisabban sikerült ellátni a lelkészeknek a szolgálatot. Ott mondjuk az egyházmegye még a karbantartást is vállalta, volt is ennek előadója, egy lelkész, aki még azt is tudta, hogy milyen gumit mikor kell kicserélni a gépkocsin. Ugye, ez nyilván megint csak azt jelenti, hogy mennyi mindenkire van szükség, és ugyanakkor mennyiféle, és mennyi mindenre alkalmas ember van a lelkészi karban is, csak az a fontos, hogy megtaláljuk őket, is.

Lelkészegyesület

Annakidején elég nagy feszültség volt a különféle missziói csoportok vagy kegyességi irányzatok között. Akkor határoztuk el mi, tiszáninneniek, hogy összehívunk egy kegyességi értekezletet az egész magyar egyházból, illetve az utódállamok területéről is – vagyis hívtunk erdélyieket, felvidékieket, kárpátaljaiakat mind, és ez a találkozó tényleg össze is jött Sárospatakon. Mindenhonnan jöttek, legalább húsz csoport jött a különböző kerületekből. Nagyon szépen és csendben lement az értekezlet, a Biblia Szövetség és a karizmatikusok is szemben ültek egymással, de nem éleztek semmit, és már örült a szívem, hogy na végre, azért kezdünk valóban testvéri módon kijönni egymással. A végén aztán mégis csattant az ostor, mert Visky Ferinek elszakadt a madzagja, és elkezdte mondani Tőkés Lászlóról, amit érzett, aztán Tőkés Lászlónak is elszakadt a madzagja ő is mondta... és végeredményben így fejeződött be ez a jónak induló, és tényleg egyfajta kiegyenlítődsre is lehetőséget kínáló alkalom, elég rossz szájjal.

Az értekezlet már a főjegyzőségem alatt volt, '98 körül. Szabó Danival próbáltuk ezt megszervezni, mert nyilván szükség volt rá; tudni való volt, hogy elég sok a feszültség Tőkés László és a bethánisták között, ez volt Erdélyben is, bár ott sokkal kevésbé. És tényleg úgy tűnt, hogy na, elindulhat valami, de aztán evvel a zárszóval sajnos nem sikerült ezt folytatni, pedig nagy szükség lett volna rá. De azért az mindenképpen jó dolog volt, hogy – ezt az intermezzót leszámítva – a különböző csoportok igazán testvéri módon tudtak egymásra nézni, és helyyel-közzel a beszámolóik sem voltak kihegyezettek senki ellen. A maguk munkáját mondták el, és

tényleg, bizonyos értelemben ezt testvéri kéznyújtásnak is lehetett tekinteni, amire akkor valóban nagy szükség volt.

Még ez előtt csöppentem bele a lelkészegyesületi elnökségbe. '92-ben választottak meg a Magyar Református Lelkészegyesület¹²⁰ elnökének, és ott is próbálgattunk ebben valamit mozdítani, mert már akkor voltak lelkésztestületi ülések Erdélyben, illetve a Partiumban. Ahol sor került ütközésekre is: fölállt valaki és háromnegyed órán keresztül oktatta a népet meg a püspököt is, hogy mit és hogyan kéne csinálni. Ezt nyilván nem tartottuk jónak, és akkor kezdődött el, hogy egyrészt számon tartottuk egymást, másrészt egymás alkalmain is részt vettünk. Próbáltunk segíteni egymásnak, így került sor az előbb említett találkozóra is. Felvidéken akkor alakult meg az ottani lelkészegyesület, Erdélyben már megvolt a lelkészértekezlet – azt hiszem, a kolozsvári is meg a nagyváradi is –, aztán Kárpátalján is kezdett kialakulni az egyesület, bár hivatalosan csak később alakult meg. Jugoszláviában már volt. Tehát egyfajta mozdulás, egymás felé való kéznyújtás meg kinyílás már elindult.

Akkor eszembe jutott, hogy régen – még Ravasz László, aztán Szabó Imre elnöksége alatt – a Lelkészegyesületnek volt egy országos rendezvénye minden évben. Ez akkor hihetetlenül nagy szó volt, nagyon sokan gyűltek össze, a lelkészegyesület újságjában is lehetett róla olvasni. '93-ban hívtuk össze az első ilyen értekezletet, illetve egyesületi konferenciát, ide Dömösre. Jöttek az erdélyiek is – Kozma Zsolt Kolozsvárról, Zsiskú János Nagyváradról –, aztán Felvidékről jött a szepsi pap... Így indult ez el, aztán választottak tisztségviselőket, és kezdtek kialakulni az alapszabályok is mindenfelé. Ez az első konferencia viszonylag szűk körű volt, de akkor határoztuk el például azt is, hogy a Lelkészegyesület újságját is újra indítjuk. Jó darabig egy svájci házaspár volt a segítségünk, aki minden évben

¹²⁰ **Országos Református Lelkészegyesület:** 1907-ben Budapesten több mint 500 református lelkész alapította meg az Országos Református Lelkészegyesületet, közkeletű rövidítéssel az ORLE-t. Első elnöke dr. Baltazár Dezső hajdúböszörményi lelképásztor volt, aki huszonkilenc esztendőn keresztül állt az ORLE élén. Utódául Ravasz László dunamelléki püspököt választották, aki 1937-től 1947-ig viselte a tisztséget, majd 1947-1949 között – Ravasz László kényszerű távoztával – Szabó Imre budapesti esperes vezette a Lelkészegyesületet. Politikai kényszer hatására 1949-ben az Országos Református Lelkészegyesületet jogutód nélkül feloszlott, és csak 1989-ben alakult újra. 1996 óta Magyar Református Lelkészegyesületek Szövetsége néven egyre szélesebb körre igyekszik tevékenységét kiterjeszteni, az erőket egyesíteni – ennek jegyében rendezte meg több ízben a világ magyar reformátuságának találkozóit –, a közös érdekeket, közös célokat felmutatni és megvalósítani.

(Forrás: Csohány János: Kilencven éve alakult az Országos Református Lelkészegyesület;
<http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/csohany-orle.htm>)

ötszáz svájci frankot küldött erre a célra. A szerkesztő Denke Gergely barátunk volt. Az egri nyomdában jó ismeretségünk lett, úgyhogy viszonylag kedvezményes áron, háromezer példányban jelent meg a lap, el is jutott mindenhova, Kárpátaljára, Erdélybe, Partiumba, Felvidékre is. Hát persze volt, ahol ott maradt az esperesi hivatalban, de volt, ahol komolyan vették, szétosztották, és néha reflexiók is jöttek rá, úgyhogy ilyen szempontból is fontos kezdeményezés volt.

Én azért arra gondoltam, hogy a Lelkészegyesületnek inkább egy missziói munkát végző, vagy abban az irányban mozduló csapatnak kellene lenni, és valamelyest a konferenciáink címei is ezt jelezték. Ezek három-négynapos alkalmak voltak. Az áhítatokat mindig a különböző lelkészegyesületekbe tartozó barátaink tartották, és mindennap volt egy-egy előadás, amiket közösen végiggondolva egy elnökségi ülésen határoztunk meg még a tavaszi időszakban. Az elnökségbe, amelyik évente kétszer ülésezett, beletartoztak az „utódállamokban” élő lelkészegyesületek képviselői is, de volt kapcsolatunk az amerikai és a kanadai testvéreinkkel is, akik a nyári konferenciáinkra sokszor el tudtak jönni. Tehát ilyen értelemben széles volt a résztvevők köre, csak egy fájdalmas dolog volt: Magyarországról valójában kevesebben jelentkeztek ezekre az alkalmakra, mint a „külföldiek” – akik jöttek, néha fel is panaszolták, hogy hogyan van ez. De az mindenképpen nagy ajándék volt, hogy a kapcsolatokat lehetett szélesíteni, mozdítani, ismeretsegeket kötni. Nagy élményem volt, amikor az erdélyi lelkésztestületi ülésen, Nagyenyeden nyolcszáz lelkész volt együtt, és együtt mondták Kálvin bűnvalló imádságát. Zengett a templom, ahogy együtt mondtuk – az hihetetlenül nagy élmény volt, azt nem felejttem el. És mindenképpen érdekes és jó dolog volt, hogy volt lehetőség a beszélgetésre, volt lehetőség a találkozásra.

A mi konferenciáink általában egy-egy intézményhez kötődve kerültek megrendezésre; Dömös után jött Debrecen, aztán Nagykőrös, és Patak is volt egyszer. Az egyik alkalommal volt egy szabad délutánunk, amikor kirándultunk, vagy például a lelkészek elmondták, hogy mit várnak a teológusoktól, és a teológusok elmondták, hogy mit várnak a lelkészekről. És azt hiszem, ez valóban fontos, mert az egymás mellett lét azért nem mindig könnyű a teológusoknak meg a lelkészeknek. Az egyetemek például sokszor elszakadnak a gyülekezetektől, elszakadnak a kerületektől. Már annakidején Patakon is volt csatám a tanári karral, amikor ők

engedélyt adtak házasságra teológusoknak. Mondtam nekik: „Hát hogy gondoljátok? Ez püspöki kompetencia volt régen is:::” – „De ez most kari” – mondták. – „Jó, de ti a püspök nyakára adtok engedélyt! Mit fog csinálni a püspök a házaspárral, hova teszi őket? Neki kéne végiggondolni, hogy mit meg hogyan tud csinálni, tessék tudomásul venni”. Tehát néha az egyetemi autonómiával is van gond – ebben a dologban különösen a lelkeszi részével –, amikor végig kéne gondolni, hogyan is érdemes tényleg egymás mellett élni, egymásra figyelni és a kompetenciákat is számon tartani a kerületnek és a főiskolának, meg az egyetemnek. Nem hadakozni, nem terhelni egymást, hanem tényleg segítséget találni, mert ez is szükséges.

A kilencvenes érkezett hozzánk az Europäer Pfarrerkonferenz, az Európai Lelkészkonferencia, amiben megint csak a protestánsok vannak együtt. '93 őszén Magyarországon volt ez a konferencia, Berekfürdőn. Csináltunk egy hortobágyi túrát is, ahol mondjuk az izlandiak rettentően élvezték, hogy lovagolhatnak, és meghajtották a szürkegulyát is, meg a ménest is. Ez is beletartozott, és ott megint csak egyfajta kapcsolatépítés történt vagy folytatódhatott. A következő esztendőben a konferencia elnöksége éppen Csoma Laciéknál Deregyőn gyűlt össze. Jöttek a barátaink, és itt-ott idéztek abból, ami itt, Magyarországon elhangzott. Meg is lepődtem rajta, hogy milyen különös dolog ez: hogy van azért, amit elvisznek, és emlékezetes dolog marad.

Amikor aztán szóba került az én főjegyzőségem, lemondtam a lelkeszegyesületi elnökségről; ez benne is van az alapszabályban, hogy a Lelkeszegyesület tisztségviselője egyházkerületi tisztséget viselő ember, tehát püspök, püspök-helyettes nem lehet. Akkor választották meg Tóth Albertet utódomul. Él most is a Lelkeszegyesület, bár mondjuk ez egy kicsit más, mint amit mi annakidején elképzeltünk meg csináltunk.

Munka a Kékkereszt Egyesületben

A kezdetek

A '70-es évek elején kerültünk Balog Zoltánékkal kapcsolatba. Ő akkor Bükkzsércre járt alkalmanként bibliaórára az ott végzett evangelizációs szolgálat kapcsán.

Egyszer elhatározta, hogy már megnézi ezt a noszvaji papot. Bükkzsérc tulajdonképpen a világ vége. Erdei ösvény visz fel a lillafüredi útra, de az nem igazán közforgalmú út, bár járni lehet rajta. Bükkszentkeresztről én is többször jártam hazafelé rajta, mert valamivel rövidebb, mint az Egert megkerülő út. Zoltán motorral járt akkor, Margitka, a felesége is ott ült mögötte.

Akkor kezdődött tulajdonképpen a mi barátságunk, a testvéri kapcsolatunk. Kölcsönösen szolgáltunk a gyülekezetben, ifjúsági alkalmakon is. Zoltánék nyaralója Bükkszentkereszten volt, és ő természetesen végezte ott a missziói munkát: először a gyülekezeti tagokat vitte fel egy-egy csendeshétre aztán nyilván másokat is; sokfelé volt kapcsolata – ébredési emberként –, de szinte mindenhol ismerős volt annakidején. Így született meg tulajdonképpen az a missziói munka, ami bizony Ráski Sándort¹²¹ elvörösítette a mátraházi konferencián, amikor ordítva beszélt erről, hogy vannak itt ilyen zugalkalmak. De hát ez akkor nem zavarta Zoltánt. Ha valaki esetleg este tévedt oda, és nem tudta, hogy hol van a „Vasvilla”, akkor volt, hogy a rendőrök felszedték, és felvitték Zoltánékhoz, tehát tudott volt a rendőrök előtt is – meg mindenki előtt –, hogy folyik ez a munka. Az egyházi főhatóságnak nyilván volt gondja ezzel, nyilván nem tetszett nekik, de azért az egy valóban szükséges és áldott alkalom volt.

Akkor legalizálódott ez a munka, amikor Siklós József¹²² halála után Zoltán az Iszákosmentő Misszió vezetője lett. Bartha Tibor először kihúzta őt a felsorolt lelkészek közül, hogy róla szó sem lehet, de érdekes módon két év múlva éppen ő kérte meg, hogy legyen a vezetője ennek a munkának. Zoltán tényleg karizmatikus

¹²¹ **Ráski Sándor** (1920–1977): református püspök. A teológiát Sárospatakon végezte (1949), lelkészi oklevelet kapott (1945). Segédlelkész Kassán, Sárospatakon. 1948-tól a sárospataki Református Tanítóképző Intézet vallásoktatója, majd Miskolcon segédlelkész, utóbb püspöki másodlelkész. 1950-től a miskolc-belvárosi egyházközség lelkésze. 1959-től a borsodi egyházmegye esperese és a tiszáninneni egyházkerület lelkészi főjegyzője, majd az egyházkerület püspökévé választották (1964). E minőségében az Országos Református Diakóniai Tanács elnöke (1973), s a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának alelnöke volt. Részt vett a Keresztyén Békekonferencia, az Európai Egyházak Konferenciája munkáiban. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

¹²² **Siklós József** (1920 – 1983): református lelkész. A budapesti Református Theológiai Akadémián 1950-ben fejezte be tanulmányait. 1959-ben szentelték lelkésszé. 1950-től Budapesten több egyházközségben segédlelkész, majd 1959-től 1982-ig Jász Kiséren volt lelkész. A negyvenes évek végétől Szalay Károly orvos iszákosmentő missziói munkaközösségéhez csatlakozott. 1981 őszétől haláláig a Magyarországi Református Egyház Iszákosmentő Missziójának titkára volt. Versei, cikkei jelentek meg az Élet és Jövő, a Megújulás, Az Út, a Képes Kálvin Kalendárium és „Kérux” név alatt a Vetés és Aratás hasábjain. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon; <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC13280/13804.htm>)

szervező volt, és az Iszákosmentő Misszió, illetve a Kékkereszt jórészt az ő áldott és jól látszó munkája nyomán szélesedett. És akkor legalizálódott Bükkszentkereszt, amikor ők ezt felajánlották, az Iszákosmentő Misszió céljaira. Lényegében ez egy olyan hely volt, ahol nyáron minden további nélkül lehetett konferenciákat tartani. Aztán a szomszéd nyaralót is meg tudták venni Bertók Katalin segítségével, aki nagykállói orvos volt, és ő is bekapcsolódott a misszióba, mert a misszió alkalmain mindig volt orvos, és ő szívesen és önként vállalta ezt a részt, amikor tehetett.

A másik orvos, Sárkány Angyalka volt, ő is fel-feljött egy-egy gyógyító alkalomra Bükkszentkeresztre – aztán ide, Dömösre is –, és így esett meg, hogy volt egy sárkányunk, és egy angyalunk együtt. Azelőtt az Iszákosmentő Misszió alkalmi az egyházi üdülőben folytak, de ott nem mindig volt alkalmas idő erre, és Zoltánék így ajánlották fel a Vasvillát erre a célra.

Később Zoltán sokfelé tudott kapcsolatokat teremteni. '85-ben jártunk kint Bécsben, és akkor kezdte el a Nemzetközi Kékkereszttel¹²³ való kapcsolatépítést; megkereste az ausztriai Kékkereszt embereit, és így kezdődött az a kapcsolat, amiből aztán '93-ban megalakult a magyar Kékkereszt is. 1895-ben, Szabadkán alakult meg az első magyar Kékkereszt Egyesület.¹²⁴ '95-ben volt a százéves jubileuma, és erre meghívta a Nemzetközi Kékkeresztet is; ha jól emlékszem, százvalahány tagszervezet volt itt a világból. Négyévenként van a Nemzetközi Kékkereszt

¹²³ **Nemzetközi Kékkereszt:** politikailag és felekezeti től független keresztény világszervezet. 1886-ban Genfben alapították, tevékenységének fókuszában az alkohol- és drogbetegek, valamint családjaik gyógyítása, gondozása áll. A nemzetközi szervezet 42 nemzeti Kékkereszt tagszervezetet ernyőszervezeteként működtet, melyek munkáját képzéssel és pénzügyi támogatással segíti. Tagszervezetei főként Európában és Afrikában, valamint Brazíliában és Indiában vannak jelen. (Forrás: <http://www.ifbc.info/default.aspx>)

¹²⁴ Az első magyar **Kékkereszt Egyesület** alapítója egy azelőtt rendkívül iszákos újvidéki iparos volt a múlt század végén, aki külföldi útja során a Nemzetközi Kékkereszt szervezettel kapcsolatba kerülve megismerte és befogadta a gyógyító evangéliumot. Iszákosságától megszabadulva elhatározta, hogy felkarolja alkoholista embertársai sorsát érintkezésbe lépve a svájci Kékkereszt szervezettel. Újvidéken megalapította a Kékkereszt Egyesületet. Időközben a budapesti evangéliumi körökben is megindult iszákosmentő mozgalom, 1899-ben megalakult a Kékkereszt Egyesület. 1919-ben a kommunisták betiltották az egyesületet, de 1921-ben újrászerveződve a Kékkereszt tovább folytathatta munkáját egészen 1948-ig, amikor a hatalomba lépő kommunisták ismét betiltották. A gyógyító munka a magyarországi Evangélikus Egyházban folytatódott 1953-ig, ezután azonban már csak 1981-ben kezdődhetett újra a magyarországi Református Egyházban szerveződő **Református Iszákosmentő Misszió (RIM)** megalakulásával. 1989-ben - ismét a svájci Kékkereszt szervezettel karöltve - megalakult (újra) az első Kékkereszt csoport a RIM- ben, majd 1993-tól ismét önálló egyesületként folytathatja tevékenységét szoros együttműködésben a RIM- mel oly módon, hogy az együttesen vállalt gyógyító munka eredményeképpen "szabaduló" iszákosok, és más szenvedélybetegek utógondozását a Magyar Kékkereszt Egyesület országos hálózata segíti. (http://www.kekkereszt.org/scr_about.php?sma=1)

konferenciája, és Dániában vagy Norvégiában volt a következő. Tőlünk Némethné Kata volt kint, ő mesélte, hogy az afrikaiak odaálltak és kezdték énekelni neki a himnuszunkat, hogy „Jézus Krisztus megszabadított, áldom az Isten barmányát”. Magyarul énekelték, emlékeztek rá.

Zoltánnak a szakszervezettel is alakult kapcsolata, és volt egy nagyon értelmes és kedves osztályvezető nő, aki felajánlotta, hogy valamelyik üdülőjüket az üdülési szezon holtidejében, tehát októbertől májusig ideadják, a személyzetet, a kosztot, a fűtést, mindent vállalnak, tehát ők adják a munka anyagi részét, mi meg hozzuk a lelki részét és a szellemi részét. Akkor körbejárták a Dunakanyar üdülőit, és végül a dömösi üdülőre esett Zoltán választása. Így került ide a misszió '89 októberében, és nagyjából '93-ig folyt így a munka, hogy a holtszezonban a szakszervezet fedezte a dolgokat.

Az egri csoporttól a dömösi elnökségig

A Balog Zoltánékkal való barátság nyilván alapvetően meghatározta azt, hogy belesúsztam az Iszákosmentő Misszióba. Ő hívott, hogy segítsek, és alkalmanként a noszvaji gyülekezet is türelemmel elnézte ezt nekem, úgyhogy egy-egy hétre elszabadultam a gyülekezettől, és egy-egy konferencián részt vettem. Először hatnaposak voltak ezek a konferenciák, aztán kiderült, hogy az alkoholistáknak nem elég, hogy elindulnak az új életbe, hanem valamiféle segítséget utána is kellene kapniuk, és azóta ez a második hétnek a lehetősége, hogy arról beszéljünk, hogyan tovább. A bibliaismeret is előkerül ilyenkor, aztán a családi kapcsolatokról, a pénzügyekről is szoktunk beszélgetni, tehát mindenről, ami lényeges, és ami meghatározza azért az életet is.

'90 januárjában indult el az egri csoport, amelyik már az én gondom volt. Volt ott egy nagyon kedves házaspár, akik a csoport vezetői voltak, nekem csak a lelki dolgokra volt gondom. Ez 2003-ig ment, utána Benke György lett a lelki vezetője a csoportnak. A noszvajiak tudták, hogy csütörtökön fél négytől hat óráig használhatatlan a papjuk, mert négykor kezdődött az egri csoport, és fél hatig legalább együtt kellett velük lenni.

Hetvenéves koromban nyugdíjba mentem, 2003. január 19-én volt a búcsúzás Noszvajon. Már előtte hívott Balog Zoltán segíteni, én mondtam, hogy megyek, és akkor jöttem ide Dömösre teljes időben, most már lassan tizedik éve lesz, hogy itt vagyunk. Amíg Zoltán élt és vezette a Missziót, addig gondnok voltam: törődtem a házzal, de nyilván a szolgálatokban is benne voltam. És amikor Zoltán 2006-ban meghalt – Margitka is meg Zoltán is nagyon rövid idő alatt, egymás után mentek el –, akkor választottak az egyesület elnökének, amit úgy vállaltam, hogy Némethné Balogh Kata vállalta az Alag utcai központban az adminisztrációs terheket.

2012-ben jár le a második elnöki ciklusom, és nyilván most már azért érződik, hogy elmúltam húsz éves, de azért még örömet ad a szolgálat, mert kiderül, hogy milyen irgalmas az Isten, aki még így is tud használni. Éppen ma volt ez az ige, amiben Pál vall erről a thesszalónikaiaknak: „Általam szólal meg az Isten Igéje közöttetek”, és előtte mondja, hogy ez nem hitető beszéd meg nem maga kellető, meg nem dicsőséget kereső beszéd. Milyen ajándék, amikor még az Isten megajándékoz azzal, hogy valamit az Ő üzenetéből továbbadhatok, és az valóban segítség is embereknek! Mert a Misszióknak azért az a nagy csodája, hogy itt a gyógyszer az Isten Igéje. Sokszor szokták kérdezni, hogy hát két hét alatt mit lehet csinálni – azt szoktam volt válaszolni, nekünk semmit, de az Istennek mindent. És tényleg ez a csoda, amit megélünk, hogy valóban van szabadító hatalma az Istennek.

Kórházként kell, hogy legyen főorvosunk, és az első nap le kell bonyolítani az orvosi felvételt, de az ötven körüli felvételre várót egy ember nem tudja ellátni, így hát két segítségünk is van. Ők is el szokták mondani, hogy azért élvezik ezt a munkát, mert látják, hogy mennyire más, mint a kórházakban. A pszichiátriákon ugye, a gyógyszer az elsőrendű segítség, és van, ahol evvel normálisan bánnak, de van, ahol szinte abnormálisan – most már ritkábban, de régebben láttunk olyat, hogy annyi gyógyszerrel jött valaki, hogy az volt a csuda, hogy túlélte. És itt azért ezt sikerült csökkenteni; nyilván a pszichiátriai gyógyszereket nem annyira, de ami az alkohollal kapcsolatos, azt igen. És sokan úgy mennek innen el, hogy gyógyszerre nincs is már igazán szükségük, hiszen az életmegváltozásnak és a változás megmaradásának a lehetősége és az Istennel való kapcsolatunk – a naponta való bibliaolvasás, a naponta való imádság – ajándéka nem szűnik meg.

Zoltán mesélte, hogy néha azt mondták a munkánkról, „eddig volt egy részeg bolond, most lett egy hívő bolond” – de aztán kiderül, hogy de jó, hogy van. És nyilván csoda, hogy ez valóban két hét alatt megtörténik, és nem egy barátunk már húsz-huszonöt éve így él, ebben a szabadságban. Az én idiómám szerint persze vannak szilárdan ingadozók is, akik hol szabadok, hol visszaesnek, és nyilván vannak olyanok, akik nem jutnak semmire, hiszen az a jellemzője a missziónak, hogy senkit semmire nem kényszerítünk. Megmutatjuk a lehetőségeket, és nyilván ez egy ajándék, hogy az Isten ránk bízta az ő beszédét, és ennek van ereje meg hatalma, hogy megváltoztasson életeket és embereket, de ezen felül az, hogy ő hogy dönt és mit határoz el, az az ő szabadsága. Tehát nem mondjuk, hogy ha nem mondod, hogy megtértél, akkor nem mehetsz el innen. És nagyon sokszor megtörténik, hogy valaki itt van, látszólag nem történik vele semmi, és amikor hazamegy, akkor derül ki, hogy mégis történt vele valami.

Az egyik testvérünk például el szokta mondani, hogy itt ő nem mert fölállni – mert van egy bemutatkozás, meg van kimutatkozás –, nem mert vallani a kimutatkozáson semmit. Akkor még hatnapos volt az alkalom, és ő hetes váltásban dolgozott, a szabad hetén volt itt, és utána neki a munkahét következett. Addig természetes dolog volt neki, hogy szabad héten irány a bolt, ott elsőként alkoholt vesz, és minden egyebet csak utána. Tőlünk hazament, elment a boltba, és amikor kijött a boltból, akkor csodálkozott rá, hogy milyen könnyű a szatyra – mindent vett, csak éppen szeszesített nem. Akkor volt egy ilyen gondolata, hogy térdre esik ott a bolt előtt, és hálát ad, pedig korábban ez soha nem ment. És ez azért sok más esetben is jellemző: hogy látszólag semmi sem történt, és mégis minden megtörtént.

'96-ban vettük meg az üdülőt a szakszervezettől, akkor lett a Kékkeresztnek a tulajdona, és 2000-től lettünk az egészségügyi ellátórendszerbe betagolt alkoholológiai szakintézet, tehát ugyanazok a normák és elvárások vonatkoznak ránk is, amik az ilyen tevékenységet folytató kórházi részlegekre. Az OEP-ral 2007-ben kellett erről újra megkötni a szerződést. Amikor elémtették a szerződést, végignéztem és azt mondtam, hogy uraim én ezt nem tudom aláírni, ezt nem tudom vállalni. Azt felelték: uram, mi ezt tudjuk, tudjuk, hogy maguk mit csinálnak, jól csinálják, csinálják, de mi csak így tudjuk finanszírozni. Akkor aláírtam, és azóta az egészségügyi ellátórendszerben mi tulajdonképpen kakukktojás vagyunk. Komárom-Esztergom

megyéhez tartozunk, de az ország egész területéről vehetünk fel betegeket, akik orvosi beutalóval, vagyis OEP-finanszírozással lehetnek itt; ez nagyon sokak számára – a mai időben különösképpen – sok segítséget jelent. De nyilván az is igaz, hogy vannak, akik az utódállamokból jönnek, és tőlük a lehetőségeikhez mérten kérünk támogatást.

Durván 50-58 ezer forint a két hét költsége, de van, aki ezt nem tudja befizetni, sőt esetleg semmit sem tud fizetni. Egy alkalommal mindenképpen fogadjuk, sőt hajléktalanokat vagy bárkit fogadunk első alkalommal anélkül, hogy ezt az OEP-finanszírozás tudná biztosítani – ebben azért megmaradtunk Misszióknak. A hiányzó részt az adományok fedezik. Van, amikor megkérdezik, hogy mi a kezelés költsége, és akkor el szoktuk mondani, hogy ha beutalót hoz, akkor semmi, de adományt szívesen elfogadunk. Egészen különböző összegeket szoktunk kapni, de ez segít abban, hogy tényleg meg tudjunk felelni annak, ami a feladatunk.

Drogost csak kórházi kezelés után fogadunk, és egy alkalommal csak egyet. Egyszer volt, nem is olyan régen, amikor ketten voltak – egy félórán belül megtalálták egymást, mint férfi és nő. Volt olyan barátunk is, akiről kiderült, hogy a látogatók hozzák be neki a gyógyszert. Úgyhogy azt mondtuk neki: itt maradhatsz, de úgy, hogy látogatót nem fogadhatsz. És aztán évek múlva beállít egy fiatalember egy egész helyes nővel az oldalán. Nézem, ki ez, aztán nagy nehezen leesett a tantusz: Peti, te vagy az? Hát, azt mondja, igen. Akkor ő már Almásfüzitőn dolgozott, egész rendezett életet élt, és szabad volt a drogtól is meg a gyógyszertől is, ami tönkretette az életét.

„Itt a gyógyszer az Isten Igéje”

A közös alkalmak a társalgóban folynak, de az egész működésnek van egy kötött rendje. A ház reggel hattól este tízig van nyitva, az alatt lehet dohányozni a dohányzóhelyen, lehet sétálni a kertben, egyet nem lehet, elhagyni az intézetet szó nélkül, vagy éppen italozni, tehát kizáró ok az alkoholfogyasztás. Reggel nyolc órakor van reggeli, fél egykor ebéd és fél hétkor vacsora, minden egyes alkalom után van gyógyszerosztás. A gyógyszeradagot az orvosunk állapítja meg, és emellett, amit hoznak javallatként, és nem az alkohollal kapcsolatos, azt szedik. Mindenkitől el

szoktuk kérni a saját gyógyszert, mert sajnós volt olyan tapasztalatunk, hogy egymásnak is jó szívvvel segítettek, aztán megjárták. Néha nem tudtuk, hogy mi a fene baja van, aztán kiderült, hogy kapott jó szívvvel valakitől gyógyszert, ami éppen nem használt neki, vagy annyit kapott, hogy séta közben telefonáltak, hogy menjünk érte kocsival, mert nem tud járni.

Fél tízkor kezdődik a gondolatébresztő; tulajdonképpen ez egy bibliamagyarázat, de így elfogadhatóbb az egészségügy számára, hogy gondolatébresztő. Aztán van egy nagyjából félórás szünet, és akkor kezdődik a kiscsoport – férfiaknak, nőknek külön – , amelyekben egyrészt a bemutatkozást ki lehet bővíteni, másrészt a felmerülő kérdésekről lehet beszélgetni, és egyáltalán végiggondolni az egész helyzetet, amiben vagyunk. Ebéd után van egy viszonylag hosszabb szabadidő, amelyik az itt lévők számára kettőtől háromig csendes pihenő; nyilván nem kell mindenkinek aludni, de tekintettel kell lenni azokra, akik pihenni akarnak, tehát csendben kell mozogni, és lenni. A másik lehetőség ebéd után, hogy a munkatársaink vezetésével lehet sétálni a faluban; ez a séta nem bevásárló körút, ez valóban séta.

Négy órakor kezdődik a délutáni program énekléssel. Van egy énekeskönyvünk, amelyikben 104 ének van; van olyan is, amelyik még sehol énekyűjteményben nem jelent meg, de vannak a hallelujákból, a dicséretekből is; a katolikus énekeskönyvből van a legkevesebb, a református énekeskönyvből viszonylag sok ének van, amiből lehet válogatni. Ilyenkor azt ajánljuk, hogy lapozgassák, és délután ki melyik éneket választja, azt sorban elénekeljük. Ez fél ötig tart körülbelül, és akkor van imaközösség, ami egy lehetőség arra, hogy imádkozzanak, de ez megint nem kötelező.

Fél öt után az első héten a szabadult barátaink közül ketten-hárman vallanak az életükről, és a bizonyágtételeket orvosi előadás követi. Nagyon sokan egyszerűen nem tudják, hogy milyen következményei vannak az alkoholizmusnak, ezért nekik nagyon hasznosak ezek az előadások. A második héten van egy alkalom, amikor a Kékkereszt történetét ismerteti Aranka néni, és akkor van lehetőség a csatlakozásra is. Kitevük az ívet, hogy ki kér körlevelet, ki járul hozzá ahhoz, hogy a nevét és a címét a csoportvezetőnek továbbadhatjuk, és ekkor van lehetőség arra, hogy végiggondolják, és ha valóban akarják, akkor aláírják a belépési nyilatkozatot a

Kékkeresztbe. A belépési nyilatkozat aláírásától egy fél évig kell ital nélkül lenni – úgy szoktuk ezt tréfásan mondani, hogy az „előzetest” letölteni –, és akkor lesz valaki igazán tagja a Kékkeresztnek, megkapva a Kékkereszt jelvényt. A tagsággal jár egyrészt, hogy alkoholt nem fogyaszt, alkoholt nem kínál, ha segítségre van szüksége, akkor kér, ha segítséget kérnek tőle, akkor ad, másrészt nyilván az is, hogy a tagdíjat vállalja. Ez a kétezer forintos éves tagdíj nem egy olyan összeg, ami bárkinek gondot jelenthetne, és több részletben is be lehet fizetni. Azok, akik mindezt teljesítik a Kékkereszt közgyűlésre választhatnak küldötteket, és maguk is választhatók.

Negyven utógondozó csoportunk van, és ezek a csoportok számon tartják egymást, nyilván a tagjaikat is. Ez nagyon fontos, mert a gyülekezetekben sokszor nem tudnak mit kezdeni a szabadult iszákosokkal. Ugye, mennyiszor kínálják, hogy te már igazán ihatsz, mert te már így vagy... Az egyik barátunk története tipikus. Egyszer egy hitmélyítő héten vett részt, és amikor elmondta az életét, megkérdezte tőle valaki: te azóta nem ittál? Öt éve nem ivott, mondta, hogy nem. És erre az a „szép” válasz hangzott el, hogy akkor te nem is vagy szabad. És azt mondja a barátunk, hogy ez valahol beült. Egyszer rendrakás közben előkerült egy üveg gin, és akkor elkezdett a kisördög mozogni benne: hát tényleg szabad vagyok én? Először csak egy stampóval, másodszor is egy stampóval, aztán harmadszor már úgy ivott, ahogy szokta, durr, az üvegből az egészet. És visszaesett. Annyi szerencséje volt, hogy mindjárt telefonált, és éppen úgy voltunk, hogy három nap múlva kezdődött a következő alkalom. Kérdi, hogy eljöhete-e. – Hát gyere! És azóta hála Istennek, kiszabadult ebből. De tulajdonképpen ez jelzi azt, hogy mennyire értetlenek az emberek.

És végül háromnegyed nyolckor van egy evangelizáció. Most például a katolikus Iszákosmentő Misszió vezetője, Fazekas Gyuri jön el egy-egy alkalomra. Ilyen értelemben nyitottak vagyunk, és nem arról van szó, hogy valaki legyen református, mert csak akkor lesz jó hívő – lehet más is, ez az ő szabad döntése. Nyilván kiderül a Gyurinál való jelentkezésnél is meg a beszélgetések számából is, hogy van erre igény, és ők szeretnék a maguk módján is gyakorolni a hitet. És erre van lehetőség, mert Gyuri itt szokott lenni általában ebédttől, az esti evangelizációt ő tartja, és akik vele óhajtanak beszélni, azok beszélgethetnek vele.

Tíz órakor kezdődik a „z” betűs program: zárjuk az ajtót, vége van a dohányzásnak, zárjuk a villanyt, zárjuk a vízcsapot, zárjuk a szánkat, és azon igyekszünk, hogy hagyjuk egymást aludni, hogy aztán reggel készen lehessünk arra, hogy a „gyógyszert bevehessük” – amelyik a fülünkön keresztül ér el hozzánk, és úgy segít az életünkön, az Isten szava.

13 alkalmunk van egy évben, és ezen túl vannak hitmélyítő heteink. A gyógyító alkalmaink nagyjából kéthetesek, a hitmélyítő alkalmak egyhetesek. Van ifjúsági alkalom, van dohányos hét, van párkapcsolati hét, tehát durván 38 hetünk foglalt egy évben az 52-ből. A 11-16 év közöttieket már ki kellett telepítenünk, mert egyszerűen nincs már helyünk, meg időnk sincs arra, hogy itt legyenek, úgyszólván nekik most már két éve a Bakonyban rendezzük meg az alkalmakat.

És ez a zsúfolt program azt jelenti, hogy a munkatársaink ilyen esetben folyamatos műszakban vannak. A szabad heteken próbáljuk meg kiadni a szabadságot, vagy ha nagyon felgyűlik a szabadnap, akkor próbáljuk úgy rendezni a dolgokat, hogy lehetőség legyen arra, hogy pár napot kivegyen valaki, és ha szüksége van rá, akkor mindenképpen tudjuk úgy igazítani a beosztást; ilyen szempontból nagyon kedves a munkatársi közösség. Összesen 15 alkalmazottunk van, akik közül nem mindenki van itt az otthonban, de rajtuk kívül minden egyes gyógyító hétre jönnek segítők. Akik itt voltak, megszabadultak, és szívesen szolgálnának, ők jöhetnek hárman-négyen, és így oldható meg, hogy azért mi is elbírnuk ezt a terhelést.

Szélesebbre nyitni a kaput

Amíg Balog Zoltán volt az elnöke az Iszákosmentő Misszióknak is meg a Kékkeresztnek is, addig semmiféle feszültség nem volt, helyén voltak a dolgok, és nem kellett különválogatni, hogy melyik RIM-es alkalom, melyik kékkereszt alkalom. Amikor megalakult a Missziói Központ¹²⁵, akkor valami módon – megint

¹²⁵ A Magyarországi Református Egyház Zsinata 2006 januárjában alapította meg a **Református Missziói Központot**. Az intézmény a jelenleg működő missziói ágak: a Börtönmisszió, Cigánymisszió, Hajléktalanmisszió, Házasság- és Családsegítő Szolgálat, Iszákosmentő Misszió, Kórházmisszió, Menekültmisszió, Repülőtéri Lelkészség, Siketmisszió, Telefon-lelkigondozás, Vakmisszió szolgálatát koordinálja és teszi ismertté és elérhetővé az egyházközösségeken keresztül. (Forrás:

rossznyelvűen mondom – produkálni akartak valamit az egyházon belül. És nyilván a többi misszióknak – a Vakmisszióknak, Siketmisszióknak, Menekültmisszióknak – is van munkája és áldása, de azért tulajdonképpen az Iszákosmentő Misszió és a Kékkereszt az, amelyik „produkált”.

De ezt valami módon ugye, fel kellett volna mutatni, és akkor már előkerült, hogy melyik szervezet mit csinál. Másfél évig tartott, amíg azzal küszködtünk, hogy kerüljön a helyére minden. Én ugyan mondtam, hogy tulajdonképpen ez a kettő olyan, mint a sziámi ikrek, ha szétválasztják őket, akkor általában valamelyik bele szokott halni. Hát ez azért nem történt meg. Némethné Balogh Kata volt az Iszákosmentő Misszió főnöke, de ugyanakkor megkapta a hozzájárulást a Missziói Központtól, hogy a Kékkeresztben is dolgozhat elnökhelyettesként, tehát látszólag külön, és mégis, tulajdonképpen együtt van ez a kettő, és azt hiszem, hogy teljesen fölösleges dolog ebben rivalizálni, hogy melyik csinál többet, vagy hogy csinál többet.

A Kékkereszt azért alakult meg, hogy szélesebbre nyissa a kaput, tehát ne érezze senki azt, hogy ide csak reformátusok jöhetnek, hiszen valójában mindenki jöhet, akinek szüksége van arra, hogy szabaduljon a szenvedélyéből. És ma már nem csak az alkoholból, gyógyszerből, hanem a játékszenvedélyből, a drogból vagy akár a munkamániából, aminek az angol megfelelője a „workoholic” – ha kimondjuk, rögtön érzi az ember, hogy az is idetartozik. De valóban erről van szó, hogy mennyi olyan szenvedély van, amelyik tönkreteszi az ember életét. Nyilván először a családi kapcsolatait teszi tönkre, az egyik barátunk el is szokta mondani, mennyire szégyelli, hogy akkor veszítették el a gyerekei, amikor a leginkább szükségük lett volna rá, kamaszkorukban, mert ő akkor csak az itallal törődött, megbízhatatlan volt, semmiben és sehol nem lehetett rá számítani.

És valóban erről van szó, hogy minden egyes szenvedély a kapcsolatokat teszi tönkre, és annyira is tönkre teheti, hogy egyszerűen vége lesz házasságoknak, vége lesz szülő és gyerek kapcsolatának. Van egy barátunk, aki most már tizenöt éve kiszabadult az alkoholból, de az egyik gyereke még mindig hordoz valamiféle

sérülést vagy idegenséget vele szemben, ami még abból a régeből adódik. Nem tudja elfelejteni. És most már társkapcsolati hetünk is van, ahol igyekszünk abban is segíteni, hogy gyógyuljanak a házastársi kapcsolatok és rendeződjenek az élettársi viszonyok.

Egyre inkább tolódik lefelé a korhatár. Az iszákosságban van egy bizonyos szint, amelyiket nagyjából harminc év körül szoktak elérni, de bizony a dohányzással vagy az internet függőséggel kapcsolatban volt már 16 éves gyerekünk is. És a szenvedély nem válogat, nem azon múlik, hogy valaki hajléktalan vagy éppen egyetemi tanár. Van olyan, akit le kell fürdetni, van olyan, akinek ruhát is kell keresni, mert olyan büdös, hogy így nem maradhat meg egy szobában. Nyilván van olyan, aki úgy jön, hogy be van rúgva, és egy-két napig igencsak elvonásos tünetei vannak, és neki nyugalom kell. Ez nem kizáró ok. És kedvesek a munkatársaink, hogy ebben tudnak és hajlandók is segíteni. Ez megint csak azt jelzi, hogy valóban milyen jó dolog, amikor egymásra figyelemmel tudunk lenni, és bizonyos értelemben egy testvéri közösség is kialakul: nem nézi le egyik a másikat, és nem kéri ki magának, hogy hogy képzelet ezt, hanem tényleg ebben a szabadságban él és tud együtt lenni mással is. Zoltánt kérdezte annakidején egy riporter: akkor nálunk az alkohol rabságából, egy másik rabságba jut ember, az Isten rabságába – hát hogy van ez? És erre Zoltán valami ilyesmit mondott, hogy próbálja ki, micsoda különbség. És valóban erről van szó, hogy bizony milyen más, amikor az életem így gyógyul meg, és így formálódik.

Gyerekek, unokák

Bálint fiam '58-ban, egy évvel a házasságkötésünk után született, Marika '61-ben, Gábor '65-ben és már Noszvajon voltunk, amikor Ádám született '72-ben. Lényegében mindegyik gyerek Noszvajon nőtt föl, úgyhogy amikor szó volt arról, hogy elkerülünk Noszvajról, egyik-másik meg is kérdezte: hova fogunk ezután hazajönni? Bálint hétéves volt, amikor odakerültünk – ő már ott kezdte az iskolát –, Marika négy, Gábor hat hónapos volt, és Ádám már ott is született. Tehát az volt az otthonuk. Noszvaj a család számára nagyon jó adottságú hely volt, a parókiát tekintve is, bár eleinte Szabó Zoltán özvegye is ott lakott, és két szobát használt, így avval kezdtük, hogy a parókia 5x8 méteres nagyszobáját kettéválasztottuk, és így lett

tulajdonképpen három szobánk, amiből az egyik iroda volt. De akkor még az iskola kútja volt, amelyik közös egyházi kútként volt a mi kutunk is, mert a fürdőszoba csak '71-ben készült el; az nagy könnyebbség volt már akkor.

Összesen 21 évig jártak Korszós gyerekek a noszvaji általános iskolában; amikor végigszámoztam, derültem is rajta, hogy elégük lehetett már belőlük. A fiúk aztán a református gimnáziumba kerültek Debrecenbe, amikor odaért az idejük. Bálint fiam aztán meg is fogalmazta egyszer: „megúsztatok a kamaszkorunkat” – és ebben azért volt igazság. A lányunk maradt egyedül otthon, ő az egri középiskolába járt. Marika Egerbe, az óvónőképzőbe készült, már tízéves korától óvónő szeretett volna lenni. Csakhogy abban az évben, mikor érettségizett senkit sem vettek fel tőlük első jelentkezésre sehova, még az orvosunk kitűnő lányát sem, csak őt. Apám járta ki, hogy felvették, és elvégezhetette a főiskolát.

Amikor Bálint is odakerült, hogy egyetemre megy, akkor a Kossuth rektora azt mondta, hogy amíg ő a rektor, addig oda refis diákot nem vesznek fel. De hát Bálintnak húsz pontja volt, akkor az volt a maximum – ugye, tízet vitt, tízet meg a felvételin szerzett –, azt mondta a felvételiztető, hogy nem tud mit csinálni, fel kell venni. Én mondtam Bálintnak, amikor bejelentette, hogy tanár akar lenni, hogy ez rendben van, csak tudd, hogy háromszoros priuszod van, apád is, anyád is pap, és ráadásul a református gimnáziumban végeztél - hát kösd fel a nadrágodat. És ő valóban mindent megtett, és így végezte el a Kossuthon a magyar-történelem szakot. Együtt végeztek Győri Jancsival. A Refiben először biztatták őket, hogy szükség van rájuk a gimnáziumban, aztán márciusban közölték velük, hogy még sincs. Akkor a fiam elindult állást keresni, többek között a szentendrei katolikus gimnáziumban is járt, de végül mindkettőjüket meghívta ugyanaz az igazgató a debreceni református gimnázium tanári karába, aki azt mondta először, hogy kelletek, aztán azt mondta, hogy nem kelletek. Bálint kilenc évet tanított, a református gimnáziumban, Győri Jancsi még most is ott van.

Bálinték a lakás miatt költöztek Pápára. Addig egy szobában laktak az internátuson belül a gyerekekkel – két gyerek megvolt már –, és ez szűkös volt nekik. A pápai református gimnázium akkor indult, és ott kaptak lakást. Végül sikerült megvenniük egy régebbi épületet, és ott építkeztek, abban laktak '95-ig, amíg Pápán voltak. Bálint

csaknem 15 évet tanított Pápán, igazgató is volt a pápai gimnáziumban. Három lánya van, a legidősebb Strasbourgban jár egyetemre; diakóniai munkán járt kinn Franciaországban, és aztán ott maradt, így végzi most odakint az egyetemet. A másik lánya itthon jár egyetemre, a harmadik most fog érettségizni a Lónyayban.

Mari lányunk viszonylag korán, érettségi után férjhez ment és Baranyába került. Két gyereke van, Viktor és Kinga. Az egyik környezetvédőnek készül, a másik Pesten közterület-felügyelő. Érdekes, külön világ a baranyai klánok világa: egy-egy család, az mint egy klán, úgy él együtt. Az épületek is természetes módon ehhez igazodnak: lényegében ugye egy nagyon hosszú ház van egy udvarban, és a házzal egybe húzódik az istálló, a pajta, a gazdasági épületek. És nyilván ők gazdálkodtak is annak idején, mert nagyon jó földek voltak a baranyaiak. Hobol, ahova Marikáék költöztek, ilyen szempontból igen jó parókia volt, 35-40 aranykoronás, tehát igen jó minőségű földjei voltak.

A hoboli gyülekezetben látszik meg igazán a baranyai tragédia. Mari lányunk ott a gondnok, meg presbiter, meg templomtakarító, meg kántor is – kántorképzőt is végzett többek között –, bár most már nincs mivel kántorizálni. Bóka Bandiék '70 körül kerültek oda a szomszédba, akkor még 1100 lelkes volt a hoboli gyülekezet, és most bőven számolva sem több mint 60 lélek. A falu nem lett kisebb és nem is feltétlenül csak a cigányok lakják, de katolikus lett, bár érdekes módon katolikus templom nincs, csak református. Kéthetenként van délutáni istentisztelet egy helyettes lelkésszel, a templomba járó reformátusok arányszáma nagyjából tízszázalékos. Ez önmagában véve nem rossz, egy-egy nagy gyülekezet igazán örülhetne, ha tíz százalékos lenne a templomlátogatása, de Hobolon ez azt jelenti, hogy hat-hét lélek az, aki ott van az istentiszteleten. Ez bizonyos értelemben elszomorító, de ugyanakkor azért bátorító meg felemelő is, hogy azért mégis vannak, megmaradtak.

Baranyához tartozik Kölked is, ami ott van Mohács mellett; annakidején az egyik kedves barátunk volt ott a lelkész. Az egy kiemelkedő parókia: magasságban is hatalmas és jelentőségében is. Valamikor a '70-es évek elején tartottunk ott ifjúsági konferenciát, a parókia szobáiban lakva; Németh Géza is ott volt, aztán Szabó

Mihály, a mohácsi lelkész¹²⁶ élt a lehetőséggel. Ott született meg aztán a Kölkedi Otthonnak a lehetősége, mert amikor Komlósi Ernőt, az ottani lelkészt megválasztották esperesnek meg pécsi papnak is, akkor ott maradt üresen a kölkedi parókia. Mohácshoz csatolták. Akkor a mohácsi lelkész Szabó Mihály elment Tóth Károly püspökhöz, hogy arról beszéljen, szeretne ő ott egy ifjúsági, vagy egyáltalán egy konferenciaközpontot berendezni. Azt mondta erre Tóth Károly, csináld, és ha valakinek valami baja van, akkor küld hozzám. Így indult el tulajdonképpen Miskával az a munka, amiben a nyári hónapokban minden évben presbiter-, asszony-, ifjúsági konferenciák voltak a Kölkedi Otthonban – jórészt baranyaiaknak, de nyilván máshonnan is jöttek.

Ebbe a társaságba tartozott Bóka Bandi is, aki kelenföldi volt, az utolsó ébredési hullámban került még oda. Újpetrén volt lelkész, aztán később ő lett az esperes, aki Kistótfaluban csinált egy ilyen konferenciaotthont a kistótfalusi parókián. Tehát a baranyai mozgás ezekkel a fiatal lelkészekkel indult el. Mindenki vállalta azt a sorsot, ami Baranyában adódott, mert amikor a földeket elvették, tulajdonképpen vele pusztult az egész baranyai reformátusság, akikért már Kodolányi is kiáltott annakidején, még a '30-as években, és ennek sajnos beérett a vetése aztán.

Gábor, a harmadik gyerekünk orvos lett. Az egyetem kezdetéig mentőzött, és utána is még három évig minden nyáron visszajárt az egri mentőkhöz. Az egyetemen ismerte meg a feleségét, ő is orvos. Mind a ketten orvosok, Gábor először Egerben volt a kórházban, aztán átkerült a kazincbarcikai kórház belgyógyászatára, mert

¹²⁶ **Szabó Mihály** (1933-2011): református lelkész, a Baranyai Egyházmegye missziói előadója, a **Kölkedi Konferencia Otthon** létrehozója. „Gyülekezetében végzett gyermek- és ifjúsági munkálkodása már tizenhárom évesen elkezdődött. Teológus diákként százfős serdülőkört vezetett, irányított Pasaeréten. (...) Negyven éven keresztül szolgált lelkészként Baranyában. Tizenöt évig Belvárdgyulán lakva a tíz falut biciklin, majd maga vette motorján, később Trabantján látta el lelkiismeretesen, olykor egy-egy vasárnap négy-öt istentiszteletet is tartva. Mohácson már a teológián végzett tanár felesége segítségére is számíthatott a szórvány- és gyermekmunkában. Itt Mohács-Kölked és nyolc szórványfalu, több évig a helyettesítésben vállalt Palotabozsok-Véménd várta az istentiszteletekre hóban-fagyban, nyári hőségben, csúszós utakon érkező lelképásztortát. (...) „Kölked Szabó Mihály »doktorátusa«!” – mondta valaki. Ennél hasznosabb „summa cum laude” ritkán létezik! Már 1976-ban (!) legálisan tarthatott református ifjúsági- és gyermekkonferenciákat úgy, hogy baranyai barát-lelkészekkel, főleg Bóka Andrással cipeltek pécsi gyógyepedagógiai intézeti kiszuperált ágyakat, asztalokat, székeket Kölkedre, tették otthonná az üres parókiát (...) Volt nyár, hogy segítőkkel négy-öt héten át vezetett ötven-hatvan fős konferenciát. (...) Huszonöt évi mohácsi szolgálatot követően Mohácson maradt nyugdíjasként, s ezután még három évig járt evangélizálni Budapestre, Tokajba, Erdélybe, Nagyváradra (...) Nyugdíjba vonulásakor egyetemén aranydiplomát kapott, illetve Mohács város emléklapját az ifjúságot védő szervezőmunkájáért. (Forrás: Reformátusok Lapja, LV. Évf. 11. sz., 2011. 03. 13.)

Zsuzsa Miskolcon kapott állást az idegsebészetben, úgyhogy egy kis másfélszobás szolgálati lakást is kaptak. Aztán Zsuzsa is átkerült Barcikára neurológusként. A barcikai kórház belgyógyászata egy komoly taposómalom: viszonylag kevesen vannak, de százezer, sőt most már száznegyvenezer ember tartozik a körzetbe. Úgyhogy Gábor ezt elunván, egy éve, elment házi orvosnak Putnokra. Két lányuk született még Miskolcon, ők most a Lévy Gimnáziumba járnak. Gáborék aztán kiköltöztek Sajóalgórcra, ez Barcikától nyolc kilométerre van. Egy régi katolikus parókiát vettek meg, amit aztán ők hoztak olyan állapotba, hogy most már egészen lakályos és elfogadható. Nyilván hogy benne van a munkájuk, az igyekezetük, és nyilván amit tudtunk, mi is segítettünk.

Bálint és Gábor nagyon jó tanuló volt, Ádámnak- aki a két bátyja után került Debrecenbe – nem volt könnyű dolga utánuk. Gábort az osztályfőnöke először ki akarta rúgni az osztályból, mert mindig unatkozva, nézett ki az ablakon, mint akit nem érdekelnek a dolgok. Aztán megírta az első történelem dolgozatot húsz perc alatt, beadta, és akkor nyugodott meg az osztályfőnöke, hogy semmi gond nincsen evvel a gyerekkel. Azért előfordult, hogy behívtak miatta az igazgatóhoz, mert igen erős igazságérzete volt.

Ádám, a legkisebb fiunk a debreceni érettségi után először elment szakmát tanulni, mégpedig autóvillamossági szerelőnek készült. De azért a végére megérett ő is, és az első év után bejelentette, hogy el akar menni Nagykőrösre a tanítóképzőbe, a diakónusképzőbe. Mondtam, rendben van, de ezt befejezed. A következő éven elmehetsz, de félben nem hagyunk semmit. És akkor elvégezte, szakmát szerzett, aztán Nagykőrösre került, és ott egyre jobban megállta a helyét, és a végén a fiúk között egyedül neki lett jeles diplomája, ami óriási meglepetést okozott. Ádám végül nem ment el tanítani, hanem egy számítógépes cégnél helyezkedett el. Megnősült, most már három gyerekük van. Telkiben építkeztek, Ádám onnan jár be dolgozni. A felesége élelmiszeripari mérnöknek tanult, és így került a zsámbéki premontrei nővérek intézetébe tanárnak.

Úgyhogy így vannak a gyerekeink; hál' Istennek mindegyikük megállta a helyét, és mindegyik a maga dolgát tisztességgel csinálja. Örömünk van bennük és nyilván az unokáinkban is. Ha van vagyunk, akkor tulajdonképpen a gyerekeinkben van, és

hála Istennek hogy adta őket az Isten, és hála Istennek, hogy azért mindegyik megtalálta a helyét.